

3130

491.99-5
S-45

2010

491.99-511

507

S-45
պի.

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ

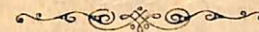
ՔԱՐԱՎԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԱՐԵՐՔԸ

ՆԵՐՍԻՍԻ ՄԱՍԸ

ԱՆԻՍԱՍՏՈՒԲԵՅ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՏԵՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՕՐԲԵԼԵՆ ՓՈՂՈՑ, 5

1883

50051

ՄԻ ԵՐԿՈՒ ԽՍՈՒԲ

Ընթերցողը կը նկատէ, որ քերականութեան սոյն տետրակը սերտ կապ ունի նախընթաց տետրակի հետ, որ սա նորա սարգ շարունակութիւնն է: Առաջին գրքովը հրատարակելիս՝ մենք ասացինք, որ նորան նշանակում ենք որպէս երկրորդ տարուայ ուսուցման նիւթ, թէև նորա վերջին մասը, բաւական չէր լինելու, հավանական էինք համարում թողնել երրորդ տարուան: Բայց ինչպէս երևում է, մեր ուսուցիչներն ու ղեկավարները դժուար են համարում լեզուի այբուբենից անանջատ այդ վարժութիւնները, որոնց դիւրութիւնն ու օգտակարութիւնը մենք քանիցս ստուգած ենք, սկսել երկրորդ տարուայ: Եւ ոչ այդչափ միայն, այլ նոյն իսկ քերականական ուսումը մեր ուսումնարաններում չի վայելում իւր արժանաւոր տեղը. մեր ուսուցիչներից և տեսուչ-տեսչուհիներից շատերը այն կարծիքին են, որ քերականութեան ուսումը մի աւելորդ բեռն է ուսումնարանի համար, որը կարելի է շատ հեշտութեամբ վերացնել, պատուիրելով լեզուի ուսուցչին ընթերցանութեան հետ աւանդել և լեզուի քերականական անհրաժեշտ գիտելիքները: Բայց նախ պէտք է խոստովանուինք, որ մեզանում պակաս չեն ուսուցիչներ, որոնք իրանք անտեղեակ են լեզուի քերականական անհրաժեշտ գիտելիքին. երկրորդ՝ մինչև անգամ նոցանից շատերը, որոնք ասենք թէ հէնց գիտեն էլ լեզուն, չեն կարող մշակուած և յարմարաւորա՞ծ ուղղեցոյց ունենալ իրանց համար. եթէ դա հնարաւոր լինէր, ապա բոլոր

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 29 Июля 1883 г.
 Типография И. Мартиросианца, на Орб. ул., д. № 5.

12002

20436-60

(8189-56)

Գիրքն ասած բանը պիտի գոյութիւն չ'ունենար աշխարհիս երեսին. երբորդ և ամենագլխաւորը, որ զանցառութեան են տալիս մեր պարոն զեկաւարները, այն է՝ որ նոքա կարծում են, թէ ինչ որ հեշտ է ուսուցչի համար, հեշտ պիտի լինի և աշակերտներին համար: Ոչ ապաքէն մանուկը սեպհականում և իւրացնում է մի որ և իցէ Հմտութիւն բազմութիւ և գործնական վարժութիւնների շնորհիւ. ոչ ապաքէն կրկնութիւնը գիտութեան մայրն է, հետեւապէս և վարժապետի աւանդած քերականական կանոնները ոչինչ արդիւնք չեն կարող ունենալ, եթէ աշակերտը միջոց չ'ունենայ դասի ժամանակ իրան աւանդածը իւր սեպհական ուժերով կրկնել, երեքնել, վարժուիլ և արմատացնել իւր լիշողութեան մէջ: Մենք պնդում ենք մինչև անգամ, որ եթէ մեր մինչև իսկ միջնակարգ ուսումնարաններից դուրս եկած աշակերտները մէծ աստիճանով ուղիղ գրել չեն կարողանում, սորա պատճառը և հզօրագոյն պատճառն այն է, որ մեր գրական լեզուի ուսուցումը արհամարուած և բարձի թողի է արած: Մինչդեռ մեր լեզուն շատ և շատ կարօտ է խնամածութեան. շատ և շատ կարեւոր է, որ մեր ուսումնարանները ուսուցման գլխաւոր առարկան սնդարձնէին, սորան մշակէին, սորա հիմունքները, ոգին, քերականական և տրամարանական կազմակերպութիւնը անձանթ չ'թողէին իրանց աշակերտներին, այն աշակերտներին, որոնք վաղը պիտի դուրս գան այդ ուսումնարաններից և իրանց գրութեաններով աւելի ևս պիտի նպաստեն լեզուի աղջատմանը:

Եւ ո՞վ չի նկատել, որ մեր աշխարհաբար լեզուն՝ կանոնաւոր կազմակերպութեան վերաբերութեամբ կամ բոլորովին չի յառաջադիմում, և կամ, որ աւելի ցաւալին է, օրէցօր աւելի խառնափնթորվում, աղաւաղվում է: «Հայերէն է, կարելի է ամեն տեսակ

գրել»: այս գաղափարն այնչափ ընդհանրացած է մեր մէջ, որ մեզանից ամէն մինը տգիտութիւնից, անուշադրութիւնից թէ ընդհանուր հոսանքին ենթարկուած լինելուց, առանց խղճահարուելու մեղանշում է լեզուի ոգու, նորա քերականական և տրամարանական կազմութեան հիմնական կանոնների դէմ:

Մի օրինակով հաստատենք ասածներս՝ թէ և օրինակն իսկ աւելորդ էր, որովհետև ամենայն ոք, որ դիտելու ձեռք ունի, կարող է վեր առնել լինչ գիրք և կամենայ և ամենայն քայլափոխում մեր խօսքերին հաստատութիւն գտնել: Յայտնի է, օրինակ, որ աշխարհաբար լեզուն որոշեալ բառերի հոլովման մասին մի հիմնական կանոն ունի, այն է, որ մարդկանց յատուկ և հոսարակ անունները, եթէ որոշող յօդ ունին, հայցական հոլովում փոխանակ ուղղականին նման լինելու, նմանվում են տրականին. փոխանակ ասելու «ես տեսայ իմ հօրը», ասում ենք՝ «ես տեսայ իմ հօր»: Այս կանոնը, կրկնում ենք, միմիայն մարդկանց անուններին է յատուկ. բայց ահա այսօր, լեզուի կազմակերպութեան անձանթ գրողների շնորհիւ, բոլոր շնչաւոր առարկաները ենթարկուած են տեսնում այս կանոնին, այսինքն փոխանակ ասելով՝ «կովը մորթեցին» սխել ենք ասել՝ «կովին մորթեցին»:

Յետոյ, խառնաշփոթիւնը վերջին ծայրին հասցնելու համար, մենք այժմ սխել ենք և անշունչ առարկաներ շատ անգամ ալղալէս հոլովել:—Մենք բազմութիւ օրինակներից միայն այս մինը վերցրինք, ցոյց տալու համար, որ լեզուի ուսումը օրէցօր աղջատվում է լրագրական թեթեւ և անմշակ յօդուածներէ աղտեցութեան տակ և մեր ուսումնարաններն են պարտաւոր օր առաջ այս աղջատման արգելք դնել, աշխարհիկ

լեզուի քերականական ուսումն արտաշահալէս աւանդելով իրանց սանկիներին:

Քերականութեան այս մասը նախընթացի անանջատ շարունակութիւնը լինելով, հաւանականապէս երրորդ և չորրորդ տարուայ ուսուցման նիւթը պիտի ամփոփէ իւր մէջ. բայց մենք այս անգամ հրաժարվում ենք սահման որոշել սորան, ուսումնարանները ղեկավարներին և բանիբուն ուսուցիչներին թողնելով ինքնին որոշել թէ երբ և ինչ ծաւալով պէտք է սկսել քերականական ուսումը իրանց սանկիներէ հետ:

«Մայրենի լեզուի քերականութեան ծարերքը» շատ բաներով տարբերվում է իւր նախընթացներէց. սա, իսկապէս, կարօտ է մի մանրամասն բացատրական ձեռնարկի, մի բանալիի, բայց որովհետեւ գրքի յառաջաբանը չի կարող այդ նպատակին ծառայել, ուստի ես պարտք եմ համարում մի կէտի մասին գոնէ հարեանցի չիղողութիւն անել՝ մնացածը թողնելով ուրիշ տեղի ու ժամանակի: Իմ ասելիքը պէտք է լինի տրական և հայցական հոլովներին մասին:—Յայտնի է, որ մեր աշխարհաբար լեզուն չունի գրաբարի նախդրաւոր հոլովները. նոցա տեղը բռնել է վերջահոլով տրականը և հայցականը: Վերջահոլով տրականի մասին տարակուսանք չի կարող լինիլ տակաւին. բայց երբ մենք ասում եմ, թէ հին նախդրիւ տրականի պաշտօնը այժմ կատարում է հայցականը, սպասում ենք, որ շատերը պիտի հակառակին մեր ասածին, որովհետեւ շատերը դեռ այսօր էլ կարծում են, թէ «ես իմ գնացի» նախադասութեան մէջ իմ բառը տրական հոլով է, որովհետեւ ծագում է ի իմ բառից. իսկ իմ նախդրիւ տրական հոլով է գրաբար քերականութեան մէջ: Մինչև անգամ հայր Այտնեանը իւր վաստակաւոր և թանկագին աշխատութեան՝ Քննա-

կան քերականութեան վերջերում «իմ գնացի» վերլուծում է այսպէս՝ իմ՝ գոյական անուն հասկ. եղակի իմ անորոշ հոլով: Արդ՝ երբ որ մենք ասում ենք նախդրիւ տրական, պէտք է ենթադրենք, որ կայ և նախդրաւոր տրական: Բայց որովհետեւ աշխարհաբար լեզուն նախդրաւոր տրական չունի, ուրեմն և մեր վերցրած բառը չի կարող աննախդր տրական լինիլ: Սա պարզ է: Երկրորդ՝ նոյն ինքն հ. Այտնեան մի թերթից յետոյ նոյն նախադասութիւնը գրաբար առնելով, լուծում է այսպէս՝ «գնաց իմ» և նախդր, իմ՝ գոյական անուն հասարակ, եղակի հայցական հոլով: Ուրեմն է նախդրը զատելով՝ մենք նախդրիւ տրականից, նոյն իսկ գիտնական հօր կարծիքով, ստանում ենք հայցական հոլով. հետեւապէս աշխարհաբար լեզուն էլ ինքնին ղեղչելով նախդրիւ տրական հոլովների նախդրները՝ տալիս է մեզ հայցական հոլովը, փոխանակ տրականի: Բացի որանից մենք կարող էինք բազմաթիւ օրինակներ յառաջ բերել, ապացուցանելու համար, թէ գրաբար լեզուի մէջ ևս նախդրիւ տրականի պաշտօնը շատ ու շատ անգամ կատարել է հայցական հոլովը, մանաւանդ չէզոքական բայերի մօտ:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ

ՔԱՐԱՎԱՆՍՈՒԹԵԱՆ

Տ Ա Ր Ե Ր Ք Ը

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԸ.—ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՒ ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒՍՅ

ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՆԻԹԸ

I ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

ՀԱՄԱՌՈՏ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ա. Աշակերտը կարդում է:

բ. Աշխատանքը աշակերտը կարդում է իւր դասը:

Առաջին նախադասութիւնը կարդում է մի միայն գլխաւոր անդամներէն: Երկրորդ նախադասութեան մէջ կան նաեւ պարզաբանող բառեր:

§ 48. Այն նախադասութիւնը, որ միայն գլխաւոր անդամներէն է բաղկացած, կոչվում է հասարակ նախադասութիւն:

Այն նախադասութիւնը, որի մէջ բացի գլխաւոր անդամներից կան և պարզաբանող բառեր, կոչվում է *ընդարձակ նախադասութիւն*։

105. Գտէք համառօտ և ընդարձակ նախադասութիւնները։— Թռչունը թռչում է։ Երգող թռչունները ձմեռը հեռանում են օտար երկրներ։ Գիւղացին աշխատում է։ Գիւղացին գարնանը արօրով վարում է հողը։ Արտերը կանաչում են։ Հնձողները արտերը հնձում են սուր մանգաղներով։

Ծառերը ծաղկում են։ Խոտը կանաչում է։ Զինը սպիտակ է։ Սոխակը թռչուն է։ Սոխակը տարազնաց թռչուն է։ Հաւը ընտանի թռչուն է։ Գարնանը ձիւնի տակից գլուխը հանում է սիրունիկ ձնծաղիկը։ Կապուտակն մանուշակը գարնան կարպատն է։

106. Հետևեալ նախադասութիւններն ընդարձակեցէք։— Վովը բառացում է։ Շունը հաչում է։ Զին ուտում է։ Խոտը բուսնում է։ Աշակերտը գրում է։ Արևը լուսաւորում է։ Վարժապետը ուսուցանում է։ Մայրս կարում է։ Երկրագործը հերկում է։ Պարտիզպանը տընկում է։ Հացթուխը թխում է։ Գերձակը կարում է։

107. Հետևեալ նախադասութիւնները համառօտեցէք։— Մէկ փոքրիկ երեխայ կար։ Ծնողքը ուղարկեցին նորան ուսումնարան։ Թռչունները երգում էին անուշիկ ձայնով։ Երեխայի սիրտը փոխուեցաւ։ Նա չէր կամենում գասի գնալ։— Յուրտ գիշերն անցաւ։ Առաւօտեան զովը տալիքը։ Աստղերը մինը միւսի յետևից շիջան։ Գարունը իւր բոլոր փառահեղութիւնով ամէն շնչաւորներին իւր հրաշալի տալաւորութիւնը ներշնչեց։ Քնտանի կենդանիները սէզմապատ դաշտերում առատ խոտը ուտում են։

Թռչուններն իրանց տղուամազ ձագերին համար կերակուր են տանում։

ՊԱՐԶԱԲԱՆՈՂ ԲԱՌԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ։

ա. Գ ա ռ ն ա ն ա յ ի ն գ ե ղ ե ց ի կ օր ե ռ ն ս կ ս ու ե ց ա ն ։

բ. Ե ռ ի ու մ ա ն ու կ խ ա ղ ու մ է ի ն մ ի մ ա ն ց հ ե տ ։— Ա ա ա ջ ի ն մ ա ն ու կ ը մ ծ է ը իւր ը ն կ ե ռ ց ։

գ. Թ ա ղ աւ ո ռ ի պ ա լ տ ր զ ե ղ ե ց ի կ կ ե ղ ց ո վ զ ա ը դ աւ ը ու ա ծ է ։

§ 49. Նշանակած բառերը դրուած են առարկայի համար և նրան պարզաբանում են։ Առարկային պարզաբանող բառերը կոչվում են *բարդ*։ Որոշող բառերը մի որ և իցէ առարկայ ջոկում են իրան նման ուրիշ առարկաներից։

Որոշող բառերը երեք տեսակ են՝ որպիսութիւնը որոշող՝ Գեղեցիկ, Գաւառային, որքանութիւնը— քանակութիւնը որոշող՝ Երէւն, աստղին, Երէւրդ, պատկանելութիւնը— ումը լինիլը որոշող՝ Լուսնային, Գիւղացային, Գաւառացային։ *)

108. Հետևեալ նախադասութիւններն մէջ գտէք որոշող բառերը։ Յուրտ ձմեռն անցաւ։ Գեղեցիկ գարունն սկսուեցաւ։ Բացուեցան անուշահոտ ծաղիկները։ Զարդարուեցան ձմեռային մերկ ծառերը։ Տարազնաց թռչունները տաք երկիրներից վերադարձան մեր աշխարհը։ Ծառերի տերեւները բացուեցան։ Խոտերի ցօղունները

Ծանօթ. Վերջին տեսակ որոշողներն յաւկացուցիչ էլ են ասում։

Հաստացան: Վայրենի գաղտնները թողին իրանց որջե-
րը:—Ներկային մարմինները գիշերները վաչլում են
Հանդարտ:—Տաք ամառը կը գա: օգտակար ստուգները
կը հասնին: Հարուստ հացաբոյսերը կը ծածանունին դաշ-
տերում:—Մեր ուսումնարանում կան շատ աշակերտներ:
Առաջին նստարանի վերայ նստած են հինգ հոգի: Ես
նստում եմ երկրորդ նստարանի վերայ: Վերջին նստա-
րանը դատարկ է: Իմ ընկերը շատ լուռ է սովորում: Ես
վերջըն ընկերս գերքը: Ուսումնարանի բազը շատ մեծ
է:—Մեր սարտեզը ընդարձակ է: Պարտիզի ծառերը
պողտու են:

Մեր քաղաքում կայ բարձր եկեղեցի: Եկեղեցու
գմբէթը ծածկած է մետալով: Երկրորդ եկեղեցին փոքր
է:—Գեղեցիկ թուղունը թռաւ:—Արամի թուղունը թռաւ:
Մէկ թուղունը թռաւ:—Արամի մէկ գեղեցիկ թուղունը
թռաւ:

109. Վերեւ (107) վարժութեան մէջ գտէք որո-
շող բառեր:

110. Գրեցէք ձեզանից կամ արտադրեցէք ձեր
դասից մի քանի նախագաստութիւններ որոշող բառերի իւ-
րաքանչիւր տեսակի վրայ:

111. Որոշող բառերի տակը գիծ քաշեցէք՝
Ո՞ւր ես առաջ գնում, խեղճ ոստիկ ծառի—ն,
Տես, չ՛ձգեն քեզ այլեք անդունդը ծովի—ն:
Ինչպէս անտէր որբիկ՝ թշուառ, անպաշտպան,
Որ ընկել է ձեռքը չարանենգ մարդկան:
Զես ունենալ, ոստիկ, ազատութեան հնար.
Զոհ կը լինիս, խեղճիկ, առեաց չարաչար:

Ասան դու ինձ, ոստղ վարդի,
Ո՞ւր ես ծլել, ո՞ւր ես ծաղկել,

Ո՞ր հովիտի կամ ո՞ր դաշտի
Զարդարանք ես դու եղել,
Որ անգութի ձեռն է քաղել
Քեզ քո թիկից մայրենական,
Կամ որ անգութն է քեզ անկել
Այս աշխարհում պանդխտական:

ա. Յովհաննէս աշակերտը կարգում էր:
բ. Իմ ընկեր Յովհաննէսը կարգում էր:
գ. Մասիս տարը ձիւնապատ է:

§ 50. Վերեւի օրինակների մէջ նշանակեալ
բառերը միեւնոյն առարկայի տնունն են, որին պար-
զաբանում են: Նոքա բացայայտ կերպով ցոյց են տա-
լիս, թէ առարկան ո՛վ է կամ ո՞ր է.—որ աշակերտը՝
Յովհաննէս. որ Յովհաննէսը՝ ի՞նչիւր. որ սարը՝ Մասիս:

Միեւնոյն առարկայի երկու տնուններից մինը,
որ պարզաբանում է միւսին, կոչվում է բացայայտիչ:
Բացայայտիչը առարկայի երկու տնուններից
այն է՝ որ որոշեալ յօդ չունի և սովորապէս նա-
խագատ է:

112. Հետեւեալ նախագաստութիւնների մէջ գտէք
բացայայտիչ բառերը:—Հայոց Արգար թագաւորը հաւա-
տաց Քրիստոսին: Վարդան սպարապետը ազատեց Հայ-
աստան աշխարհը պարսկական բռնութիւնից: Տրդատ
թագաւորը Հայաստան աշխարհի հզօր վեհապետներից
մինն էր: Հրազդան գետակը իւր սկիզբն առնում է Գե-
ղամայ լճից և անցնելով Երեւան քաղաքը, Մասիս
տարի ստորոտում խառնվում է Երասխ գետի հետ:

113. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ ձեր բարեկամների, ուսուցիչների, ծանօթների, ընկերների, ձեր քաղաքի, գիւղի, ձեր նահանգում եղած լեռների, գետերի, լճերի անուններից բացայայտիչ բառերով:

ա. Աշակերտը գրում է:

բ. Աշակերտը գրում է դասը գրչով:

§ 51. Առաջին նախադասութիւնը համառօտ է: Երկրորդ նախադասութեան մէջ պարզաբանող բառերը գրուել են սպորտֆէյսի համար և նախադասութեան միտքը լրացնում են: Լրացնող բառերը իմացվում են՝ ա՛մ—ի՛նչ, ա՛մ—ի՛նչ, ա՛մ—ի՛նչ, ա՛մ—ի՛նչ, ա՛մ—ի՛նչ, ա՛մ—ի՛նչ հարցերի միջնորդութեամբ:

114. Հարցերով գտէք լրացնող բառերը:—Հայրը սիրում է իւր որդուն: Որդին յարգում է իւր հօրը: Հայրը որդուն գիրք սուրբ: Որդին հօրը շնորհակալութիւն արեց: Գիւղացին կտրեց ծառը: Որսորդն սպանեց մի եղնիկ: Մայրը կանչեց իւր աղջկան:—Աս փողերս գրքի տուի: Զուրը հարկաւոր է թռչուններին և կենդանիներին: Վաղելիս դու ոտդ քարին խփեցիր:—Մենք ծառից պտուղ քաղեցինք: Դուք բարեկամից նամակ կ'ստանաք: Վարպետը ոսկուց շինեց գեղեցիկ շղթաներ: Աս վաճառականից զենքի մի գլխարկ:—Երկրագործը օրավարը վարում է արօրով: Հայրը ուրախանում է իւր գաւառիներով: Մենք աչքով տեսնում ենք, ախանջով լսում ենք, լսում հոտոտում ենք, լեզուով ճաշակում ենք, իսկ մատներով շոշափում ենք:

115. Հետեւեալ ստորագեալներն մօտ լրացնող բառեր գրէք:—Վովը կերպար: Ձկնորսը բռնեց: Մայրս կտրեց: Պարտիզականը քաղեց: Հնձողը հնձեց: Գերձակը ձեռեց: Հիւսնը շինեց: Վարժապետը կարդացրեց: Մայրն ստա-

ցաւ: Գայլը պատանոտեց: Արծիւը գիշատեց: Շունը պահպանում է: (Շունը պահպանում է հօտը յաւիշտակող հազաններից):

Այժմ աշակերտը տանը ուշի ուշով կարդում է դասը: Աշակերտը մի քանի անգամ կարդում է դասը՝ ուշի ուշով և համար:

§ 52. Նշանակեալ բառերը գրուած են գործողութեան համար, բայց նորա միտքը չեն լրացնում. նոքա ցոյց են տալիս գործողութեան ալ և ալ պարագաներ՝ ա, ժամանակը, թէ երբ է կատարվում գործողութիւնը, բ, ուր, թէ ո՞րտեղ է կատարվում, գ. ինչով թէ ինչպէ՞ս է կատարվում, դ. ո՞րքանով թէ ինչպիսի կամ քանի անգամ է կատարվում և վերջապէս ե, ուրիշ, թէ ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս պարագան է կատարվում:

Ուրեմն պարագայական բառերը լինում են հինգ տեսակ՝ ժամանակական, տեղական, որակական, քանակական, պատճառական:

Պարագայական բառերը զլիաւորապէս հետեւեալ հարցերին են պատասխանում՝ երբ, ո՞ւր — ո՞րտեղ, ինչպէս, ո՞րքան — ինչքան — քանի՞ անգամ, ինչու — ինչու համար:

116. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք պարագայական բառերը և որոշեցէք նոցա տեսակները: Ի՞նչպէս գեղեցիկ էր երգում սոխակը իւր երգը վարդի նորաբաց կոկոնի վերայ: Հազիւ մթնել էր և ահա մեզ սաստիկ տանջում էր ցուրտը և անձրևը: Հայերից շատերին բռնի բանտը տարան, շատերին էլ բռնաբար

գերի վարեցին: Այսօր սաստիկ հրդեհ յայտնուեցաւ քաղաքի մի ծայրում: Բարեբաղտաբար կրալի շուտ հասնաւ: Ես գիտեմ հայերէն կարդալ: Դու գիտես ռուսերէն և գաղիերէն խօսիլ: Մենք վրացեւար էլ գիտենք: Մէկըն կանգնեցէք, պաշտարանեցէք քաջաբար և կամաւ անձնատուր մի լինիք: Կամայ ախմայ պիտի տաք ձեր գէնքերը: Կամայ գնացէք, մենք էլ շուտով կը հասնենք ձեզ: Ամենեւին վոյթս չէ, թէ դու յետ կը մնաս: Ես բոլորովին պատրաստ չէի, երբ դուք կանչեցիք: Իսպառ մոռացել էի, թէ խօսք եմ տուել: Շուտով գնանք, էլ աւելի շուտով սկսենք գործը: Բնաւ չի կարելի յետաձգել այն:

117. Բնութեան գեղեցկութիւնը էլ չէր սիրօրում ծերունուն. նորա երեսը չէր ժպտում այլ և ս. մահուան մերձաւորութիւնը բոլորովին շփոթել էր նորան: Գիւղացին միայնակ կանգնած էր բլուրի վերայ և ուշիուշով դիտում էր շրջակայքը, ուր Արարիչը ձրի սիրելի էր իւր առատ պարգևները: Յաճախ մարդս այնպիսի բաներ է լսում, որ ստուգիւ գոռաբանում է հաւատար: Մայրը ստէպ թուղթ էր գրում իւր որդուն, որը աներաւաբար գրեթէ մոռացել էր նրան: Յանկարծակի՝ այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կը խաւարի: Ուրիշների մասին խօսելիս՝ մեծապէս պէտք է զգուշանաս: Աստուած յայտնապէս խօսեցաւ Մովսէսի հետ: Մովսէսը ուժգին զարկեց գաւազանով և ապառաժից անմիջապէս առատ աղբիւր բղխեց: Վերջապէս՝ քառասուն տարուց յետոյ, Իսրայելացիք հասան քանանացոց երկիրը: Հայր և որդի ընտանեբար խօսում էին. հայրը մեղմաբար ցոյց էր տալիս որդուն կեանքի չարիքները: Բամբասանքը չարաչար խոցոտում է մարդու սիրտը: Անշուշտ կը հասկանանք, եթէ մինչև անգամ հարեանցի պատ-

մէք մեզ Հայերի պարտութեան պատճառները: Ուշագիւր մտնուիւր աւելի պիտի լսէ և սակաւ խօսէ: Ո՛ւր ես առաջ գնում: Ո՞րտեղից ես գալիս: Ուստի՛ կը գաս, զմրիւր բլրուր: Արտաքուստ զարգարած էր, բայց ներքուստ լի էր ապականութեամբ:

118. Ե՛րբ էք տեսել, որ այրին ոտից գլուխ պճնուի իւր զարդերով թանկագին: Աշխատասէրը միշտ հաց կունենայ, երբէք չի սովիւ: Երբեմն էի լոյս, իսկ այժմ եմ խաւար: Մերթ որոտում ես, մերթ ամպում ես, մերթ մթնում ես շատ, անձրևում ես կաթկաթ: Մերթ հարաւային հողմի նման հնչում ես խիստ սաստ, ևս ընում եմ զգաստ: Լաւ է երբէք, քան անագան: Լաւ է ուշ, քան երբէք: Բժիշկը դեռ չէր հասել, հիւանդն արդէն մեռած էր: Առաւօտը կանուխ մենք եկեղեցի գնացինք: Յառաջագոյն լսել էինք, որ քահանան քարոզ պիտի կարդայ: Առ այժմ մենք կարիք չունինք. ձեր օգնութիւնը առաջ ուրիշներին հասցրէք: Նախ մտածիւր և ապա խօսիւր: Նախ և առաջ նիւթը պատրաստիւր և յետոյ գրիւր: Աստուծոյ նախախնամութիւնը յաւիտեան կայ:

119. Հարցերի օգնութեամբ վերագրեալ վարժութիւնների պարագայական բառերը չորս խումբ բաժանեցէք՝ որակական, քանակական, ժամանակական, տեղական, և ձեր լիատակարանում արտագրեցէք ապագայի համար:

120. Վերօրիշեալ երեք վարժութիւնները (117, 118, 119) վերլուծեցէք տրամաբանօրէն և ցոյց տուէք գլխաւոր և երկրորդական անդամները, երկրորդական անդամների տեսակները՝ որոշող, լրացնող, պարագայական և, եթէ կայ, բացայայտիչ բառերը:—Բերանացի և ապա գրաւոր:

Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչե՞ր Թողցիր ինձ:
Հայր, Հայր, վերադարձիր Հոգիս իմ ճշնումն է շարաշար:

§ 53. Այն առարկայի անունը, որին մենք խօսելիս՝ դիմում ենք, *հռչակ* բառ է ասվում: Կոչական բառերը իրարից և նախադասութեան միւս անդամներից բաժանվում են ստորակէտով: Կոչական բառի առաջին վանկի վերայ շեշտ է դրվում, եթէ նորա նախընթաց բառը շեշտ չ'ունի:

121. Գտէք կոչական բառերը:—Ասան դու ինձ, հստգ վարդի, հըր ես ծլել, հըր ես ծաղկել: Տէր, օրհնիր իմ ձեռքի վաստակը: Օրհնիր, տէր, իմ ձեռքի վաստակը: Օրհնիր իմ ձեռքի վաստակը, տէր: Ի՞նչ ես խըրխնջում, իմ ձի եռանդուն: Քոյրիկ, կանչեց քաջ պատանին: Ո՛վ լուսին, լուսին, արդէն քանի դար... Գնան, եղբայր, Աստուած քեզ հետ: Հայրիկ, դարձեալ մի աստղ թռաւ: Քուն եղբր, բալաս, աչքդ խուփ արան: Հազար երանել քեզ, մանուկ անբիծ, որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից:

ՄԻԱԿՈՐԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

- ա. Աշակերտը կարդում էր, գրում էր և նկարում:
բ. Ապակին թափանցիկ է, կոկ և դեւաբեկ:
գ. Կարագալը, Յովհաննէսը և Մկրտիչը գնացին ուսումնարան:
դ. Արեգակը, լուսինը և աստղերը երկնային մարմիններ են:
ե. Ուսուցիչը բերեց կադոյտ, կանաչ և կարմիր թանաք:
զ. Որսորդն սպանեց վայրենի եղնիկ, այծ և կիտար:
1. Ուժեղ լույսով տուած նախադասութիւնները, մէջը նկատում ենք՝
ա. Առաջին և երկրորդ նախադասութեան մէջ մի ենթա-
կայ մի քանի ստորոգեալներ ունի:

բ. երրորդ և չորրորդ նախադասութեան մէջ մի ստորոգեալ մի քանի ենթակայ ունի:

գ. Հինգերորդ նախադասութեան մէջ մի առարկայի համար դրուած են մի քանի միանման որոշողներ:

դ. Վեցերորդ նախադասութեան մէջ մի գործողութեան համար դրուած են մի քանի միանման լրացնողներ:

ե. Այդ նախադասութիւններից իւրաքանչիւրը կարող ենք այնքան նախադասութեան վերածել, որքան կրկնած անգամ կայ. օրինակ՝ առաջին նախադասութիւնից մենք կը կազմենք՝ 1. Աշակերտը գրում էր: 2. Աշակերտը կարդում էր: 3. Աշակերտը նկարում էր:

§ 54. Այն նախադասութիւնը, որի մէջ անդամներից մինը կամ միւսը կրկնուած է մի քանի անգամ, կոչվում է *Բարակ նախադասութիւն*:

§ 55. Այն նախադասութիւնը, որի մէջ կրկնուած անդամներ չ'կան, որ իւր մէջ միայն մէկ միտք է ամփոփում, կոչվում է *Կարճ նախադասութիւն*:

§ 56. Պարզ նախադասութեան մէջ գլխաւոր և երկրորդական անդամները միմեանցից ոչ մի կէտով չեն բաժանվում:

§ 57. Միաւորեալ նախադասութեան մէջ կրկնուած անդամները *Բաժանցի* բաժանվում են ստորակէտներով: Ստորակէտ չի գրվում և բառից առաջ միայն, եթէ դա *Կրկնած չէ*:— Ես գիտեմ և՛ կարգալ, և՛ գրել, և՛ նկարել: Ես գիտեմ կարգալ, գրել և նկարել:

122. Հետեւեալ պարզ նախադասութիւններից կազմեցէք միաւորեալ նախադասութիւններ:—Յորենը արդէն հասել է. գարին արդէն հասել է: Գետերը սառել

են. լճերը սառել են: Խնձորենին ծաղկում է գարնանը. տանձենին ծաղկում է գարնանը: Գորտերը խոնաւ տեղերում են ապրում: Դօդօշները խոնաւ տեղերում են ապրում: Բզէզները վնաս են տալիս բոյսերին. թըթուրները վնաս են տալիս բոյսերին: Մոծակները տաք եղանակին են լոյս ընկնում. մլակները տաք եղանակին են լոյս ընկնում: Աղուէսը խորամանկ է. աղուէսը ճարպիկ է: Արջը թանձրամիտ է. արջը գանդաղկոտ է: Սկիւռը մագլցում է ծառերի վերայ. սկիւռը ցատքոտում է ծառերի վերայ: Շունը մսակեր կենդանի է. կատուն մսակեր կենդանի է: Ծիծեռնակը տարազնաց թռչուն է. սոխակը տարազնաց թռչուն է: Զին ընտանի կենդանի է. ձին խոտակեր կենդանի է: Կովը ընտանի կենդանի է. կովը կաթնասուն կենդանի է. կովը չորքոտանի կենդանի է:

123. Կազմեցէք միաւորեալ նախադասութիւններ. — Գլուխը մարդու մարմնի անդամն է. ձեռները մարդու մարմնի անդամներն են. ոտները մարդու մարմնի անդամներն են: Աշնանը գիւղացին հերկում է օրավարը. աշնանը գիւղացին սերմում է օրավարը. աշնանը գիւղացին ցաքանում է օրավարը: Գիւղացին վաղ վեր է կենում. գիւղացին լուացվում է. գիւղացին աղօթում է Աստուծուն. գիւղացին ձեռք է առնում իւր ծանր գործը: Գիւղացին ցորենը կալսեց. գիւղացին հացահատիկները ջուալն ամեց. գիւղացին հացահատիկները ջաղացը տարաւ. գիւղացին ցորենից ալիւր աղաց. գիւղացին ալիւրը տուն բերեց. գիւղացին ալիւրից թափալ հաց թխել տուեց:

124. Հետեւեալ միաւորեալ նախադասութիւնները պարզի վերածեցէք. — Բուն և չղիկը գիշերային կենդանիներ են: Կովը և ձին ընտանի կենդանիներ են: Զին և շունը մարդու հաւատարիմ ընկերներն են: Այ-

ծերն ու ոչխարները մեզ կաթ և միս են տալիս: Խընձորը և տանձը ախորժահամ սրտուղիներ են: Գազարը, սոխը, սխտորը և բոզկը բանջարանոցի բոյսեր են: Բազերը թռչում են, լողում են և ման են գալիս: Գայլերն զգոյշ են և երկչոտ: Նշներուն վազում է արագ, խրամտաներից ցատքում է համարձակ և գետերից լողալով անցնում է:

125. Հետեւեալ զոյգ նախադասութիւններից միաւորեալ նախադասութիւններ կազմեցէք, կապելով նոցա՝ քառերով: — Կէտը կաթնասուն կենդանի է. կէտը թռչուն չէ: Նրկին է շարժվում. արեգակը չի շարժվում: Աշտանալու համար չի կծում օձը. չարութեան համար է կծում օձը: Լուսինը լուսաւորում է. լուսինը չի տաքացնում: Յորենը գեղեցիկ չէ. ցորենն օգտակար է: Մանուկն ընդունակ է. մանուկը ծոյլ է. Աստուած երկար է սպասում. Աստուած խիտ է պատժում: Նշգը քամու ճնշումից կուանում է. եղգը քամու ճնշումից չի կոտրվում: Ցանձը համեղ է. տանձը թանգ է: Ոսկին փոքր է. ոսկին թանգ է: Կուր գետը մեծ չէ. Կուր գետը օգտակար է: Լշմիածինը հեռու է. Լշմիածինը մեր սրտին մօտ է: Անին կործանուած է. Անին սիրելի է: Կայծակը վարհուրելի է. կայծակը օգուտ է: Գործերուց մի վախենար. անգործութիւնից վախեցիր: Զարութեանը չարութեամբ մի պատասխանիր. չարութեանը բարութեամբ պատասխանիր: Քեզնից խնդրողին մի մերժիր. քեզնից խնդրողին օգնիր:

ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆ

ա. Ներսէսը, ուր մեր նշանաւոր կաթուղի-
կոսն երից մի'ն էր, շատ ազգօգուտ գործեր է կատարել:
բ. Կան այնպիսի մարդիկ, որ ո'նք իւրանց պարտա-

կան ու թիւնը սրբութեամբ չեն կատարում:

4. Ես կատարում եմ, ինչ որ ինձ յանձնում են:

5. Ուր որ գէշն է, այնտեղ արծիւներ են ժողովում:

2. Բոյսերը զուարթանում են, երբ որ անձրև է գալիս:

3. Մանուկները աշխատեցնւն, որքան կարողացան:

4. Դու կը պատժուիս, ինչպէս պատժվում են ծոյլ մանուկները:

5. Ես աշխատում եմ, որպէս զի լաւ մարդ առնամ:

Վերագրեալ նախադասութիւններէց իւրաքանչիւրը երկու մասից է բաղկացած, որոնցից ամէն մի մասը առանձին նախադասութիւն է և ունի իւր գլխաւոր և երկրորդական անդամները: Այդ երկու նախադասութիւններէց մէկը անկախ է, ինքն իրան պարզ և որոշ հասկացվում է՝ իսկ միւսը, որ մենք բաժանած ենք նշանակել, կախումն ունի առաջինից և առանց նորան պարզ չի հասկացվում: Նոտրադիր նախադասութիւնները, ընդհակառակն, դրուել են միս նախադասութիւնների միտքը պարզաբանելու համար: Եթէ անկախ նախադասութիւններին հարց տանք, մենք կը տեսնենք, որ նոտրագիր նախադասութիւնները ճիշտ այն հարցերին կը պատասխանեն, որոնց պատասխանում են պարզ նախադասութեան երկրորդական անդամները:

§ 58. Ենթական, ստորագեալը, որպէս և նախադասութեան միւս անդամները, կարող են պարզաբանուիլ ոչ միայն առանձին բառերով, այլ և ամբողջ նախադասութիւններով:

Այն նախադասութիւնը, որ պարզաբանում է միւս նախադասութեան որ և իցէ մի անդամին, կոչվում է երկրորդական նախադասութիւն:

Այն նախադասութիւնը, որից երկրորդականը կախումն ունի, կոչվում է գլխաւոր:

Գլխաւոր և երկրորդական նախադասութիւնը միասին կոչվում են Բաղադրեալ նախադասութիւն:

§ 59. Երկրորդական նախադասութիւնը գլխաւորից բաժանվում է ստորակէտով, իսկ եթէ երկրորդականն ընկած է գլխաւոր նախադասութեան անդամների մէջը, ապա բաժանվում է երկու ստորակէտով, երբեմն բութ և ստորակէտով:

§ 60. Երկրորդական նախադասութիւնները, իրանց կատարած պաշտօնին նայելով, լինում են՝ բացայայտիչ, որոշող, լրացնող և պարագայական:

126. Հետեւեալ նախադասութիւններէ մէջ գտէք երկրորդականները, հարց տուէք և լուծեցէք, որոշելով՝ թէ գլխաւոր նախադասութեան որ անդամի համար են դրուած: — Երուսաղէմի դռները փակում են, երբ արեգակը մայր է մտնում: Երբոր հասկերի մէջ ցորենի հատիկներն ամբանում և մգանում են, այն ժամանակը հնձում են: Երբոր վառարանի կրակը մոխրով ծածկվում է, ապա ծածկում են ծխնելոյցը: Մեր նախահայրերն ապրում էին այնտեղ, որտեղից բղխում են Տիգրիս և Եփրատ գետերը: Այնտեղ է մարդկութեան օրորոցը, ուր բարձրանում է ծերունի Արարատը: Արբահամը իւր գերդաստանով գաղթեց այն աշխարհը, ուր Տէրը հրամայել էր նորան: Սառն քամիները գալիս են այն տեղից, ուր տարածուած է սառուցեալ ովկիանոսը: Սոխակը երգում էր այնպէս, որ աշխարհ ամենայն նորան էր լսում: Առեւժն այնպէս մոռնաց, որ բոլոր գագառները սարսեցան:

127. Որսորդն ունի մի հրացան, որը շատ ճիշտ է զարկում նապտակին: Մառի վերայ թառած էր մի թռչուն, որի փետուրները գեղեցկապէս փայլում էին:

Փոքրիկ ճուղերը, որոնք դեռ ևս չ'զիտէին իրանց թու-
երի ոյժը, զարհուրական ձայներ էին բարձրացնում:
Աշխատասէր մեղուն, որ ծաղիկներից իրան համար
մեղր էր հաւաքում, ծանրաբեռնուած թռու դէպի փե-
թակը: Ինչ ակորժալուր է հովուական սրնգի ձայնը
մայիս ամսին, երբ նա մի քարի վերայ նստած՝ սուլում
է ինքնագոհ: Դուք չ'կարծէք, թէ նա միայն իւր սրտի
ուրախութեան համար է ամուս, նա դորանով՝ հասկա-
ցրեց իւր հօտին, թէ ժամանակ է ժողովուրդ իւր չորս
կողմը և գնացքն ուղղել դէպի փարախը, ուր սիրունիկ
գառները սպասում են նրանց:

128. Հայերը, որ աշխարհիս ամենահին ազգերից
մինն են, մի ժամանակ ունեցել են շատ քաղաքներ: Անի
քաղաքը, որ իւր աւերակներովն անգամ սքանչելի է,
ունեցել է հույկապ ճարտարարուեստ շէնքեր: Տիգրան
բ., որից դողում էին հին ժամանակուայ հզօր ազգերն
անգամ, ցաւալի վախճան ունեցաւ: Նիբրատն ու Տիգ-
րիսն այն գետերն են, որոնք բղխում էին դրախտից:
Մասիսը, որն դադարէ միշտ ծածկուած է ձիւնով, գորն-
վում է Նրեանի և Եջմիածնի հանդէսը:

129. Գնանք ժողովներ դաշտերից, ինչ որ Արարիչը
սարգեւել է մեզ: Կան այնպիսի տեղեր, ուր ի հնուց
բոյսերի փթելուց սեւահող է գոյացել: Առաւօտը, երբ
անկողնիցդ վեր ես կենում, հազար սարի ծալից ամպն
ու ծուխը երկինք են բարձրանում: Գրախա ես ուզում,
այտտեղ կաց, այսպէս կաց: Երբ սարումը հեր է պառա-
հում, էլ շարաթով ու ամսով չեն թողում, որ հեռանայ:

§ 61. Երբեմն խօսող անձը՝ իւր ասածներին
որպէս հաստատութիւն, բերում է ուրիշների ասած
բառերը նոյնութեամբ: Այն նախադասութիւնը, որ

ուրիշի խօսքերից է կազմուած, կոչվում է յաւելեալ
նախադասութիւն:

§ 62. Յաւելեալ նախադասութիւնից լետող դրը-
վում է միջակէտ և երկու կողմից չակերտներ: Երբ որ
մի քանի անձանց խօսակցութիւն է պատմվում, այն
ժամանակ մէկի ասածից առաջ դնում են չակերտ-
ներ, իսկ միւսինի առաջ - ենթամնայ (« », — « »)
և չակերտ:

130. Կէտերը և հարկաւոր նշանները գրէք: — Եր-
բոր հայ նախարարները կամենում էին իրանց թագա-
ւորից բողոքել պարսից արքային, եկան Ս. Սահակի
մօտ և առաջարկեցին, որ նա էլ միաբանի իրանց հետ:
Արժանաւոր հայրապետը պատասխանեց Երեք ես
չեմ փոխարինել իմ հիւանդ ոչխարը, ուրիշն առողջ
գաղանի հետ:

Յիսուսը, երբ վերջին գիշերը գնում էր աղօթք
անելու, ասաց իւր աշակերտներին Արթուրն կացէք և
աղօթեցէք, որ փորձութեան մէջ չընկնիք:

Գարունն ասաց Ես եմ գիւղացուն հաց սրւողը:
Ամառը պատասխանեց Ձեա կարող ապ, եթէ ես չ'կա-
մենամ:

Գիւղացին մտածեց ինքն իրան Ամենայն ինչ Աստու-
ծոյ ձեռքին է:

§ 63. Շատ անգամ նախադասութեան ան-
գամների մէջ մտնում է մի առանձին նախադա-
սութիւն, որ ամենեւին կապ չունի գլխաւոր նա-
խադասութեան հետ և կարող է առանց մտքի
պարզութեանը խանգարելու՝ դուրս ձգուիլ: Այդ-
պիսի նախադասութիւնը կոչվում է Ռիսնէալ:

— Դուք, երեւի, շուտով կը վերադառնաք քաղաքից: Մենք, շատ հաւանական է, ամենեւին չ'վերադառնանք:

§ 64. Շատ անգամ բաղադրեալ նախադասութիւնը կարող է կազմուած լինիլ մի քանի ընդարձակ պարզ նախադասութիւններից՝ համարժեք նշանակութեամբ: Համազօր նախադասութիւնները բաժանվում են միմեանցից միջակէտով, իսկ եթէ շատ համառօտ են, ստորակէտով են բաժանվում:

131. Գալիս է ամառ, այրող եղանակ,
Անխոնջ վաստակի պտղի ժամանակ.
Իւր աստուածեղէն ջերմութեան հոգին
Կենսատու շնչով ծաւալէ արմին.
Հասել է ծիրան, տանձը մեղրածոր.
Կարմիր վարդի պէս փայլում է խնձոր.
Սաթանման դեղին կախուած է ողկոյգ.
Մանկտին գրաւում է շուր, նուռն թուգ.
Սեխով, ձմերկով լիքն է բուրաստան.
Ոսկեայ հոսանքով ծփի անդաստան.
Եւ արտօրայքի ծանրացած հասկեր,
Խիստ հիանալի նկարեն պատկեր:

§ 65. Երբոր գլխաւոր նախադասութիւնից յետոյ գալիս է միաւորեալ նախադասութիւն, որի կրկնուած անդամները մի տեսակ համրանքի ձև են ընդունում, այն ժամանակ այդ երկու նախադասութիւնների մէջ բուլթ է դրվում (')—Գիւղացին քաղաքում շատ իրեղէններ գնեց՝ շաքար, թէյ, շոքերէն, կաւեղէն, պղձեղէն և ուրիշ տնային պարագայք:

§ 66. Բաղադրեալ նախադասութիւնը միաւորեալից և միաւորեալը բաղադրեալից բաժանվում է միջակէտով:

132. Հետեւալ նախադասութիւնները կարգացէք մինչև վերջակէտը, գլխաւոր մասերը անջատեցէք իրարից և նախադասութեան ամէն մի մասը առանձին առնելով՝ լուծեցէք:

Կանայքը կթի տաւարի հետն են լինում, կաթը ժողովում, իւղ ու պանիր շինում. տղամարդիկ տաւարը սարն են տանում, կամ բուրդ ու իւղ են տանում փողոցը ծախում, իրանց տան պակասութիւնը լրացնում: Միայն այս չէ կանանց գործը. ցերեկը ճախարակ են մանում, շաւ, գորգ կամ կապերտ են գործում և իրանց օրը ուրախ, միամիտ անցկացնում: Էլ ինչ ասել կուզէ, որ հարս ու աղջիկ այստեղ կուճ ու ձիգ անելով չեն ման գալիս, կամ երեսները կախում, ինչպէս տանը: Մէկ տան պէս են, և ում օրէն (վրանը) մտնես, ամենքը առողջ, ուրախ և գուարթ են. այն օդի ու ջրի, այն ծաղկի ու կանաչի հոտն ու համը առնողի հոգին ու գոյնը ինչ կը լինի ապա: Երբ սարումը հիւր է պատահում, էլ շաքարով ու ամսով չեն թողնում, որ հեռանայ. աղբիւրների քչքչոցը, ջրերի խրչխրչոցը, ծառերի սրլսրլոցը, թռչունների ծլվլոցը, հովուի սրինգը, գառան, ոչխարի ու տաւարի բառաչը՝ այս բոլորը, կարծես, ձեզ ասում են. «Դրախտ ես ուզում, այստեղ կ'աց, այսպէս կ'աց. սիրտդ անմեղ, միտքդ իստակ»:

II ՄԱՍՈՒՆԲ—ԲԱՆԻ

Ա. ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 67. Ամենայն առարկայ անուն ունի (§ 3):

Առարկաների անունները կոչվում են *գոյական*։

§ 68. Ինչպէս տեսանք՝ առարկան, ուրեմն և գոյական անունը նախագասութեան մէջ կատարում է՝ ենթակայի, բացայայտչի, լրացնողի և պատկանելութիւն ցոյց տուող որոշողի պաշտօն. նա կատարում է և ստորոգեալի պաշտօն օժանդակ բառերի օգնութեամբ (եմ, լինեմ). երբեմն կարող է և պարագայական բառերի պաշտօն կատարել։

133. Կարգացէք 132-դ վարժութիւնը, գոյական անունները գտէք և իմացէք թէ իւրաքանչիւր նախագասութեան մէջ ինչ սլաշտօն են կատարել։

134. Հետեւեալ գոյական անունները ենթակայ ընդունելով՝ նոցա մօտ աւելացրէք գոյական ստորոգեալներ է բառի օգնութեամբ։— Ոսկին, շուշանը, մանուշակը, ուռենին, Երեւանը, Երասխը, Էջմիածինը, հրաքանդը, խաղողը, ճնճողը, կովը, գայլը, արծիւը, առիւծը, ցորենը, դարին, տառեխը, տունը, ջուրը, հացը...

135. Այնպիսի նախագասութիւններ կազմեցէք, որոնց մէջ հետեւեալ գոյականները ստորոգեալ լինին։— Պատու է. թուի է. ծաղիկ է. բանջար է. վայրենի գազան է. ընտանի թռչուն է. չորքոտանի կենդանի է. խաղալիք է. դասական առարկայ է. սունկ է. թունաւոր միջատ է. օգտակար միջատ է. երկրագործական գործիք է. ձիու կերակուր է. մարդու ընկեր է։

136. Հետեւեալ նախագասութիւններին գոյական որոշողներ աւելացրէք՝... պատերը բարձր են (խնչի պատերը)... գմբէթը փայլում է... ճղները կոտորաւում են... լանջը կանաչել է... թերթիկները թաւամբել են... գիրքը կորաւ (ո՛ւմ գիրքը)... ոտը կոտորուեցաւ... աչքը ցաւում է... թեւերը թռչացան... շունը կարուեցաւ... տունը գեղեցիկ է... այգին մեծ է...։

137. Հետեւեալ նախագասութիւններին աւելացրէք գոյական բացայայտիչներ։— Վարժապետը եկաւ (ո՛ր վարժապետը)։ Ընկերս գնաց։ Եղբայրդ աշխատում է։ Կարապետը աշխատասէր է։... Թագաւորը պատերազմասէր էր։... Հայկը յաղթանգամ էր։... Արամ հզօր էր և հայրենասէր։... գետերը բղխում են Հայաստանից։... սարերը կանգնած են դէմ առ. դէմ։... քաղաքը շինած է ծովի եզերքին։

138. Հետեւեալ նախագասութիւններին աւելացրէք գոյական լրացնողներ։— Գիւղացին հերկում է (խնչը, խնչով)։ Գիւղացին կազմեց արօրը (խնչից)։ Նա շատ փոք տուեց (ինչին)։ Ուսուցիչը պարգևադրեց (ո՛ւմ, խնչով)։ Հարուստներն օգնում են (ո՛ւմ)։ Օդը և ջուրը հարկաւոր են (ո՛ւմ և խնչին)։ Զուրը մենք ստանում ենք (խնչից)։

139. Գտէք գոյական պարագայականները։— Առաւօտը մենք գնում ենք ուսումնարան։ Երեկոները ուշադրութեամբ սովորում ենք մեր դասերը։ Անցեալ տարի մենք ամարանոց գնացինք։ Այս տարի մենք մնում ենք քաղաքում։ Եկեղեցում մարդիկ աղօթում են։ Յերեկո շոգ է լինում, գիշերը հով։ Նս նորան սրտանց սիրում եմ։ Նա երեսանց բարեկամ է քեզ։

Գոյական անուան սեռը:

Հայկը զնաց ուսումնարան, իսկ Հայկ-ան ուշը տանը
մնաց:

Աշակերտը պատրաստում էր դասը, իսկ աշակերտ-ու-
հին կար էր անում:

§ 69. Հայի և աշակերտ բառերը տղամարդու
անուն են. Հայկանուշ և աշակերտուհի կին մարդու ա-
նուն են:

Այն գոյական անունները, որոնք այդ—մարդ-
կանց են յատուկ, կոչվում են աշակերտ սեռի գոյա-
կաններ. նոքա՝ որոնք կին—մարդկանց են յատուկ՝
կոչվում են իգական սեռի գոյականներ:

Մարդկանց անուններից շատերը արականից
իգական դարձնելու համար՝ վերջից առնում են
անուշ, ուհի և ուրիշ մասնիկները:

§ 70. Բայց գոյական անունների մեծագույն
մասը չի ընդունում իգական մասնիկներ. այդպի-
սիների սեռը որոշում ենք՝ իրանց նշանակութեանը
նայելով:—Եղբայր, քույր, մանուկ:

§ 71. Այն գոյական անունները, որոնք կարող
են և՛ արական սեռի լինիլ և իգական, կոչվում են
հասարակ սեռի գոյականներ:—Մանուկը հասարակ սեռի
գոյական անուն է:

Անշունչ առարկաները սեռ չունեն:

140. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գոյա-
կանների սեռերը որոշեցէք:—Տիգրանը և Տիգրանուհին
քոյր ու եղբայր էին: Հայրն ու մայրը իրանց մօտ կան-

չեցին Հայկին և Հայկեանդուկսին: Հայկանուշը իւր ըն-
կերներին հետ դաշտում ծաղիկներ էր քաղում: Թագա-
ւորը և Թագուհին ժողովուրդի վերայ խնամք ունին: Ու-
սուցիչներն և ուսուցչուհիները բարեխղճաբար կատա-
տարում են իրանց պաշտօնը:

141. Հետևեալ գոյականների սեռը որոշեցէք:—
Երեսայ, մանուկ, մանկամարդ, տղամարդ, կին—մարդ,
կինարմատ, պատանի, ծեր, պառաւ, հայր, մայր, կոյս,
քահանայ, բնիկ, գաղթական, քաղաքացի, գիւղացի,
ոչխար, մաքի, խոյ, հաւ, մարի, որձակ, աքաղաղ, ձի,
երեվար, մատակ, խոզ, մէրուն, վարազ, եղնիկ, եղջե-
րու, կով, եղջ, ցուլ:

ա. Քաղաք, գետ, սար, գիւղ, մարդ, զօրապետ, Թագաւոր:
բ. Երեան, Երասխ, Մասիս, Երնջակ, Մխնաս, Վարդան:
Աւաջին տողի գոյական անունները առհասարակ շատ
առարկաների կարող են պատկանիլ:

Երկրորդ տողի գոյական անունները, ընդհանրապէս, միայն
մի մի հատ առարկայի յատուկ են:

§ 72. Գոյական անունները երկու կարգ են
բաժանվում՝ հասարակ գոյական անուն, որ բազմաթիւ
նոյնասեռ առարկաների կարող է պատկանիլ, և
յարակ, որ միմիայն մի հատիկ առարկայի պիտի
պատկանի:

§ 73. Յատուկ անունները միշտ գլխատառով
են գրվում: Գլխատառով են գրվում նաև ազգա-
նունն ու հայրանունը, որոնք նմանապէս յա-
տուկ են:

142. Արտագրեցէք առաջ հասարակ և առաջ յա-
տուկ անունները. ուր որ հարկաւոր է՝ գլխատառ դրե-

ցէք: — Մառ, գիւղ, բոյս, հայ, հայկ, բերք, պետրոս, պո-
ղոս, հաւ, հաւատ, համբարձում, քամ, քար, սէր, սեր,
սէմ, մարդ, միւրք, մօրուք, մարգար, մարգարէ, մինաս,
մեղր, կուր, կոյր, երազ, երասխ, զանգակ, դանգու, գե-
ղամ, մասիս, վանք, վան, կար, կարին, տէր, տեգ,
տեգրան, գրիչ, գրեգոր, հորթ, յորդանան, արարատ, ու-
րայ, երուսաղէմ, երազ, եկեղեցի:

143. Գրեցէք ձեր յատուկ անունը, հայրանունը և
ազգանունը. գրեցէք ձեր հօր, մօր, վարժապետի անու-
նը, հայրանունը և ազգանունը. գրեցէք թէ ինչ թա-
գաւորութեան մէջ էք ապրում, որ քաղաքում, որ գիւ-
ղում, որ գետին, ծովին, սարին մօտ:

144. Գրեցէք մի քանի նախադասութիւններ, ո-
րոնց ենթակա յատուկ անուն լինի, իսկ ստորագեալը
միեւնոյն առարկայի հասարակ անունը:—Կարապետը
դարբին է և այլն:

Գոյական անունների թիւը:—Հաւա- քական անուն:

ա. Գիւղք, հաց, ծառ, քար, վայտ, կացին, բաժակ:

բ. Գրեք, հացեր, ծառեր, քարեր, կացիներ, բաժակներ:

§ 74. Գոյական անունը երկու թիւ ունի՝ ե-
զակի և յոգնակի (§ 6.): Յոգնակի թիւը կազմվում է
եզակիից՝ բառի վերջից աւելացնելով էր կամ նէր
մասնիկը, երբեմն և * տառը:

Միավանկ բառերը էր մասնիկն են ընդունում
յոգնակի թիւում. բազմավանկ բառերն ընդունում
են նէր մասնիկը: Եթէ բառը մի և կէս վանկ ունի՝
նա ևս նէր մասնիկն է առնում. — ճրագներ, կրակներ:

Միավանկ բառերից կազմուած բազմավանկ
բառերը կարող են նէր մասնիկի փոխանակ էր մաս-
նիկն առնել. — տանուտէր — տանուտէրեր, նախա-
հայր — նախահայրեր:

Յատուկ գոյական անունները յոգնակի թիւ
չ'ունին (ինչի):

145. Հետեւեալ գոյական անունները յոգնակի
դարձրէք: — Քար, պատ, մեխ, միս, շուն, սեղան, գերան,
բերան, մառան, դարան, գաւազան, մատանի, գինի,
հոգի, որդի, աղանի, եկեղեցի, տղայ, քահանայ, կաթ-
սայ, գաթայ, ճամբայ:

Ոտ, ձեռ, կաթ, եղ, գառ, նուռ, դուռ, փուռ,
թոռ (ոտը, ձեռը...):

Ոսկը, աստղ, կրակ, ճրագ, գլուխ, բլուր, սրահ,
մսուր, մեղր, մրուր:

Հօրաքոյր, մօրաքոյր, տանուտէր, նախահայր, նա-
խամայր:

Ոչխար, ոչխարներ — հօտ. զինուոր զինուորներ — զօրք:

§ 75. Նրբ շատ միատեսակ հասարակ գոյական
անուններ՝ Դասիւն թողւում, փոխում են իրանց
հասարակ անունը և եղալի թիւ մի նոր անուն են
ստանում, այդ նոր ստացած անունը կոչվում է
հաւաքական անուն: — Հօտ, զօրք:

146. Հետեւեալ յոգնակի հասարակ գոյական ա-
նուններէն՝ եզակի հաւաքական գոյական անուններ
կազմեցէք: — Խոտեր, ծառեր, մարդիկ, թռչուններ, ձի-
եր, անասուններ, խոզեր, զինուորներ...

147. Հետեւեալ հաւաքական գոյականները հասա-
րակ գոյականների դարձրէք: — Հօտ, ջուկ, անդեայ, ե-

ըամակ, հորան, վոհմակ, պար, երամ, ջուր, տարմ,
վտառ, հոյս, բոյս, դէգ, շեղմ, շեղմ:

Բ. ԱՅՄԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

Պարտիզում կան գեղեցիկ ծաղիկներ:

Երկնային մարմինները զարդարում են երկնակամարը:

§ 76. Նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս
առարկայի որպիսութիւնը: Առարկայի որպիսու-
թիւնն ևս իւր որոշ անունն ունի (§ 8.): Որպի-
սութիւն արտայայտող անուններին ասում ենք
ածական անուն:

§ 77. Ածական անունն պաշտօնն է՝ դրուիլ
գոյական անունն մօտ և հեռու նորան ուրիշ գոյա-
կան անուններից. բայց ածականը՝ եթէ մենակ մնայ,
կարող է կատարել նաև ենթակայի, լրացնողի և
ստորոգեալի պաշտօն:

148. Հետեւեալ նախադասութիւնները վերլուծե-
ցէք և գտէք որպիսութիւն ցոյց տուող որոշող—ածա-
կան անունները:—Մենք արժանացանք ուրախ մայիսին:
Կապոյտ երկնքում փայլուն աստղերը պարզ գիւղերին
դիւթական գեղեցկութիւն են տալիս: Առաւօտեան
արշալուսին քաղցրաձայն սոխալը երգում էր վարդի
ծաղկապատ թփի վերայ: Երեկոյեան վերջալուսին
սրաթև ծիծեռնակները վերադարձան դէպի իրանց
փոքրիկ ձագերը: Փարնանային անձրևները կեանք են
տալիս դաշտային բոյսերին և ցանքերին: Հիւսիսային
եղջերուները տեղացի աղքատ բնիկներին անփոխարե-
նելի ծառայութիւններ են մատուցանում:

149. Հետեւեալ գոյական և ածական անուններէց

այնպիսի նախադասութիւններ շինեցէք, որ գոյականը
ենթակայ լինի և նախադաս, իսկ ածականը՝ զանազան
բառի հետ, ստորոգեալ:—Սուր դանակ (դանակը սուր
է). ծանր մուրճ. թեթև կացին. պողպատէ դուր. փոք-
րիկ եկեղեցի. մեծ աշտարակ. բարձր գմբէթ. լայն փո-
ղոց. վատ ճանապարհ. սառը ջուր. թափանցիկ ապակի.
ոսկէ մատանի. փայտէ տուն. պարսկական կապերտ.
արաբական նոյզ:

150. Հետեւեալ ածական անունների մօտ դրէք ի-
րանց համապատասխան գոյական անունները:—Կար,
միւր, կապոյտ, դեղին, կանաչ, գորշ, մոխրագոյն, նա-
ւերջագոյն, շագանակագոյն, մանիշակագոյն, սպիտակ-
սև, մեծ, փոքր, հաստ, բարակ, նուրբ, նոսր, թանձր,
երկար, կարճ, լայն, նեղ, ընդարձակ, համառօտ, ծանր,
թեթև, առողջ, հիւանդ, բարձրահասակ, կարճահասակ,
ամբհի, վիթխարի, ահռելի, նազելի, հաճելի, կոյր,
ծուռ, ուղիղ, կոյր, կոյր, բութ, սուր, ցածր, բարձր,
ցած, ստոր, ցանցառ, խուլ, համր, խոնաւ, չոր, տխուր,
ուրախ, գուարթ, թթու, քաղցր, դառը, տոխալ, տաք,
սառը:

151. Հետեւեալ ածականների մօտ ևս դրէք ի-
րանց համապատասխան գոյականները:—Փաղաքային,
ծովային, ջրային, ցամաքային, դաշտային, երկնային,
հիւսիսային, հարաւային, երկրաւոր, երկնաւոր, գիւղա-
կան, տնային, բնական, կենդանական, բուսական, ա-
րեւելեան, արևմտեան, պարսկական, հայկական, հնդ-
կական, առաւօտեան, երեկոյեան, տարեկան, ամսա-
կան, բուսեղէն, մսեղէն, խմորեղէն, քարեղէն, փայտե-
ղէն...

Որակական և յարաբերական ածականներ:

Անուշ խօսքը տուն կը շինի, դուռը խօսքը տուն կը քանդի:
Փայտէջն տունը բարեղէն տան չափ անուշ չի լինում:

Անուշ, դուռը, անուշ ածականները գոյականի իսկական որ-
պիսութիւնն են ցոյց տալիս. դուք առարկայի անբաժան յատ-
կութիւններն են. փայտէջն և բարեղէն ածականները թէև նոյն-
պէս ցոյց են տալիս գոյականի որպիսութիւնը, բայց այդ որպի-
սութիւնները առարկայի բնութիւնից չեն բխում, այլ ցոյց են
տալիս նորա ուրիշ առարկաների հետ ունեցած յարաբերութիւնը:

§ 78. Ածական անունը երկու տեսակ է՝ *դր-
ւան* և *յարաբերական*:

Որակական ածականը ցոյց է տալիս գոյական
անունն բնական որպիսութիւնը: Որակական ածա-
կանի ցոյց տուած որպիսութիւնը կարող է աւելա-
նալ և պակասիլ՝ մի առարկայի վերաբերութեամբ
շատ լինիլ, իսկ միւսի վերաբերութեամբ սակաւ:

Յարաբերական ածականը ցոյց է տալիս ա-
ռարկայի ստացական յատկութիւնը:

Յարաբերական ածականի ցոյց տուած յատ-
կութիւնը չի կարող աւելանալ կամ պակասիլ:

§ 79. Որակական ածական անուններն ունին
երեք համեմատութեան աստիճաններ՝ *դրւան*, *բաշ-
դարւան* և *գերբարւան*: — Քաղցր, աւելի քաղցր, ա-
մենաքաղցր:

§ 80. Դրական աստիճանը պարզապէս գոյա-
կանի ինչպիսի լինիլն է ցոյց տալիս: — Մեծ, փոքր,
թեթեւ, ծանր, ցածր, բարձր:

Բաղդատական աստիճանը՝ մի առարկայ միւսի
հետ համեմատելով, ցոյց է տալիս բաղդատած ա-
ռարկայի աւելի կամ պակաս որպիսութիւնը: — Ա-
ւելի մեծ, աւելի փոքր, աւելի թեթեւ, կամ՝ մեծա-
գոյն, փոքրագոյն, բարձրագոյն:

Դերագրական աստիճանը որպիսութեան դերա-
զանց դրութիւնն է ցոյց տալիս: — Ամենամեծ, ամե-
նածանր, կամ՝ ամէնից մեծ, ամէնից ծանր, երբեմն
էլ շատ, անշատ, աստիճանի բառերի օգնութեամբ՝ շատ
գորտոր, անչափ մեծ, սաստիկ դժուարին:

Դերագրական է և *բարչեւ* ածականը, որ մի-
այն Աստուծուն է սեպհական:

§ 81. Յարաբերական ածականները համեմա-
տութեան աստիճաններ չ'ունին. նոքա իրանք ծա-
գում են ուրիշ բառերից և ցոյց են տալիս գլխա-
ւորապէս նիւթի, տեղի, ցեղի և ժամանակի յարա-
բերութիւնը: — Մսեղէն, երկնային, հայկեան, առա-
ւօտեան:

152. Վերեւի (150) վարժութեան բոլոր որակական
աճականները բարձրացրէք բաղդատական և ազա գե-
րադրական աստիճանի:

153. Նախընթաց (151) վարժութեան մէջ եղած
յարաբերական ածականները չորս կարգ բաժանեցէ՛ք՝ ի-
րանց նշանակութեան համեմատ, և իմացէ՛ք թէ ինչ
բառերից են շինուած:

154. Հետեւալ նախադասութիւնների մէջ որոշե-
ցէ՛ք որակական և յարաբերական ածականները: — Գար-
նանային անուշ եղանակն անցաւ. եկան ամառային տոթ
օրերը: Աշնանային չորջ անձրևները դադարեցան: Նրե-

կոյեան մեղմ գեփուռը գովութիւն էր տարածում: Առաւօտեան թարմ օդը լիքն է անուշահոտութեամբ: Անձրեւային օրերը գիւղացիք ցաքանում են փափուկ տեղերը: Փոթորկալի ծովը կատաղի ալիքներ ունէր: Ծովային փոթորիկը քանի գնաց՝ սաստկացաւ: Ծաղկաւէտ դաշտերում արածում են ընտանի կենդանիները: Դաշտային ծաղիկներից գիւղացի համեստ օրիորդները իրանց համար գեղեցիկ փունջեր կապեցին: Բարի մարդիկ արժանաւոր գործեր են կատարում: Ընտանի կենդանիները լցուցանում են մարդուս առտնին կարիքները:

Գ. ԹՈՒԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ.

Տարին ունի քսաներեք ամիս: Տարուայ ամիսը յունվարն է:

Տասներեք Բառը որոշում է առարկային և ցոյց է տալիս նորա թիւը (քանի):

Առաջին Բառը ցոյց է տալիս առարկայի կարգը (որ երորդ) և նոյնպէս որոշող բառ է:

Տասներեք և առաջին բառերը թուերի անուններ են:

§ 82. Այն բառերը, որոնք ցոյց են տալիս գոյական անուան թիւը և դասաւորութիւնը, կոչվում են լեռնային անուններ:

§ 83. Թուական անուններն երկու տեսակ են լինում, Բայադայի՝ որ առարկայի քանի լինին է ցոյց տալիս—մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ և այլն. Դասաւորական՝ որ առարկայի որ երորդը լինին է ցոյց տալիս—առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ և այլն:

§ 84. Դասաւորական թուականները ծագում

են բացարձակներից՝ Երբէք մասնիկն առնելով իրանց վերայ:—Հինգերբէք, քսան—երբէք, հարիւր տասն և հինգերբէք, հազարերբէք:

Մէկ, երկու, երեք, չորս թուականների դասաւորականն է՝ առաջին (առաջներորդ), երկրորդ, երրորդ, չորրորդ:

155. Հետեւեալ բացարձակ թուականները դասաւորականի դարձրէք՝

Մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, վեց, եօթը, ութը, ինը, տասը, տասն և մէկ (տասնումէկ), տասներկու, տասներեք, տասնուչորս, տասնուհինգ (տասն և հինգ), տասնուվեց, տասնեւեօթ, տասնուութ, տասնևինն, քսան, քսան և մէկ—քսանումէկ, երեսուն, երեսուն և հինգ—երեսունուհինգ, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, եօթանասուն, ութսուն, ինսուն, հարիւր, հազար, բիւր, միլիօն:

§ 85. Բացարձակ թուական անուններին՝ երբէք մասնիկի փոխանակ, առաջին մասնիկն աւելացնելով՝ ստանում ենք Բայադայի թուական անունները, որոնք ցոյց են տալիս թէ գոյական անունը քանի անգամ է վեր առած: Մէկ, երկու, երեք, չորս բացարձակները առաջին մասնիկ չեն առնում. նոցա բաշխականն է՝ մէկ—մէկ, երկ—երկու, երեք—երեք, չորս—չորս: Միւս բացարձակ թուականները բացի կրկնաւոր բաշխականներից (հինգ—հինգ, վեց—վեց) առնում են վերոյիշեալ առաջին մասնիկը. հնգական, վեցական, եօթնական, քսանական, հազարական:

156. Կարգով գրեցէք բոլոր բացարձակ թուական անունները և նոցա հանդէպ բաշխականները:

§ 86. Դասաւորական թուականներին եթէ աւելացնում ենք *աշխարհ* մասնիկը, ստանում ենք մասնական թուականները, որոնք գոյական անուն մասները կամ կոտորակներն են ցոյց տալիս:—*Հին, հասարակ, երրորդական, հինգերորդական, հարիւր երրորդական...*

§ 87. Բացարձակ թուականներին աւելացնելով *նոյն* մասնիկը՝ կ'ստանանք արժէք և չափ ցոյց տուող թուական անուններ.—*մէկնոց կամ մէկանոց, երկուսնոց, երեքնոց, չորսնոց, հինգանոց, վեցանոց—վեցնոց...*

157. Հետեւեալ թուական անուններն իրանց նշանակութեանն ու կազմութեանը նայելով՝ գտնադաս կարգերի բաժանեցէք:—*Մէկ, կէս, առաջին, քառորդ, երկու, երեք, երկրորդ, երկուսնոց, երեքնոց, չորս, չորրորդ, չորսնոց, չորրորդական, հինգ, հինգերորդ, հինգնոց, հինգերորդական, վեցնոց, վեցերորդական, վեց, վեցերորդ, եօթներորդ, եօթը, եօթանոց, եօթներորդական, ութ, ութերորդական, ութնոց, ութերորդ, ինն, իննական, իններորդական, երկ—երկու, մէկ մէկ, հընգական, չորս—չորս, տասնական, տասներորդական, տասնանոց, քսան, քսանական, քսաներորդական, քսանանոց, երկու հարիւր երեսուն և վեցերորդական, հազար հարիւր վաթսուն և հինգերորդ, ութհարիւր երեսուն և չորսանոց, հազար ութհարիւր ութսուն և երեք, հազար ութհարիւր ութսուն և երրորդ թուականին, երկու հարիւր քառասուն և չորրորդ օրը:*

§ 88. Բացարձակ թուական անունները կարող են ստանալ նաև *առաջ* և *հետ* մասնիկները:—*Մի—առաջ*,

*տասն—առաջ, հարիւր—առաջ, հազար—առաջ. երկուսն, երեքսն... *)*

Գ. ԴԵՐԱՆՈՒՆ.

Յովհաննէսը վերցրեց զեղեցիկ գրքը:

Նա վերցրեց այն գրքը:

Նա բաւը դրուած է Յովհաննէս յատուկ անուն տեղը. այն դրուած է գեղեցիկ որակական ածականի տեղը:

§ 89. Այն բառերը, որոնք գրվում են գոյական և ածական անունների տեղը և կատարում են նոցա պաշտօնը, կոչվում են *բերանուն* (դեր—անուն):

§ 90. Գոյական անունների պաշտօն կատարողները կոչվում են *գոյական բերանուններ*, իսկ ածական անունների պաշտօն կատարողները—*ածական բերանուններ*:

158. Հետեւեալ նախադասութիւններն մէջ գտնւող գոյական և ածական գերանունները—կոմը, ձին և շունը վիճում էին Տիֆլիսի հետ, թէ տանուտէրը նորանցից որին աւելի է սիրում: Ի հարկէ նա ինչ աւելի է սիրում, ասաց ձին. ես նորա արօրը և ցաքանը քաշում եմ, դաշտից նորա համար փայտ եմ բերում, և նա ինչ հեծնում է ինչ և քաղաք է գնում. առանց ինչ նա միանգամայն կորած կը լինէր:

Խնձորենին ասաց կաղնուն. «Ի՞նչ պտուղներս թա-

*) Երկրեան, երեքեան, չորեքեան բառերը կրկնապէս թուականի միտք ունին—երկուսն էլ, երեքն էլ, և աւելի անուշ գերանուն պիտի համարուին, քան թուական անունը:

գաւորի սեղանն են զարգարում. իսկ Դոմիայն խոգերի կերակուր ես:—Ամեն իրանց գլուխն էին գովում:

§ 91. Գոյական դերանունները նախադասութեան մէջ կատարում են ենթակայի և լրացնողի պաշտօն.—Էս յարգում եմ նորան:

Ածական դերանունները կատարում են որոշողի պաշտօն: Այս աշակերտը վերցրեց նոր գիրքը:

159. Վերելի վարժութեան (158) նախադասութիւնները վերլուծեցէք և ցոյց տուէք թէ գոյական դերանուններն ինչ պաշտօն են կատարել:

160. Հետեւեալ օրինակները վերլուծեցէք տրամաբանօրէն՝ նախադասութեան անդամներով:—Այն տունը շինած է այս վարպետի ձեռքով: Սա լաւ աշակերտ է. ես յարգում եմ այս աշակերտին: Նրեկ մենք՝ բոլոր աշակերտներս, զբօսնելու գնացինք: Մարդս ինքը պէտք է հոգայ իւր համար: Նոքա իրանց գործերը կարգադրեցին: Սա, դա և նա գնացին այգի: Այս, այդ և այն տղաները գնացին այգի: Ո՞վ եկաւ: Ո՞ր մարդն եկաւ: Այնպիսի բան պիտի անէք, որ ինքներդ չ'կարմրէք ձեր արածի համար: Քո մատիտն էլ գեղեցիկ է, բայց իմն աւելի գեղեցիկ է: Աստուած, որ ամենիս ստեղծողն է, խնամում է աշխարհս: Դու, որ ընդունակութիւն ունիս, պէտք է աշխատես: Ամենայն ոք մտաւ իւր տուն:

ա. Ես գնում եմ ուսումնարան, որտեղ էլ եկ այնտեղ և թող ինչ միայն տանը մնայ:

բ. Սա, դա և նա գիտէին իրանց դասերը, իսկ այս, այդ և այն մանուկները չ'գիտէին:

գ. Թող նա վերցնէ ի՞նչ, որ և ի՞նչ գրքերը:

դ. Ո՞վ է նա և ի՞նչ է կամենում: Ո՞ր տղայի մասին է ձեր խօսքը:

ե. Այն աշակերտը, որ դասատան անուշադիր է, յառաջագոյն չի կարող լինի:

զ. Ոչ ոք չ'գիտէ, թէ վաղը ի՞նչ պիտի պատահի ամենիս:

§ 92. Դերանունները՝ իրանց մասնաւոր նշանակութեանը նայելով, վեց տեսակ են լինում՝

ա. Ինչպէս կամ անչափ դերանուններ, որոնք գրվում են խօսող անձների տեղը՝ Էս, դա, ինչ, մենք, դուք, իրանք:

բ. Յոյակէն դերանուններ, որոնց մատնացոյց է անում խօսողը, որպէս իւր խօսակցութեան նիւթ եղողների՝ սա, դա, նա. սոսա, դո՛սա, նո՛սա: Այս, այդ, այն. այն, դո՛ն, նո՛ն:

գ. Սորայական դերանուններ, որոնք ցոյց են տալիս, թէ առարկան ո՞ւմ է պատկանում, ո՞ւմ ստացուածքն է՝ ի՛մ, դո՛ւ, իւր. մեր, յեր, իրանց:

դ. Հարցական դերանուններ. ո՞վ, ի՞նչ, ո՞ր:

ե. Յարաբերական դերանուն, որ գլխաւոր նախադասութեան մօտ բերում է մի երկրորդական որոշող կամ բացայայտիչ նախադասութիւն՝—որ:

զ. Անորոշ դերանուններ, որոնք ընդհանուր ձևով գրվում են գոյական և ածական անունների տեղը՝ ոչ ոք, ինչ, ոչ ինչ, ամենքը, միւս...

161. Հետեւեալ նախադասութիւններից՝ վերոյիշեալ բաժանման համաձայն, արտազրեցէք նշանակեալ դերանունները:

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վերայ: Ի՞նչ ես խըրտնջում, ի՛նչ ձի եռանդուն: Ո՞րն է Հայաստան աշխարհը:

Որպիսի անձն էր Տիգրան Երուսաղեմեանը: Ինչ էնչ փոյթ,
թէ Կոստանդնուպոլիսն ունիք: Եւ գետեմ, որ Տէս ամառը
ամառանոց ենք գնալու: Ասմ Կոստանդնուպոլիսը,
Կոստանդնուպոլիսը, ասաց Յիսուսը իւր աշակերտներին:
Ինչն է ստեղծողը, ինչն էլ կը խնամէ: Ինչն է հոգան ինչն
թշուառութեան պատճառը: Ո՞վ է սա, որ քամին էլ ծովն
էլ հնազանդում են արան: Եւ ինչն է թագաւոր փառաց:
Կոստանդնուպոլիսը, որ աշխարհիս մեղքը պիտի բառ-
նայ: Այս ասի Յովհանէսն է, որի գլուխը կտրել տուեց Հե-
րովդէսը: Այս ասի մարդիկ այն եկեղեցում չեն տեղաւոր-
ուիլ: Եւ այսպիսի փառաւոր հանդէս չեմ տեսած: Ճշմա-
րիտ որթը եւ եմ, իսկ իմ հայրը մշակ է: Տէր, ինչ որ
մութեամբը պահպանիր Տէր, Մէր հայր, որ երկնքումն
ես, սուրբ լինի ինչ անունը: Այն գետը, որը բղխում է Գե-
ղամայ լճից, կոչվում է Հրազդան: Ոչ ոք չի կամենում
իւր պարտքը կատարել: Այս ձեռնարկութիւններից Տէր
այնքան օգուտ չ'ստանանք: Դուրսը ոչ Տէր կայ կանգնած:
Ո՞նչ այն է ասում, ո՞նչ այն: Ո՞նչն կարծում են, թէ արե-
գալը պատում է երկրի շուրջը: Ինչպիսիք մարդ
հանգստանում էր իւր ծառի հովանիի տակ: Մէկ մարդ
Տիգրան խրատում էր, որ իւր յոյսը արեւելի օգնութեանը չ'դնէ:

Ե. ԲԱՅ.

ա. Աշակերտը Գրիգոր է, Կարապետ է, Կարապետ է:
բ. Աշակերտը Կարապետ է, Կարապետ է, Կարապետ է:
գ. Աշակերտը Կարապետ է, Կարապետ է, Կարապետ է:
Բոլոր ստորագրողները ցոյց են տալիս աշակերտի գործո-
ղութիւնը: Առաջին տողը ստորագրողները ցոյց են տալիս ման-
կան Կարապետ գործողութիւնը, երկրորդ տողը ստորագրողները
ցոյց են տալիս նորա ուրիշներից իրենց գործողութիւնը, իսկ
երկրորդ տողի ստորագրողները ցոյց են տալիս նորա Կարապետները:

§ 93. Այն բառերը, որոնք ցոյց են տալիս ա-
ռարկայի արած կամ կրած գործողութիւնը և
գրութիւնը, կոչվում են Բայ:

§ 94. Բայերն իրանց ցոյց տուած գործողու-
թեանը նայելով, երեք տեսակ են լինում՝

ա. Ներգործական, երբ բայի գործողութիւնը գըլ-
խաւոր առարկայից անցնում է երկրորդական ա-
ռարկային կամ ենթակայից լրացնողին: Աշակերտը
Կարապետ է, Գրիգոր է, Կարապետ է (Ինչը) գասը:

բ. Արտաբանական, երբ բայի գործողութիւնը, ընդ-
հակառակն, երկրորդական առարկայից գալիս է
գլխաւորի վերայ, այսինքն ենթական կրում է լրաց-
նողի գործողութիւնը: Աշակերտը Կարապետ է,
Կարապետ է, Կարապետ է վարժապետից:

գ. Զեղչ, երբ բայի ցոյց տուած գործողու-
թիւնը մնում է գործող անձի մէջ, այսինքն գըլ-
խաւոր առարկան չի ներգործում, բայց և չի կրում
ուրիշի գործողութիւնը: Աշակերտը Կարապետ է, Կար-
պետ է, Կարապետ է:

Բայերի տարբեր տեսակները Բայ են կոչվում:

§ 95. Ներգործական բայերը ձեռով նման են
չեզոքականին, իսկ մտքով տարբեր:

Ներգործական է բայը, երբ իրան մօտ ունի
բուն լրացնող: Բուն լրացնողը ինչ և ո՞ր հարց-
մունքների պատասխանն է, և կոչվում է ներգոր-
ծական բայի Բայի խնդիր. — Աշակերտը գրում է Կար-
(Ինչ է գրում): Աշակերտը յարգում է վարժապե-
տին (Ո՞ւմ է յարգում):

§ 96. Ձեզորական բայերը չունին բուն լրացուցիչ կամ սեռի խնդիր:—Աշակերտը յոգնում է, հանգստանում է, քնում է (չի կարելի ասել՝ ի՞նչ է քնում կամ ո՞ւմ է քնում):

§ 97. Կրաւորական բայը ձևով տարբեր է ներգործականից, բայց նորանից է ծագում: Կրաւորական բայն էլ ունի սեռի խնդիր, միայն այդ խնդիրը իմացվում է «-մից, ինչից երբեմն և ո՞ւմ չէ»:
— Դասը գրվում է աշակերտից (ո՞ւմնից): Աշակերտը վարձադրվում է վարժապետից: (ո՞ւմնից): Քարը տաշվում է քարաշէնի չէ-քով:

Ամենայն ներգործական բայ իւր կրաւորականն ունի. ուրեմն՝ ամենայն ներգործական խօսք կարող է և կրաւորական ձևով արտայայտուի:

§ 98. Ձեզորական բայերից երկուսը՝ է՛մ և լի՛նի, որոնք միշտ օժանդակում են ստորոգեալի կազմութեանը, կոչվում են հոգն կամ օժանդակ բայեր:—Ես մարդ է՛մ, դու մարդ է՛, նա մարդ է: Նորանք աշխատասէր ի՛նչ լի՛նի, մենք աշխատասէր ի՛նչ լի՛նի, դուք աշխատասէր ի՛նչ լի՛նի:

161. Հետեւեալ ոտանաւորի մէջ որոշեցէք բայերի սեռը:—

Գալէ՛ք է ամառ—այրող եղանակ,

Անխոնջ վաստակի, պտղի ժամանակ.

Իւր աստուածեղէն ջերմութեան հոգին

Կենսատու շնչով ծառայէ արմին (ծաւալում):

Հասէ է ծիրան, տանձը մեղրածոր:

Կարմիր վարդի պէս փայլում է խնձոր.

Սաթանման դեղին փառաւոր է ողկոյզ.

Մանկտին Գրաւոր է շոր, նուռն և թուզ, (ո՞ւմ է գրաւում).

Սեխով ձմերկով լիքն է բուրաստան.

Ոսկեայ հոսանքով ծիւն անդաստան (ծիւում է)

Եւ արտօրայքի ծանրացած հասկեր՝

Խիտ հիւնալի փայլէ պատկեր (նկարում են):

Յետ երկց անգամ երգի խօսնակին՝

Ջարմար է իսկոյն հնձաւորի հոգին.

Փայլում է մանգաղ: Գործում է մշակ.

Բարձած սայլակի ճոխնչն անուշակ

Հնչում է հեռու, հեռու դաշտերից,

Բերում դէպի կալ հունձքը արտերից:

163. Հետեւեալ նախադասութիւնները վերլուծեցէք և գտէք բայերի սեռը և նոցա համար դրուած բուն և երկրորդական լրացուցիչները (սեռի և բնութեան խնդիր):—

Քարտաշները տաշում են կարծր քարերը: Քարը կտրում են ժայռերից: Ձկնորսը ձուկը բռնեց: Ձկները հանեցին ուռիանից: Հայրը կանչեց իւր որդուն և նորան գործի ուղարկեց: Վարժապետը գովեց և խրախուսեց յառաջադէմ աշակերտներին: Մայրը ժողովեց իւր զաւակներին և կերակրեց նոցա: Ես սառն ջուր խմեցի: Լողնորդն ազատեց խեղտուողին: Դու կը հաւանիս իմ գիրքը, եթէ տեսնես: Չաղացում ցորեն են աղում: Լուսցարարը սպիտակեղէն էր լուանում: Հացթուխը հաց է թխում: Ես նորան չեմ ճանաչում:

164. Վերեւի վարժութեան բոլոր նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ ենթական լրացնող դառնայ, լրացնողը ենթական, իսկ ներգործական սեռի բայերը փոխուին կրաւորականի:—Կարծր քարերը տաշվում են քարտաշներից: Քարերը կտրվում են ժայ-

ուերից: Զուկը բռնուեցաւ գետից ձկնորսի ձեռքով: 165. Հետեւեալ վարժութիւններն մէջ գտնէք բայերն սեռը:

Ապրել կայ երկաթ է, ապրել կայ արծաթ է: Գողը գողէն գողացաւ, Աստուած վերէն զարմացաւ: Կուշտը սովածին մանր կը բըթի: Թունդ քացախը իր ամանը կը ճաքացնի: Շունը կը հաչի, քարվանդ կը քոչի: Սուտ ասողն տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չհաւատաց: Ինձ տես, քեզ լաց, որտեղ որ է», հաստատու կաց: Աղքատն ունի հաց ու պանիր, գիշերը քունը չի տանի: Մի բաժակ ջուր ո՛վ ուզի՝ տուր: Հաց ու պանիր՝ կեր ու բանիր: Հացը կտրածը թուրը չի կտրել: Թրի կտրածը կը սաղանայ, լեզուի կծածը չի սաղանաւ: Սարը սարին չի գիպել, մարդը մարդուն կը գիպի: Պատուէր ծերին, որ ծերանաս: Երբ ծերանաս, ծերն պատիւը կ'իմանաս:

166. Սոխակը երգում է. սոխակը թռչում է. սոխակը բռնվում է: Արծիւը թռաւ. արծիւը յափշտակեց մի նապաստակ. արծիւն սպանուեցաւ որսորդից: Կովը բառաչում է. կովը խոտ է ուտում, կաթն է պատրաստում, հորթ է ծնում և կերակրում է նորան կաթով: Գայլը յափշտակեց մի գառը. գայլն սպանուեցաւ որսորդի ձեռքով. որսորդն սպանեց գայլը, կաշին մաշկեց և տարաւ վաճառեց: Երկրագործը երկիրը կը վարի, ցորեն կը ցանի, աշնանը կը հնձի, կալը կը տանի, կամնով կը կալի, ամբարը կ'աճի: Խոտը հնձուեցաւ, ցորենը կալուեցաւ, ջաղաց տարուեցաւ, ալիւր շինուեցաւ, յետ տուն բերուեցաւ, խմոր հունցուեցաւ և հաց թխուեցաւ: Ծովն ալեկոծուեցաւ քամուց: Քամին ալեկոծեց ծովը: Ծովը փայլում է լուսնի լուսով: Օդը տաքացաւ. գիշերը կարճացաւ. ցերեկը երկարեցաւ: Ծննդունակը կը գայ մեր երկիրը, բունը կը գտնէ, նորան կը կարկատէ, երեք ձու կածէ, թուխս կը նստի, ձագեր կը

հանէ, կը կերակրէ, կը մեծացնէ և աշնանը՝ իւր հետ տաք երկիր կը տանէ:

Բայի եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը:

§ 99. Բոլոր գործողութիւնները միաձև չեն կատարվում. միևնոյն գործողութիւնը տարբեր ձևերով կարող է կատարուիլ. կարելի է, օրինակ, պատել, թէ ինչպէս է մի գործողութիւն սկսվում և վերջանում, կարելի է նաև հրահանել կամ խնդրել, որ չ'սկսած գործողութիւնն սկսուի և կատարուի, կարելի է, վերջապէս, հարգած յայտնել գործողութեան կատարման մասին:

Ամենայն գործողութիւն, ամենայն բայ կատարման երեք ձև կամ եղանակ ունի՝ ա, հրահանական եղանակ՝ երբ գործողութեան սկիզբը և վերջը—սահմանները մեզ որոշ յայտնի են. բ, հրահանական եղանակ, երբ գործողութիւնը չի սկսուած, բայց մենք հրամայում և խնդրում ենք, որ սկսուի և կատարուի. գ, պարտականական եղանակ, երբ գործողութեան կատարման մասին որ և իցէ տարակուսանք կամ կասկած ունինք:—Կարգում եմ, կարգաւ, որ կարգամ:

§ 100. Ամենայն գործողութիւն կատարվում է որ և է ժամանակամիջոցում. ժամանակները երեք են՝ ներքին, արտաքին և պատահական—կարգում եմ, կարգացի, կը կարգամ:

§ 101. Անցեալը չորս է. կայ գործողութիւն, որ անցել է, բայց կիսակատար է մնացել՝ դա կոչվում անցեալ հետքեր — կարգում էի. կայ որ վերջացել է մօտ ժամանակում — կարգացի. սա կոչվում է անցեալ հետքեր ժամանակ. կայ որ համեմատաբար աւելի կանուխ է կատարուել — կարգացել եմ. սա կոչվում է վաղաժամ ժամանակ. և վերջապէս կայ ևս, որ ամենից կանուխն է ցոյց տալիս — կարգացել էի. սա հետադարձ ժամանակն է: — Անկատար, կատարեալ, յարակատար, գերակատար:

§ 102. Ապառնին էլ երկու է՝ ապառնի պարզ՝ — կը կարգամ, և ապառնի պայմանական՝ կը կարգայի:

§ 103. Սահմանական եղանակն ունի բոլոր յիշած ժամանակները:

Հրամայական եղանակն ունի միայն մի ժամանակ՝ հիշող, որովհետեւ հրամայել կարելի է միայն ներկայում:

Ստորադասական եղանակն ունի երկու ժամանակ՝ ապառնի — որ հարկաւ, և անկատար — որ հարկաւ:

§ 104. Գործողութիւնը կարող է խօսողը կատարել, կարող է կատարել լսողը, կարող է կատարել և այն անձը, որի մասին մենք խօսում ենք. վերջապէս ամենայն գործողութիւն կարող է մէկ անձն կատարել միայնակ, կարող են և շատերը միասին կատարել: Ուրեմն բայն ունի երեք բնական երկու թիւ՝ եզակի և յոգնակի — ես կարդամ էմ, և կարդանք է՞նք:

դու կարդամ է՞ս, նա կարդամ է՞նք, մենք կարդում է՞նք, դուք կարդում է՞ք, նոքա կարդում է՞նք:

167. Հետեւեալ բանաստեղծութեան մէջ գտնւում են բայերի սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը: Հայոց երկնքով ամպեր են վազում խիստ քամու ձեռքից, Սև սև ամպերը սարերի նման անցնում արտերից: «Կացէք, այ ամպեր, ինչու էք փախչում, անձրև չէք թափում,

Մեր ծարաւ արտեր օրեր են համրում ու ձեզ սպասում: Քամի, դու քամի, խղճաւ արտերին, թող այդ ամպերին Կանգնեն ու թափեն անձրևի շիթեր, ջրեն մեր արտեր:» Քամին հանդարտեց, մեղմ անձրև թափուեց, արտերը ջրեց:

Արտը բարձրացաւ, ցօղուն արձակեց ու հասկեր բռնեց: Գիւղացին գնաց, տեսաւ ու խնդաց, խնդաց ու ասաց, «Փնուք քեզ, ով Աստուած. որ տուելը մեզ հաց, չենք մնալ քաղցած:»

2. ԴԵՐԲԱՅ

Ես հարկաւ գիտեմ:

Կարդա՞մք գիրքս շատ հետաքրքիր է:

Կարդա՞ւք դասեր ևս շատ ունիմ:

Կարդա՞ցիք մարդիկ միշտ յարգանք են վայելում:

Վերջինիս հախաղատութիւնների մէջ նշանակեալ բառերը գործողութեան անուններ են. բայց դոցա ցոյց տուած գործողութիւնը չի կատարւում, միայն յիշվում է: Տարբեր են, օրինակ, հարկաւ և հարկաւ է՞մ բառերը. երկրորդը կատարուող գործողութիւն է — բայ է և ունի եզանակ, ժամանակ, թիւ, դէմք. իսկ հարկաւ՝ բայի սկզբնական ձևն է, բայի անունն է միայն Այսպէս են և միւս նշանակեալ բառերը:

§ 105. Այն բառերը, որոնք գործողութիւն են ցոյց տալիս, բայց իրանց ցոյց տուած գործողութիւնները կատարման դրութեան մէջ չեն, կոչվում են *դէրժայ*:

§ 106. Գերբայերը երկու պաշտօն են կատարում. էական բայերի օգնութեամբ նոքա ղիմաւոր բայի դեր են կատարում—կարգացած եմ, կարգալու եմ, կարգացող եմ: Առանց էական բայերի նոքա կատարում են գոյական և ածական անունների պաշտօն և իսկապէս բայ — անուն են:

§ 107. Գերբայերը չորս են՝ ա, *անարշ*, որ բայի սկզբնական ձևն է և ունի չորս վերջաւորութիւն՝—ել, իլ, ալ, *անալ*՝ գրել, խօսիլ, կարդալ, զարմանալ:

բ. Անշալ դերբայ, որ կատարուած ու վերջացած գործողութեան անունն է՝ գրած, խօսած, կարդացած, զարմացած:

գ. Ապաշալ դերբայ, որ դեռ ևս չ'սկսած գործողութեան անունն է՝ գրելու, խօսելու, կարդալու, զարմանալու:

դ. Ներշայ դերբայ, որ գործ կատարողի անունն է՝ գրող, խօսող, կարգացող, զարմացող:

Է. ՄԱԿԱՅ

Ինչպէս դժուար է մարդ ճանաչել:

Հալիս աղատուեցանք փորձանքից:

Ո՞ր դնացիք, ինձ այդպէս միայն: Թողիք:

Եթէ էք վերադարձել քաղաքից, ելէ՛ թէ այսօր:

Ուշ է. առ այժմ ես քիչով գոհ կը լինիմ:

Որչա՞ մեծ եղաւ զարմանքս, եթէ ձեզ տեսայ:

Շատ անգամ մենք մեզ փնտա ենք տալիս:

Ի՞նչու էք տխուր, ո՞ր է ձեր նախկին զուարթութիւնը:

Արդեօ՞ք այսօր ներկայ էք հանդիսին:

Այո՛, ես գնացել էի. որոտիւ շրջել հանդէս էր:

Նա եթէք տանից չի դուրս գալիս փէշից:

Գաւ լիցի՞ ես այդպիսի բան չեմ անիլ:

Տրամաբանօրէն լուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները, մենք տեսնում ենք, որ նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան այլ և այլ պարագայեր:

§ 108. Գործողութեան համար դրուած և նորա պարագաները ցոյց տուող բառերին ասում ենք *մալիայ* (մակ—բայ):

§ 109. Մակբայները գլխաւորապէս եօթը տեսակ են.

ա. Հարցալիս՝ ո՞ւր, ի՞նչպէս, արդեօք, երբ, ինչի՞, ո՞րքան, քանի՞, քանի՞ անգամ:

բ. Հաստատալիս՝ այո՛, արդարեւ, իրաւ, իրաւցընէ, իսկ և իսկ, հէնց, յատկապէս, ճիշտ:

գ. Բացասալիս՝ երբէք, քաւ լիցի, ամենևին, բընաւ, ո՛չ:

դ. Որոշալիս՝ սաստիկ, հազիւ, շուտով, շտապ, բռնի, կամաւ, կամաց, շուտ շուտ, արագ:

ե. Քանալիս՝ շատ, սակաւ, քանիցս, շատ անգամ, հինգ անգամ, կրկին, դարձեալ, էլի:

զ. Տեղալիս՝ դուրսը, ներսը, մօտը, ուր, վերև, այստեղ, այնտեղ, ներքևը, մէջը...

է. Ժամանակին՝ այժմ, յետոյ, վաղը, միշտ, երբեմն, առ այժմ, գիշերը, ցերեկը:

Պատճառ ցոյց տուող պարագայական բառերը մակբայ չեն:

Բ. ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ:

Ծիար կանգնեց ծառի վերայ:

Ծիար իջաւ ծառի քովը:

Ծիար թռաւ դէպի ծառը:

Ծիար կանգնած է ծառի ճոք:

Ծիար կանգնած է ընկերի հետ:

Ծիար երգում է ընկերի համար:

Ծիար չի երգում ինչպէս ծիծեռնակը:

Ամեն մի նախադասութեան մէջ երկու գոյական անուն կայ.

նօտագիր բառերը, որոնք ինքնին ոչինչ նշանակութիւն չունին, զրուել են գոյականներից մէկի մօտ և ցոյց են տալիս երկու գոյականների մէջ եղած յարաբերութիւնը:

§ 110. Այն բառերը, որոնք զրկում են գոյական անունների մօտ և ցոյց են տալիս առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնները, կոչվում են նախադասութեան:

§ 111. Հին—Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները շատ էին և զրկում էին գոյականից նախադաս. այս է պատճառը, որ նոքա կոչվում էին նախադրութիւն: Նոր—Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները սակաւ են և գլխաւորապէս գոյականից յետոյ են զրկում:

§ 112. Միևնոյն բառը կարող է և՛ նախադրութիւն

թիւն լինիլ, և՛ մակբայ: Եթէ բառը գոյականի մօտ է զրուած, նա նախադրութիւն է, իսկ եթէ բայի մօտ՝ առանց գոյականի, նա մակբայ է:

Օրինակ՝ Վերան կանգնեց: Տալը գնաց: Մօտիկ անցաւ: Հետք մի՛ գնաք: Ի՞նչպէս էք ապրում այնտեղ:

Թ. ՇԱՂԱԿԱՊ

§ 113. Կան բառեր, որոնք այլ և այլ նախադասութիւններ կամ միևնոյն նախադասութեան այլ և այլ անդամներ կապում են միմեանց հետ: Դոքա կոչվում են շաղկապ:—Իսկ, բայց, որ, և, ու, կամ, այլ, թէ, էլ, մանաւանդ թէ, սակայն և այնպէս, թէև, նաև, այսու ամենայնիւ, ոչ թէ, ոչ միայն...

Ժ. ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

§ 114. Այն բառերը, որոնք մարդուս հոգեկան զգացմունքներն ու կիրքն են արտայայտում, կոչվում են ձայնարկութիւն կամ միջարկութիւն:— Է՛յ, ա՛յ, ո՛ր, ա՛խ, աւա՛ղ, երանի՛ր...

§ 115. Բանի—մասունքները տասն են՝ գոյական անուն, ածական անուն, թուական անուն, դերանուն, բայ, դերբայ, մակբայ. նախադրութիւն, շաղկապ և ձայնարկութիւն:

III ԲԱՆԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ *)

Արմատ և վերջաւորութիւն

Եւրօ, շարժ—ու, շարժ—ու, շարժաւոր, շարժողութիւն, անշարժ.

Ան, մեղ—ք, մեղ—աւոր, ան—մեղ, անմեղութիւն, մեղանշէլ, մեղանշական:

Առաջին տողի բառերում կրկնվում է շարժ վանկը, երկրորդ տողի բառերում կրկնվում է ճեղ վանկը:

§ 112. Միանման բառերի մէջ անփոփոխ վանկը, որից շինվում են միւս բառերը, կոչվում է արմատ: Արմատից յետոյ գրուած մասը կոչվում է վերջաւորութիւն:

164. Հետեւեալ բառերի մէջ գտէք արմատը:—Քար, քարոտ, քարեղէն, բեր, բերք, բերել, բերող, բերած, չբերք. հոգի, հոգեակ, հոգեկան, հոգեւոր, հոգեւորական, անհոգի. կոյր, կուրութիւն, կուրանալ, կուրացող, կուրացած. վնաս, վնասել, վնասող, վնասակար, անվնաս, ցաւոտ, ցաւազար, ցաւացնել, ցաւազարել. ոսկրանալ, ոսկրային, ոսկրեղէն, ոսկր. նաւորդ, նաւել. խոտ, խոտաւէտ. աշխարհ, աշխարհական, աշխարհային, աշխարհիկ, չնաշխարհիկ. աշխար, աշխարել, ապաշխարել, ապաշխարող, ապաշխարանք, ապաշխարութիւն:

Ձեր դասի մէջ գտէք բոլոր բառերի արմատը:

*) Սկիզբը առաջին մասի 31-րդ երեսից մինչև 56-րդ երեսը:

Նախադար.

ա. Յոյց, դատել, խոչնդ, բերք, անուն:

բ. Առաջոյց, բողբոսել, անխոչնդ, չբերք, անանուն:

Երկրորդ տողի բառերը շինուել են առաջին տողի բառերից՝ սկզբից առնելով մի կամ մի քանի տառից բաղկացած անշան մասնիկներ:

§ 117. Բառի սկզբից կցուած անշան մասնիկները, որոնք նոցա սկզբնական նշանակութիւնը փոխում են, կոչվում են նախադարձային:

169. Հետեւեալ բառերի մէջ նախադարձային բաժանեցէք և իմացէք լծէ նա բառին ինչ նշանակութիւն է տալիս:—Մարդ եւս—մարդ չեւս, կայ—չկայ. ծառերի բերք—հաւաքեցէք. Հրէից մէջ—չբերք կանայք յարգանք չէին վայելում: Անանուն, անխոչնդ, անեղն Աստուած. ազեղ մարդ, տէր, տհա՜ս, տկար. իկա—մայ, ճուղ:

170. Արտադրեցէք և նախադարձները դուրս բերէք տետրակի լուսանցքը:—Առ—արկայ, առարկել, առանձին, առանձնանալ, առանձնութիւն, առողջ, առողջութիւն, առտին, առհասարակ, առաւել, առաւելութիւն. արտադրել, արտադրել, արտասանել, արտաբերութիւն, արտողել, արտողութիւն, արտասուք, արտահանել, արտաթորել, արտադրած, արտահայտած. բաղդատել, բաղդատութիւն, բաղդատող, բաղկանալ, բաղադրութիւն, բաղաձայն, բացառիկ, բացադրել, բացայայտ, բացողեայ, բացարձակ, բացաշխարայ, բացորոշ:

171. Գերակշիռ, գերապանծ, գերբնական, գերմարդկային, գերագոյն, գերադրական, գերանուն, դերասան, գերբայ. ենթակայ, ենթարկել, ենթարկող, ենթամնայ, ենթադրութիւն. հակասել, հակաձառու-

Թիւն, հակառակ, հակադէր, հակադարձ, հակամիտ, համամիտ, համասիրտ, համագոյ, համաձայն, համախոհ, համասէր, համազգի, համասեռ, համարուեստ, համագործ, համակրել, համակրանք, համակրութիւն. մակառ, մակդեր, մակբայ, մակարբերել, մակարդակ, մակընթացութիւն. յարաբերութիւն, յարագնացութիւն, յարացոյց, յարանուն, յարակցել:

172. Ներկայ, ներհակ, ներշնչել, ներմուծել, ներածել, ներբան. շաղկապ, շաղկապել, շաղկերատ. շարագրել, շարունակել, շարագրութիւն. պարբերութիւն, պարագայ, պարունակ, պարունակութիւն, պարառական, պարփակել. ստորագրել, ստորագրական, ստորաբաժին. վերաբերել, վերադիտել, վերաստուգել, վերանորոգել. վերամբանալ, վերականգնել, վերստեղծել, վերընծայել. տարբեր, տարագիր, տարազնաց, տարադէպ, տարօրինակ. տրամաբան, տրամադիր, տրամախօս. փոխադրել, փոխարբերել, փոխանցանել:

Նախալարները կարգով արտագրեցէք և նորանից նշանականները աննշաններից զանազանեցէք:

Վերջայար.

ա. Նաւ, հայր, հանձար, քար, զանձ:
բ. Նաւալ, հայրիկ, հանձարեղ, քարեղէն, զանձանի:
Երկրորդ տողը բառերը շինուել են առաջին տողի բառերէն՝ վերջը մասնիկներ առնելով:

§ 118. Այն աննշան մասնիկները, որոնք կըցփում են բառերի վերջից և նոցա սկզբնական նշանակութիւնը փոխում են, կոչվում են վերջայար մասնիկներ:

173. Գտէք հետեւեալ բառերի վերջայար մասնիկները, դուրս բերեցէք ձեր տետրակների լուսանցք և իմացէք թէ նոքա բառի սկզբնական նշանակութեանը ինչ փոփոխութիւն են տուել:— Նրկնային, դաշտային, ձմերային, ամարային, հիւսիսային, հարաւային, աստուածային, մարդկային: Արեւելեան, արեւմտեան, Հայկեան, Արամեան, Թորգոմեան: Իշխանական, գեղջկական, գաւառական, գիւղական, դժոխական, քաղաքական, գեղջկական: Թղթեայ, քարեայ, գաջեայ, քրիստոնեայ, քրիստոսեան, արեւմտեայ, արեւմտեան: Հոգեղէն, լուսեղէն, մսեղէն, կանաչեղէն, խմորեղէն, ոսկեղէն, կաւեղէն, հողեղէն, փայտեղէն: Ջրի, աղի, արժանի, մոլի, երկսայրի, ջրաբրի, պղնձի, արծաթի, երկաթի, կաղնի (ծառ), կաղամախի, ծիրանի, սալորի, թթենի, ընկուզենի, նռնենի, նշենի, խնձորենի, խոզենի (միս), առիւծենի, գայլենի, գառնենի (մորթ):

174. Նախընթաց (173) վարժութեան վերջայարները ջնջեցէք և բառերը իրանց սկզբնական ձևին վերածեցէք—ածականը գոյական դարձրէք:— Նրկինք, դաշտ, ձմեռ, և այլն:

175. Հետեւեալ օրինակների մէջ վերջայարների տակը գիծ քաշեցէք և իմացէք թէ բառին ինչ նշանակութիւն են տալիս:

— Հանձարեղ (հանձար ունեցող), գօրեղ, ուժեղ, թաթեղ, հանձարաւոր, թագաւոր, գօրաւոր, գինաւոր, — գինուոր, հոգեւոր, մարնաւոր, ալեւոր, ունեւոր, չքաւոր, փայտաւոր, փայտուոր, ձիաւոր, ոտաւոր, տնուոր, սպասաւոր, մտաւոր: Մակոտ, աղտոտ, աղտեղի, ոսկրոտ, աղոտ, մսոտ, բորոտ, եղոտ, նախանձոտ, երկչոտ, պարծենկոտ, ամաչկոտ:

176. Վերջայարները ջնջեցէք և ածական անունները գոյականի դարձրէք:

177. Վերջայարները գտե՛ք և իմացե՛ք թէ՛ նոքա բառերն ինչ նշանակութիւն են տալիս:— Բներկ, գոհճիկ, ուռնուցիկ, թափանցիկ, կոկիկ, ընթացիկ, կանխիկ, անպակ: Պարբերի, հնդիկ, խափշիկ, Վենետիկ:— Հեզիկ, մեղմիկ, քաղցրիկ, անուշիկ, հայրիկ, մայրիկ, մանկիկ, թռչնիկ, ոտիկ, թաթիկ, Սենիկ, Թաղիկ: Փափուկ, թափուկ, կոտորուկ, հեղուկ, հանելուկ, կապուկ, չեղչեղուկ, պարծուկ, անցուկ, գաղտուկ, կտրուկ, նստուկ, կարծրուկ, հեզուկ—հեզիկ, տաքուկ, պաղուկ, խորուկ—խորունկ:

Տեղացի, գելացի—գեղացի, դրսեցի, տնեցի, դաշտեցի, լեռնացի, քաղաքացի, գանձակեցի, մեղանցի (եցի), Կարեն—կարենցի, Գառնի—գառնեցի, կորնթացի, Հայաստանցի:

Մանեքեցի—մանեքական, փարիսեցի—փարիսական, իսրայէլացի—իսրայէլեան—իսրայէլական: Մտացի, խելացի:

178. Ի՞նչ բառերից են շինուել հետեւեալ ածական անունները:—Ներքին, արտաքին, յետին, միջին, վերջին, խորին, միջին, անջրդին, խաւարին:

Հնոտի, սնոտի, օտարոտի, մեռելոտի, ցնցոտի:

Ազդու, ահաբեկու, հաաու, յուժկու, վերակացու, ստնդու, խրատու, շինծու:

Մահացու, պահացու, մտացու, հալաացու, գառակացու, տիւրացու:

179. Հետեւեալ վերջայարներն ի՞նչ նշանակութիւն են տալիս բառերին:—

Տնակ, բնակ, նաւակ, թիակ, որդեակ, հոգեակ, մանեակ, աղանեակ:

Բնդունել—ընդունակ, խառնակ, բոլորակ, մոլոր

րակ, ճաշակ, դիտակ, վրիպակ, պոստակ, էակ, Իսրայէլ: Ժողով, որդեկ (նախատական վերջին երեքը):

Շուրջ—ջրան, նիշ—նշան, կարկատել—կարկատան, գրկան, իշխան, ծորան, խոժտան, խածան, խրտան (խրտնող), վազան—վազկան, խոռվիկան, խթան, գուլ—գլան, տափան, ցաքան, կռան, մղան, եղան, ջրնջան:—Վարդանանք, Թորոսանք, հօրանք, մօրանք:—Ութօրէք, ջրօրհնէք, տնօրհնէք, տնօրհնանք:

Սողուն, թռչուն, սահուն, շարժուն, երբերուն, գեղուն: Յարգինք, նախատինք, բաժինք:

180. Ան, ու և ի՞նչ վերջայար ունեցող գոյականները անորոշ դերբայ դարձրէ՛ք:

181. Ի՞նչ բառերից են շինած հետեւեալ գոյականները:—Գոչիւն, մունչիւն, հնչիւն, թնդիւն, սօսաւիւն, սօսափիւն, շաշիւն, շառաշիւն:

Գոչումն, ողբումն, լալումն, սքանչացում, գարմացում, գզջում, հիացում:

Զօրանոց, աղքատանոց, հիւրանոց, փայտանոց, գրուանքանոց, փթանոց, լարանոց:

Զմերոց, դպրոց, ծաղիկոց, կանանոց:

Սղոց, կարոց, հատոց, քրոց, պրկոց, քերոց, կապոց, փաթթոց, ջարդոց, կարտոց, փշրտոց, պահարան, դեղարան, դարան, աղօթարան, գործարան, ննջարան, բնակարան:

Ծառաստան, բուրաստան, այգեստան, անդաստան, կուսաստան (կուսանոց), Հայաստան, Պարսկաստան, Ռուսաստան:

182. Որտեղ, ճամբորդ, յաճախորդ, առաջնորդ, միջնորդ, յաջորդ, նախորդ, պահնորդ, բաժանորդ, ժառանգորդ, ձախորդ, ուղղորդ, յետնորդ, փոխնորդ:

Պահապան, պարտիզպան, այգեպան, դռնապան, ջրաղացպան, ձիապան:

մասնիկները ունեցողները կոչվում են **աժանցական** բառերը: § 122. Աժանցական մասնիկները, ինչպէս տեսանք, կցվում են բառի սկզբից կամ վերջից: Բայց նոքա կարող են ընկնիլ նաև արմատի ու վերջաւորութեան մէջ (§ 118):

Պարզ և բարդ բառեր:

§ 123. Եթէ տառը մի արմատ ունի, նա պարզ է կոչվում. — աչք, ձեռք, ծառ:

Եթէ բառը երկու արմատ ունի, նա բարդ է կոչվում. — աչք-ա-կապ, ձեռն-ա-սուն, ծառ-ա-տունկ: Երկու արմատ միմեանց հետ կապող տառը կոչվում է յօդակապ:

§ 124. Բառերը բարդվում են երեք կերպ՝ ա. երկու բառ կցվում են իրար առանց յօդակապի՝ — արիւն-լուալ, կրծ-կալ, սուտ-զրոյց, քմ-ծիծաղ, տն-օրհնէք, հացթուխ, լուացարար, ձեռն-թափ...

բ. երկու բառ կցվում են իրար ա յօդակապով՝ տն-ա-շէն, նաւ-ա-բեկ, հալրասպան, նաւապետ, քայլափոխ, ծառատունկ, հաստապարանոց... *)

*) Երբեմն ա յօդակապի տեղ հանդիպում է ե յօդակապը հաշուեթոմս, հաշուեհաշ, հաշուեկալ և այլն:

գ. երկու բառ կցվում են իրար ա շաղկապով ահուդող, աղուհաց, կերուխում, տակնովրայ, ջարդուբուրդ:

Կորուսման և փոփոխման գլխաւոր կանոնները:

§ 125. Բարդութեան և աժանցման ժամանակ ձայնաւոր տառերից ոմանք դուրս են ձգվում կամ փոփոխվում են.

Ա. Կորուսմամբ՝

§ 126. Բառը բարդելիս կամ աժանցելիս՝ երբ հարկ լինի նախնիցի վանկի բաղաձայնը, յաջորդ վանկին տալ, ապա միայնակ մնացող ձայնաւորը պիտի վերանայ, եթէ ա, ի ձայնաւոր է:

188. ա. Մաքուր, մաքուրել = մաք - րել, ամուր - ամրացնել, մուր - մրոտել, մուշ - մշեցի, մուգ - մգանալ, անասուն - անասնական, գարուն - գարնան, տուն - տնային, բուն - բնակարան, երեսուն - երեսնական, լուծ - լծած, լծել, լծորդ, բազում - բազմութիւն, տխուր - տխրութիւն, աշուն - աշնանային, քուն - քնել, տըրտում - տրտմամբ:

բ. Փիւր - գրել, գրութիւն, գրասէր, գրավարժ, կիծ - կծել, կծող, կծու. գիծ - գծել, գծող, գծագիր. բրժիշկ - բժշկել, բժշկութիւն, բժշկական. Պարսիկ - պարսկերէն, արարական, հնդ - կացի, տաճ - կամուր, ռամ -

կական, բոր—կանալ, մօտ—կանալ, աղջիկ—աղջկան, մանկիկ—մանկական.

§ 127. Մնացած ձայնաւորների վերաբերութեամբ այս կանոնը պարտաւորեցուցիչ չէ.—բերան, բեր-նի, բերանի, քաղաք, քաղ-քի, քաղաքի, քաղ-քըցի, քաղաքացի, աւել, աւլել, աւելել, աւեր, աւերել, աւրել:

§ 128. Ի և ա տառերով սկսուած միավանկները ևս չեն հետևում վերևի կանոնին.—իր-իրական, իժ—իժակորիւն, ուղտ—ուղտապան, ութ—ութերորդ:

§ 129. Բարդութեանց ժամանակ՝ եթէ յօդակապը դուրս է ընկած, բաղաձայնը առանց յաջորդ վանկին տալու էլ, նախընթաց ձայնաւորը կորչում է.—զուր և պարտել՝ դառնում է զրպարտել, փոխանակ՝ զրապարտել, սրտ-մաշուք—սրտամաշուք. քմ—ծիծաղ—քամածիծաղ. տնտես, ջրկիր, ջրհոր, ջրհոս, զբբաց, հացթուխ, քթկալ:

Բ. Փոփոխմամբ

§ 130. Ածանցման ժամանակ, նոյն կանոնի հիման վերայ, է ձայնաւորը փոխվում է ի ձայնաւորի, ոչ երկբարբառը դառնում է ա, եւ երկբարբառը պարզ է, իսկ ի երկբարբառը փոխվում է ա: Միևնորոյն է լինում և բարդութեանց ժամանակ: 189. ա. Սէբ, սերբե, սերելի, եղբայրներութիւն, դէտ, դիտել, դիտարան, դիտակ, դիտաւորութիւն, կէս,

կիսել, կիսանջ, կիսատ, Դէգ, դեգել, դեղած: Պէս, պիսակ, այնպէս, այնպիսի, որպէս, որպիսի, որպիսութիւն, պէսպէս, պէսպիսացոյն:

բ. Լոյծ, լուծել, լուծողական. բոյս, բուսական, յոյս. յուսահատ, յուսալի, յուսաբել. լոյս, լուսաւոր, լուսատու, լուսեղէն, լուսաբեր. գոյն, գունաւոր. ծոյլ, ծուլութիւն, ծուլանալ, ծուլասիրտ. կոյս, կուսական, կուսաստան:

գ. Ատեան, ատենի, ատենական, ատենադպիր. մատեան, մատենի, մատենազիր, մատենասէր. վայր-կեան, վայրկենական:

դ. Պատիւ, պատուել, պատուական, պատուասէր, անպատուել, պատուաւոր. ազնիւ, ազնուական, ազնուութիւն, ազնուագարմ: Կռիւ, կռուարար, կռուասէր, թիւ, թուել, թուարկել, թուական, թուահամար:

§ 131. Բարդութեանց և ածանցմանց ժամանակ, տառը դուրս է ձգվում, եթէ նա արմատական չէ. իսկ եթէ արմատական է, չի կարող դուրս ձգուիլ:—Խելք, խելացի, խելօք, խելահատ: Մեղք, մեղաւոր, մեղապարտ. փառք, փառաւոր, փառասէր: Բացառութիւն են՝ հանք (հանքային) փորձանք, (փորձանքաւոր), մեղք (մեղաւոր և մեղքանալ):

§ 132. Բառերը՝ անձանցուելիս կամ բարդութիւն, մեծ մասամբ յօդակապով են բարդվում կամ ածանցվում. (§§ 123, 124): Յօդակապ չի գրվում՝ ա. երբ ածանցական մասնիկը կամ բառը ձայնաւորով է սկսուած՝—հանճար-եղ, ուժ-եղ, մսեղէն, աղտեղի, հայրենի:

բ. ի վերջացած բառերը ածանցուելիս — յօդակապ չեն առնում, այլ — և ի տառերից կազմվում է ՚ յօդակապը — հոգի — աւոր — հոգւոր, տարի, տարեկան, կղզի — կղզեցի, գինի — գինեւէտ. հոգի — հոգեսէր:

գ. Երբեմն ի կորչում է. — եկեղեցի — եկեղեցական, պիտանի — պիտանացու:

դ. Միավանկ բառերը ի պահում են. — մի — միանալ, թի — թիաւոր, դի — դիակ, դիակակիր: Դի — որդիական, իշ շի — կղզիանալ, ձի — ձիաւոր, ձիարշաւ:

185. Հետեւեալ բարդ բառերից պարզ բառեր կազմեցէք: Առիւծասիրտ, առիւծակեր, առիւծակուր. շնագլուխ, շնաձագ, շնապահ. մարդասէր, մարդակեր, մարդասպան, հայրախնամ, հայրագործ, հայրագութ. արիւնհոյս, արիւնհարբու, արիւնհուայ. սառնասիրտ, սառնարիւն, սառնակերպ. մեծասիրտ, մեծամիտ, մեծահոգի, մեծագործ, մեծարան. քաղցրասէր, քաղցրաձայն, քաղցրաբեր, քաղցրախօս. երկայնաթաթ, երկայնաբազուկ, հաստապարանոց, լայնաթիկունք, գլխարաց, պնդերես, աչքածակ...

Յլամարդ, կնամարդ, ընձառիւծ, այծեղջիւր, ագգատոհմ, այրուձի, առուտուր, կերուխում, ասուլիս, վարուցանք:

186. Դիւրասահ (դիւրաւ սահող), արագագնաց, հեշտաեռ — ինքնաեռ, մշտապալար, հրչէջ, ձկնորս, թռչնորս, ջրկեր, ջրբեր, մատենագիր, օրէնսդիր, օրէնսգէտ, ծնողասէր, ծնողատեաց, եղբայրասպան, եղբայրասէր, այտահար, դիւահար, լեղապատառ, սրտաձաք:

187. Հետեւեալ բարդութիւններն ինչպէս են կազ-

մուել: Դող, դողալ, դողդողալ, չափ, չափել, չափաբիւլ, թափթփել, ծակծկել, ծրփծփալ, չըրժի, չըրչուի, շփիկ, շփշփիկ, հեծել, հեծեծել, (հեծհեծել) կցել, կցկցել, շըշըջել, վազվզել, չարչարել, չարչարանք, այլալել, հարհարել, միտ, մտմտալ, վառ, վառվռուն, փայլ, փալիւլուն, թրթռալ, մրմռալ, զրզռալ, ճրճռալ, հրհռալ, խլխլալ, պլպլալ, ճիւ, ճըւ, ճուլ, լալլալ, քչքչալ, քճքճել, քջքջել, քրքրել: Գլմար, մեծամեծ, գունդագունդ, գոյնգոյն, ալլալալ, աղաւաղ, ծուռուծուռ, սուտուծուտ...

Չարաչար, մեծամեծ, գունդագունդ, գոյնգոյն, ալլալալ, աղաւաղ, ծուռուծուռ, սուտուծուտ...

IV. ՄԱՍԱՆՅ-ԲԱՆԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Դոյական, անունների

փոփոխութիւնը:

Բառը ջրային թռչուն է: — Ենթակայ:
Բառի ոտները թաղանթոտ են: — Որոշոր:
Բառի — և կուտ են տալիս: — Երկ. լրացնող (նւմբ)
Որոշորն սպանեց այն բառը: — Բուն լրացնող:
Բառից սովորեց փետուրները: — Երկ. լրացնող (նւմբից)
Բառը յաղկեցրեց իւր քաղցրը: — Երկ. լրացնող (նւմբով)
Բառը լողալու շնորհք կայ: — Երկ. լրացնող (նւմբով)
Վերլուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները, մենք տեսնում ենք՝

ա. Բառ բառը կատարել է գլխաւոր և երկրորդական անգամները պաշտօն:

բ. Այլ և այլ պաշտօն կատարելու համար նա փոփոխել է իւր վերջաւորութիւնը, բայց չի ածանցուել:

§ 132. Անունների վերջաւորութեան փոփոխութիւնը կոչվում է հոլով:

Անունները եօթը ձևով միայն կարող են փոփոխել իրանց վերջաւորութիւնը. ուրեմն հոլովներն էլ եօթն են:

Իրանց կատարած պաշտօնին նայելով, հոլովները լինում են՝ դպրական, սեռական, արտիկան, հայրական, բայառական, փորձիական, ներգոյական:

Իոլոր հոլովները միասին առած՝ կոչվում են հոլովաբան:

ա. Սագը, աղաւնի — ն և ձուկը ողնաւոր կենդանիներ են:

բ. Սագի աղաւնի և ձկնի մարմինները նման չեն իրար: Նշանակեալ բառերը նախադասութեան մէջ միեւնոյն պաշտօնն են կատարում — որոշող են. բայց նոցա վերջաւորութիւնը միատեսակ չի փոփոխուել այլ տարբեր (է, ու, ան):

§ 133. Անունները երեք ձևով են փոփոխուում իրանց վերջաւորութիւնները:

Փոփոխման տարբերութիւնը նկատվում է սեռական հոլովի մէջ:

Սեռական հոլովի վերջաւորութիւններն են՝ ի, ու, ան, էան:

Մնացած հոլովները կազմվում են սեռականից և ուղղականից:

Ուղղական և հայցական:

§ 134. Անուն անփոփոխ ձևը կոչվում է ուղղական հոլով:

Ուղղականը նախադասութեան մէջ միշտ ենթակայ է. բայց նա օժանդակ բառերի հետ կարող է և ստորոգեալի պաշտօն կատարել: — Սագը, աղաւնի և ձուկը ողնաւոր կենդանիներ են.

§ 135. Հայցական հոլովը ձևով նման է ուղղականին:

Հայցական հոլովը նախադասութեան մէջ կատարում է բուն լրացնողի պաշտօն: — Զինորը բրնձեց ձուկը: Որսորդը հրացանով սպանեց այն սագը և աղաւնին:

§ 136. Հայցական պէտք է համարել և այն անունը, որ ուղղականի ձևով ցոյց է տալիս գործողութեան տեղը: — Ես գնացի (ո՛ւր) տուն, ուսումնարան, պարտէզ, այգի... *)

Ուղղական հոլովն իմացվում է հարցերովս՝ ո՛ւր, ի՞նչ, իսկ հայցականը՝ ո՛ւր, ի՞նչ, և ո՛ւր:

193. Ձեր դասի մէջ գտէք ուղղական և հայցական հոլովներով անուններ և իմացէք, թէ ի՞նչ հարցերն են սրտատխնանում:

194. Վերլուծեցէք հետևեալ նախադասութիւնները և գտէք ուղղական և հայցական հոլովները: — Նախադասութիւնը երկշրջան է. Առաջին ընտանի չորքոտանի կենդանի է: Ծուռ ունի շատ ոտեր, փերենէր ու ծաղիկներ: Մոռուշուր ա-

*) Գրաբարի նախընկա տրականը, որ աշխարհաբարում նախընկա զրկուելով՝ հայցականի ձև է ստացել: Գրաբարի մէջ ևս հայցականը կատարել է շատ անգամ տրականի պաշտօն (տես յառաջաբանը):

ձեւը, որ ցոյց է տալիս, թէ մի բան ա՛նհաշիւ, ի՛նչեւէ,
 ո՛րքեշիւ ենք ստանում:

Բացառական հոլովը կրաւորական բայերի մօտ
 լինում է բուն լրացնող, իսկ միւս բայերի մօտ երկ-
 րորդական լրացնող և պարագայական:—

196. Գիւղացին կտրեց ծառը: Ծառը կտրուեցաւ
 գիւղացուց: Ձկնորսը ձուկը բռնեց: Ձուկը բռնուեցաւ
 ձկնորսից: Հայրը որդուց նամակ ստացաւ: Ծառից պը-
 տուղ քաղեցինք: Աղբիւրից ջուր խմեցինք: Ջրհորեց
 ջուր են հանում: Գետից առու է հանած:

Յրտութիւնից ջուրը սառչում է, տաքութիւնից
 գոլորշիանում: Ծուլութիւնից մարդ միշտ վնաս է կրում:
 Մշակները վերադարձան դաշտից: Սաբեց վազում էր
 մէկ կաբկաչուն վտակ: Գետից բղխում է մի աղբիւր:

§ 140. Գործիական է կոչվում անուան այն
 ձեւը, որ ցոյց է տալիս թէ մի գործողութիւն ա՛ն-
 հաշիւ, ի՛նչեւէ, ո՛րքեշիւ կամ ի՛նչի յօշորդութեամբ և ի՛նչպէս
 ենք կատարում:—

Գործիական հոլովը նախադասութեան մէջ լի-
 նում է երկրորդական լրացնող և պարագայական:—
 Գիւղացին ծառը կտրեց իսկապէս: Ես կարդում եմ
 ուշադրութեամբ:

197. Մանգողով հնձում են խոտն ու ցորենը: Մեր
 պարտէզը լիքն է պտղատու ծառերով: Անանը երկրա-
 գործի կարասները լցվում են գինով, ամբարներն ալիւ-
 րով ու ցորենով, իսկ մատանները տեսակ տեսակ պը-
 տուղներով:— Ով որ սուր առնի, սրով կը մեռնի:
 Գիշերով մեր տունը հեւը եկաւ: Օրը ցերեկով գո-
 ղերը մտան տուն և կողոպտեցին: Հայերը քաջութեամբ

ընդդիմացան պարսիկներին և պատուով պաշտպանեցին
 երանց հայրենիքը: Ուշադրութեամբ տեղէնք ձեր վար-
 ժապետին և ճշտութեամբ կատարեցէք նորա պա-
 տուէրները:

§ 141. Ներգոյական է կոչվում անուան այն
 ձեւը, որ ցոյց է տալիս, թէ մի գործողութիւն ա՛ն-
 հաշիւ, ի՛նչեւէ, ո՛րքեշիւ է կատարվում:— Փողովուրդը ե-
 կեղեցում աղօթում էր: Խնայեալ այդքան ուժ չ'կայ:
 Հողը աճեցական զօրութիւն կայ:

Ուշաշիւ և ի՛նչեւէ հարցերի պատասխանը եր-
 կրորդական լրացնող է. իսկ ո՛րքեշիւ հարցի պատաս-
 խանը միշտ տեղական պարագայ:

Անոնաւոր հոլովմանց պատկերը:

§ 142. Բոլոր անունները սեռական հոլովի
 տարբերութիւն միայն ունին: Սեռական հոլովի կազ-
 մութեանը նայելով, բոլոր գոյական անունները չորս
 խումբի ենք բաժանում: Իւրաքանչիւր խումբը կազ-
 մում է մի հոլովումն:

§ 143. Առաջին խումբը կամ առաջին հոլո-
 վումն կազմում են այն անունները, որոնց սեռա-
 կանը ուղղակի շինվում է ուղղականից՝ ի տառը
 կցելով վերջից:— Հաց—հացի, քար—քարի, սեղան—
 սեղանի:

§ 144. Երկրորդ խումբը կամ երկրորդ հոլո-
 վումը, ընդհակառակն, կազմում են այն անունները,
 որոնց ուղղականը ի ունի, իսկ սեռականում այդ ի-ն

ՎՈՒԽԱՎՈՐԸ Է՝ — Ոսկի, ոսկւ, գիւղացի—գիւղացու։

§ 145. Երրորդ խումբը կամ երրորդ հոլովումն կազմում են այն բառերը, որոնք ուղղակա-նում և տառն են ունենում կից որ և իցէ բաղա-ձայն տառի. սեռականում այդ և տառը հեռանում է վերջին բաղաձայնից և իրանից առաջ առնում է տառը:—Ձուկն — ձկ-ւ-ն. արիւն — արեւն, մեծու-թիւն — թեան:

§ 146. Զորքորդ հղովումը կազմում են մի քանի ժամանակ ցույց տուող անուններ, որոնք ուղղականում որոշ վերջաւորութիւն չ'ունին, իսկ սեռականում ունենում են *ո-ւն* (կամ *ուալ*):—*Օր-օրո-ւն*. *ամիս-ամս-ու-ւն*:

§ 147. Բոլոր չորս հոլովներն էլ լոգնակի թուում միանման կազմութիւն ունին, այն է՝ առաջին հոլովման պէս սեռականում է են առնում:

§ 148. Կանոնաւոր Հոլովման մի օրինակ.

Եղակի.

Ուր. Հաց, գինի, արիւն, օր.

Սէւ. Հացի, գինու, արեան, օրուան.

Տրակ. Հացի, գինու, արեան, օրուան.

Հայ. Հագ, գինի, արիւն, օր.

Բաղ. Հացից, գինուց, արիւնից, օրուանից.

Գրծ. Հանցով, գինով. { արիւնով, օրով:
 { արեամբ,

Նշք 4. Հացում, գինում, * արիւնում, օրում:

Յոգնակի.

ՈՂ. Հացեր, գինիներ, արիւններ, օրեր.

Սէւ. Հացերի գինիների, արիւնների, օրերի.

Տրմի. հացերի, գինիների, արիւնների, օրերի.

Հայր, հացեր, գինիներ, արիւններ, օրեր:

Բայ. Հացերից, գինիներից, արիւններից, օրերից.

Գրծ. Հացերով, զինիններով, արիւններով, օրերով:

Ներք. Հացերուամ, գինիներուամ, արիւններուամ, օրերուամ:

198. Արմատական հրովներ ընդունելով ուղղականը և սեռականը, գալ՛ք մնացած հրովներն կազմութիւնը առաջին, երկրորդ, երրորդ և չորրորդ հրովման մէջ առանձին առանձին:

199. Առաջին հորովման տակ հորովեց՝ք հետեւեալ գոյական անունները եղակի և լոգնակի՝

ա, Վարդ, դաշտ, բաղտ, ջուր, ծառ, հոն, տանձ,
գանձ, փիղ, գործ:

բ. Բաթակ, Կաղին, դանակ, սեղան, աթոռ, սղոց,
խարտոց, անտառ, տերև, արև, ագռաւ, աղուէս, մողէս,
բանակ, գինուոր, քիչիկ, պատկերահան:

գ. Ոտ, ձեռ, մատ, միսս (ոտը, ձեռը). ոտներ, ձեռներ:

դ. Յարութիւն, Համբարձում, Ամբակում, Մկրտում, Մէլքում . . .

⁸⁾ Ներգրյալին հղվվր շատ անգամ ուղղականի է տա-
ւը պահում է՝ գինիով, մատանիով . . .

ե. Հայելի, ածելի, բանալի, Գարբալի, Անի, Նապօլի:

գ. Բուն, Թռչուն, սողուն, զեռուն . . .

200. Երկրորդ Հոլովման տակ Հոլովեցէ՛ք՝

ա. Եկեղեցի, աղաւնի, մատանի, գինի, ձիթենի, խնձորենի . . .

բ. Թի, ձի, դի:

գ. Կարդալ, դրել, խօսիլ, օւրախանալ, զարմանալ . . .

դ. Մարդ, (*) Աստուած:

ե. Քաղաքացի, դաշտեցի, սարեցի, Հայաստանցի, սլաւօկաստանցի, կարնեցի, երեւանցի (Հոլովեցէ՛ք միայն եզակի թուով):

201. Երրորդ Հոլովման տակ Հոլովեցէ՛ք՝

ա. Ծուն, տուն, ձուկը, նուռը, եգը, գուռը, մուկը, Թուռ, ծունկը . . .

բ. Արին, ծնունդ, ժողովուրդ, անուն, դարուն, աշուն:

գ. Խաւարումն — խաւարման, կործանում, հարցում, խոստում, օծում . . .

Յոգնակին՝ խաւարումներ կամ խաւարմութներ, հարցումներ կամ հարցմութներ . . .

դ. Աշխատութիւն, աշխատութեան, աշխատութեամբ. մեծութիւն, գօրութիւն, քաջութիւն, նուաստութիւն, առաքելութիւն, մոլութիւն, խնայողութիւն, գեղեսլութիւն, շուայութիւն . . .

202. Ու, է, ի, վերջացած բառերը Հոլովեցէ՛ք անխտիր և առաջին Հոլովման պէս: — Արին, արեւնի, արեւնից, արեւնով, աշխատութիւնի, աշխատութիւնով, հարցումի, հարցումով:

203. Զորրորդ Հոլովման տակ Հոլովեցէ՛ք՝

*) Մարդ բառի յոգնակին անկանոն է՝ մարդիկ, մարդկանց . . .

ա. Ժամանակ, տարի, ամիս, շաբաթ, առաւօտ, երեկուն, կէսօր, ամառ, ձմեռ, ցերեկ, գիշեր, անգամ, հիմակ, յառաջ, հերոս, երէկ, վաղը . . .

բ. Մահ, մահուան, մեռի:

գ. Զորրորդ Հոլովման բառերից մի քանիսը Հոլովեցէ՛ք և՛ առաջին Հոլովման տակ:

Մականոն Հոլովմունք:

§ 149. Կան մի քանի անուններ, որոնք եզակի թուում անկանոն են Հոլովվում, իսկ յոգնակի թուում կանոնաւոր. կան և այնպիսիները, որոնք եզակիում կանոնաւոր են, իսկ յոգնակի ուղղական և սեռական Հոլովները անկանոն ունին:

150. Եզակիում անկանոն Հոլովուող անուններն են՝

Ուշ.	Հայր,	քոյր.	սէր.
Ս. Տ.	Հօր,	քրոջ.	սիրոյ.
Բայ.	Հօրից,	քրոջից.	սիրուց.
Գործ.	Հօրով,	քրոջով.	սիրով.
Ներք.	—	քրոջում.	—

ա. Հայր բառի պէս Հոլովեցէ՛ք՝ մայր, եղբայր, նախահայր, նախամայր և այլ բարբութիւնները:

բ. Քոյր բառի պէս Հոլովեցէ՛ք՝ Տէր, կին, տիկին, տալ, աներ, ընկեր:

գ. Սէր բառի պէս Հոլովեցէ՛ք՝ Աստուած, սուրբ, սուր, լոյս, (սրբից, սրեց, լոյսից, լուսեց):

204. Որոշեցէ՛ք հետեւեալ նախադասութիւնները մէջ նշանակուած գոյականների Հոլովական տարբերու-

Թիւնը.— Ես մի փոքր երեք հաւ գնեցի: Դու միւս փոքր հարկը ձու գնեցիր: Իմ քնիքը գրքերը շատ են, քո քնիքը գրքերը սակաւ: Յովհաննէսի անիւղը որդին քո քնիքը հետ մեզ մօտ եկաւ: Կարապետի անիւղը որդին և քնիքը տղան էլ պիտի գան: Պարտիզի անիւղը խնդրեցինք, որ մեզ ընդունի: Տէրի մի նամակ ստացայ:— Այս կնոջ քնիքը մի բարի մարդ է: Այս քնիքը մի գազան դուրս եկաւ: Մայր հոգում է իւր որդիները պէտքերը: Մայր ծառը աւելում է շատ երկար տարիներ:

§ 151. Յոգնակիում անկանոն հոլովուող անուններն են.

Ուշի. Հայք, Հրէայք, Յոյնք, Մամիկոնեանք, Արշակունիք, Կարնեցիք:

Սեւ. Հայոց, Հրէից, Յունաց, Մամիկոնեանց, Արշակունեաց, Կարնեցոց:

205. ա. Հայ գոյականի պէս հոլովեցէ՛ք՝ տղայք, որդիք, երեխայք, ասորիք, պահք:

բ. Յայ բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ծնողք—ծնողաց, ռուսք, քուրդք, մոնղոլք, հոնք, չէչէնք, լեհք:

գ. Մամիկոնեանք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ա. բոլոր էան վերջացած ցեղի և ազգի անունները յոգնակի թուում, բ. երբորդ հոլովման թիւն վերջացած բառերի յոգնակին թիւն՝ աշխատութիւնք—թեանց և գ. նոյն հոլովման ան վերջացած բառերի յոգնակին — հանք՝ ուսմունք, ուսմանց. նաև քնիքն—անիւղ, փոքր—անիւղ:

դ. Հրէայք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ծառայք:

ե. Արշակունիք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ բոլոր անիւղ վերջացած ածանցականները—Ռշտունիք, խոռխոռունիք, մանգակունիք . . .

զ. Կարնեցիք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ բոլոր էիք

վերջացած ածանցների — ով յոգնակին՝ քաղաքացիք, գիւղացիք, մանիքեցիք, սաղուկեցիք . . .

§ 152. Յոգնակիում անկանոն հոլովուող բոլոր անունները կարող են առնել նիւ յոգնականակերտ մասնիկը և կանոնաւորապէս հոլովուիլ առաջին հոլովման տակ:— Հայեր, Հրէաներ, Յոյներ, Մամիկոնեաններ, Արշակունիներ, Կարնեցիներ:

§ 153. Կորուսման կանոնին համաձայն՝ գոյական անուններից շատերը հոլովուելիս վերջին վանկի ձայնաւորը կորցնում են, մանաւանդ ի, ա ձայնաւորները: Յոգնակի թուում կորուսման կանոնը հազիւ է գործ ադրվում:— Քիթ, քթի, օգուտ, օգտի, սէր, սիրոյ. . .

206. Հոլովեցէ՛ք՝ ա. երկեր, գետին, կաղին, սերտ, գաւիթ, գիւր, մոխիր, գիւրք, միւրք, միւս, մարմին . . .

բ. Օգուտ, հարուստ, ջուր, ձուկը, թուղթ, պտուղ, կերակուր, մուկը, դուռը, նուռը, փուռը, ուսում, ժողովուրդ . . .

§ 154. Փոփոխման կանոնին համաձայն՝ գոյական անուններից ոմանք հոլովուելիս վերջին ձայնաւորը փոխում են: Յոգնակի թուում փոփոխման կանոնը չի գործ ադրվում:

207. Հոլովեցէ՛ք՝ հանդէս—հանդիսի, սէր—սերոյ, էշ—իշի, Յովհաննէս—Յովհաննիսի (և Յովհաննէսի)

Հոլովեցէ՛ք՝ պատանեակ—պատանեկի, վաշիկեան—վաշիկենի, գեհեան—գեհենի, վառեակ—վառեկի (վառիկ—վառիկի),

Հոլովեցէ՛ք՝ հաշիւ—հաշուի, թիւ—թուի, հովիւ—հովուի, պատիւ—պատուի:

Հոլովեցէք՝ լոյս—լուսոյ, սառուց—սառուցի, հանգոյց—հանգուցի ։

Անուան յօդը:

Ես խոսեալ մտայ և հարց տեսայ:

Ես խոսեալ մտայ և հի հարց տեսայ:

Առաջին նախադասութեան մէջ նշանակեալ անունները ընդհանուր գաղափար են ամփոփում իրանց մէջ՝ յայտնի չէ թէ ինչ խանութ է մտել խօսողը և ինչ մարդ է տեսել:

Երկրորդ նախադասութեան մէջ միևնոյն բառերը սկզբէն կամ վերջէն մի անշան մասնիկ առնելով, ընդհանուր գաղափարը մասնաւորում են՝ խոսեալ մտայ ասելով, իսկոյն ըմբռնում ենք, որ մի յայտնի ու որոշ խանութի է ակնարկում. իսկ հի մարդ ասելով մենք ըմբռնում ենք, որ նորա տեսածը մի մարդ է եղել և ոչ թէ ընդհանրապէս մարդ արարածը:

§ 155. Այն տառը կամ մասնիկը, որ դրվում է անուան սկիզբից կամ վերջից և նորա գաղափարը մասնաւորում է, կոչվում է յօդ:

Յօդը երկու է՝ որոշեալ՝ ն —ը, և անորոշ՝ Ֆի: Ն յօդը ձայնաւորով վերջացած բառի վերայ է դրվում՝ ձի, աղաւնի, որդի, ձու:

Եթէ անունը վերջացած է , տառով, , սովորապէս վերանում է և նորան փոխարինում է ն յօդը՝ քահանայ, երեխայ, գաթայ, Մարթայ:

Եթէ անունն յետագայ բառը ձայնաւորով է սկսուած, ապա նախընթաց անունը վերջից ն յօդ է առնում: Այն աշակերտն է լաւաջողիմութիւն ցոյց տալիս, որ իւր յոյսն ուրիշի վերայ չի դնում:

Մնացած դիպուածներում չ է դրվում մարդը, քարը, ծառը, ծիծեռնակը:

§ 156. Մի յօդը դրվում է անունների սկզբում, երբ խօսքը մի մասնաւոր՝ բայց մեզ անյայտ ու անծանօթ առարկայի մասին է՝ Ֆի մարդ, Ֆի ծառ, Ֆի սեղան: Իսկուր Ֆի մարդ կայ կանգնած և քեզ է սպասում:

Անունների հոլովումը որոշեալ յօդով:

§ 157. Բառերը՝ որոշեալ յօդով հոլովուելիս, մի քանի փոփոխութեան են ենթարկվում:

ա. Բոլոր հոլովները, թէ եղակի և թէ յոդնակի, կարող են յօդ առնել կամ չառնել, բայց ուղղականը, հայցականը և տրականը անպատճառ յօդ պիտի ունենան, իսկ սեռականը՝ ոչ:

բ. Մարդկանց յատուկ և հասարակ անունները որոշեալ յօդով հոլովուելիս՝ հայցականը նման պիտի լինի ոչ թէ ուղղականին, այլ տրականին:

§ 158. Ահա որոշեալ յօդով գոյականի հոլովման պատկերը.

Ուշը. հացը — թռչունը

Սէս. հացի — թռչունի

Տրաւ. հացին — թռչունին

Հայց. հացը — թռչունը

Բայց. հացից (հացից) — թռչունիցը.

Գրծ. Հացովը (Հացով) — թռչունովը.

Ներք. Հացովմը (Հացովմ) — թռչունովմը.

§ 159. Ահաւասիկ և մարդու յատուկ և հասարակ անունը՝ որոշեալ յօդով հոլոված.

Ուշ. Հայրը — Կարապետը

Սէւ. Հօր — Կարապետի.

Տրւի. Հօրը — Կարապետին.

Հայ. Հօրը — Կարապետին.

Բայ. Հօրից (ը) — Կարապետից (ը).

Գրծ. Հօրով (ը) — Կարապետով (ը).

Ներք. » — Կարապետովմ (ը).

208. Իմացէք, թէ նշանակեալ բառերը ընչ հոլով են.

Մայրը սիրում է որդին. որդին չիլլ պատիւ է տալիս: որդին չիլլ պատուում է. Հայրը Յովնանին ուսումնարան տարաւ: Ուսուցիչը Յովնանին գրքեր և դասական պիտոյքներ տուեց: Ուսուցիչը քննեց աշակերտին: Ուսուցիչն ասաց աշակերտին, որ նա դասատուներ լիովում է:

Ես տեսայ մի աշակերտ: Ես տեսայ այն աշակերտին: Մէկ աշակերտի գիրք կորել էր: Այն աշակերտի գիրքը կորել էր:

209. Որսորդն սպանեց մէկ լուռն: Որսորդն սպանեց լուռնը: Անտառապահը մի ծառ կտրեց: Անտառապահը ծառը կտրեց: Թռչնորսը լուռն է որսում: Թռչնորսը որսում է լուռնը: Կացնովը խփիր և կտրէր փայտը: Կացնով փայտ կտրէր: Կացնիցը սուր է դաշոյնը: Դաշոյնը փայտից սուր է:

Ածական անուան հոլովումը:

§ 160. Ածական անունը երկու տեսակ գործածութիւն ունի՝ ա. գոյականի հետ, բ. մենակ՝ առանց գոյականի:

§ 161. Եթէ ածական անունը գոյականի հետ է, միշտ նախադաս է վարվում և անփոփոխ է մնում — չի հոլովվում:

Օրինակ՝ Ուշ. բարի մարդ — սպիտակ թուղթը.

Սէւ. բարի մարդու — սպիտակ թղթի.

Տրւ. բարի մարդու — սպիտակ թղթին.

Հայ. բարի մարդ — սպիտակ թուղթը.

Բայ. բարի մարդուց — սպիտակ թղթից.

Գրծ. բարի մարդով — սպիտակ թղթով.

Ներք. բարի մարդովմ — սպիտակ թղթովմ:

§ 162. Եթէ ածականը մենակ է, յօդ է առնում և գոյականի պէս հոլովվում է՝

Օրինակ՝ Սպիտակը — սպիտակները.

Սպիտակի — սպիտակների.

Սպիտակին — սպիտակներին.

Սպիտակից (ը) — սպիտակներից (ը)

Սպիտակով (ը) — սպիտակներով (ը)

Սպիտակովմ (ը) — սպիտակներովմ (ը):

Թուական անունների հոլովումը:

§ 163. Թուական անուններն էլ, ածականի պէս, երկու տեսակ գործածութիւն ունին՝ մենակ և գոյականի հետ:

Եթէ թուականը գոյականի հետ է, նախադաս է դրվում և չի հղկվում:

Եթէ թուականը մենակ է, հղկվում է որպէս գոյական անուն՝ յօդով և առանց յօդի:

§ 164. Բոլոր թուական անունները հղկվում են առաջին հղկման տակ՝

Օրինակ՝

Ո. Հ. Հինգ — Հինգերորդ — Հնգական.

Ս. Տ. Հնգի — Հինգերորդի — Հնգականի.

Բաց. Հնգից — Հինգերորդից — Հնգականից.

Գոր. Հնգով — Հինգերորդով — Հնգականով.

Ներ. Հնգում — Հինգերորդում — Հնգականում.

Յոգնակի թուում թուականները հաղիւ են գործածվում, այն էլ միայն թուական գործողութիւնների մէջ: — Հնգերը եթէ միասին ժողովենք, կըստանանք...

§ 165. Եթէ ըստը հղկուելիս՝ առնում է կամ + տառը, — երկուսի, երկուքի:

Եօթը, ութը՝ հղկուելիս ը գիրը թողնում են — Եօթի, ութի:

Պերանունների փոփոխութիւնը:

§ 166. Գոյական դերանունները՝ գոյական անունների պէս, ունին թիւ և հղով: Գոյական դերանունները որոշեալ են, այնպէս որ՝ հղկուելիս հայցականը միշտ նման է լինում տրականին և ոչ ուղականին:

§ 167. Անշուշտ դերանունները հղկվում են հետեւեալ կարգով՝

ա. ես, իմ, ինձ, ինձանից (ինձնից), ինձանով, ինձանում:

Մենք, մեր, մեզ, մեզանից (մեզնից) մեզանով, մեզանում:

բ. Դու, քո, քեզ, քեզանից (քեզնից), քեզանով, քեզանում:

Դուք, ձեր, ձեզ, ձեզանից (ձեզնից), ձեզանով, ձեզանում:

գ. Ինքն, իր, իրան, իրանից, իրանով, իրանում:

Իրանք, իրանց, իրանց, իրանցից, իրանցով, իրանցում:

210. Գտէք անձնական դերանունների հղկւը և կատարած պաշտօնը:

— Ես սիրում եմ ի՞նչ հօրը, Հայրս ինձ մի գեղեցիկ պարգև տուեց: Հայրս գովեց ինձ և յորդորեց, որ միշտ ջանասէր լինեմ: Մայրս ինձանից մի նամակ ստացաւ, նա հէնց ինձանով է մխիթարվում միայն: Ինձնում ես մեծ սէր եմ զգում դէպի բարին և առաքինին:

211. Նախադասութեամբ հղկուեցէք բա՛ն և ի՞նչ դերանունները հետեւեալ կարգով՝

Ես ունեմ եղբայր, ի՞նչ հօրեղբայրս բարի մարդ է, և այլն:

§ 168. Յոյսակո՞ւս դերանունները երկու են՝ գոյական և ածական:

Գոյական ցուցականները հղկվում են հետեւեալ կարգով՝

ա. Սա, սորա, սորան, սորանից, սորանով, սորանում, կամ՝ սրա, սրան...

Սորանք, սորանց, սորանց, սորանցից, սորան-
ցում, կամ՝ սրանք...

բ. Սոքա, սոցա, սոցա, սոցանից, սոցանով, սո-
ցանում:

212. Հորովեցէ՞ք նոյն ձևով քան և նա դերանունները:

213. Գրեցէ՛ք նախադասութիւններ, ուր «և» և «ա» դերանունները կատարած լինին ենթակայի, բուն և երկրորդական լրացնողներին և որոշողի պաշտօն գանձան հոլովներով, թէ՛ եզակի և թէ՛ յոգնակի:

§ 169. Հայրական գերանունները երկու են՝ գոյական՝ հայ, ինչ, և ածական՝ հայ:

Ո՛չ հարցականը եզակի թուով է հղովվում,
 իսկ յոգնակի միայն ուղղական հղովն ունի:

Ո՞վ, ո՞ւմ, ո՞ւմ(ը), ո՞ւմնից, ո՞ւմնով, ո՞ւմնում:—
Ովքեր: Ի դն ձեզ սղլու՝ սղլո՞՞ր Կ նմ նուցյա տը—

Ինչ հարցականը հղիովվում է առաջին հղիովման տակ և որպես անշուռն սուտրկալի տեղ բանող, հայցականը նման է ունենում ուղղականին:

Ի՞նչ, ինչի՞, ինչի՞ն, ինչի՞ց, ինչո՞վ, ինչո՞ւմ:

Ինչէր, ինչէրի, ինչէրին, ինչէրից, ինչէրով:

§ 170. Ո՛ր Հարցականը գործ է ածվում գոյական անուան հետ և ինքը անփոփոխ է մնում. բայց նա կարող է լոգ առնել և հոլովուիլ.

Ո՞րը, ո՞րի, ո՞րին, ո՞րից, ո՞րով, ո՞րովմ:

Ո՞րոնք, ո՞րոնց, ո՞րոնց, ո՞րոնցից, ո՞րոնցով, ո՞-
րոնցով:

§ 171. Միևնույն ձևով հորովվում է և դրա-
րաբերական դերանունը:

214. Գրեցէ՛ք այնպիսի բաղադրեալ նախադասու-
թիւններ, որոնց մէջ երկրորդական նախադասութիւնը
կապուած լինի գլխաւորին հետ ո՛ր յարաբերական դեր-
անունան զանազան հորովներով:

Ստացական դերանուններ: *

§ 172. Գոյական զերանունների սեռական հո-
լովի կոչվում է սորայական զերանուն:

Ստացական ղեկանուներ միշտ ածական է և որոշեալ լուրով գոյական է սուռնում իւր մօտ:

Բայց նա կարող է լուր առնել և հոլովուհի իբրև գոյական. ձայնաւորով վերջացածները կրկին լուր են առնում.— իմ—իմը. քո—քոնք. նորա—նորանք...

Հայրենի հողովը միշտ ուղղիչներն է նման, եթե անշունչ առարկայի տեղ է դրուած. իսկ եթե դրուած է շնչաւորի տեղ, ապա նման է արիւնին:

ա. Իմ գիրքը.—Խմը, Խմի, Խմին, Խմիցը, Խմո-
վր, Խմումը:

*) Ստացական դերանունները աշխարհաբար լեզուէ մէջ իսկապէս առանձին դասակարգ չեն կազմում. սոքա մեծա դերանունները սեռականն են, որ գոյական անունները սեռականի պէս կը նմանի յօդ են առնում և Հոլովւում. օրինակ՝ Կարապետի գիրքը.— Կարապետիւնը, Կարապետինի, Կարապետինից, Կարապետինով...

Իմ գրքերը.— իմոնքը, իմոնցը, իմոնցից, իմոնցով, իմոնցում:

բ. Մեր գիրքը.— մերը, մերի, մերին, մերիցը, մերովը, մերումը:

Մեր գրքերը.— մերոնքը, մերոնց, մերոնցը, մերոնցից, մերոնցով, մերոնցում:

Այսպէս Հոլովում են՝ քոնը, նորանը, սորանը, սորանցը և այլն:

Պերանուանական յօդեր:

§ 173. Պերանունների արմատական տառերը՝ ա, ր, ն, դրվում են գոյական անունների վերայ և որոշում են նոցա դէմքը, ուստի և կոչվում են *բիւրաշ կամ բերանաւանան յօդեր*:

ա, ր, ն տառերը Հոլովական բառերի վերայ դրուելով, միևնույն նշանակութիւնն են տալիս նոցա, ինչ նշանակութիւն պիտի տալին անձնական և ցուցական դերանունները.

Հայրս=ես Հայրս, իմ Հայրս, սա Հայրս, սոյն Հայրս:

Մայրդ=

Բոլորը(ն)=

Տունս=

Գիրքդ=

Նկեղեցին=

Նորոշ դերանուն:

§ 174. Նորոշ դերանունները լինում են՝

ա. Գոյական՝ ոմն, ոք, ոքմին, ոչոք, ոչինչ, իրար, միմեանց, մէկգմէկ, ամէնքը, ամենեքեան:

բ. Ածական՝ քանի, միքանի, որքան, այսինչ, այնինչ, այսքան, նոյնքան:

գ. Ածական և գոյական՝ միւս—միւսը, մէկէլ—մէկէլը, ուրիշ—ուրիշը, իւրաքանչիւր—իւրաքանչիւրը, ամէն—ը, ամէնմէկ—ը, միևնույն—ը, բոլոր—ը:

դ. Ածական և անհոլովելի՝ որ և իցէ, որպիսի և իցէ, որքան և իցէ, ինչ և իցէ, ինչ ինչ, որպիսի, այնպիսի...

§ 175. Գոյական դերանուններից ահ, առ, ամենեւեմ, բոլորեւեմ չեն Հոլովվում:

Իրար, մէկգմէկ, միմեանց Հայցական Հոլով են, ուղղական չունին. սեռականը կազմվում է Հայցականից առաջին երկուսին ա— կցելով՝ իսկ երրորդը անփոփոխ:

Հայց. մէկգմէկ, իրար, միմեանց պատժեցին:

Սեռ. Մէկգմէկու, իրարու, միմեանց տուն քանդեցին:

Տրակ. Մէկգմէկու, իրարու, միմեանց ընծաներ տուին:

Բայ. Մէկգմէկուց, իրարից, միմեանցից բողոքեցին:

Գործ. Մէկզմէկով, իրարով, միմեանցով գցեցին յանջանքը:

§ 176. Ոչմէն, ոհանս Հոլովվում են Հետեալ կերպով.

Ուշու. Հ.	ոքմին	Ուշ	ոմանք
Սէւ և Տ.	ոքմնի	Ս. Տ. Հ.	ոմանց
Բայ:	ոքմնից	Բայ.	ոմանցից
Գործ.	ոքմնով	Գործ.	ոմանցով
Ներք.	ոքմնում	Ներք.	ոմանցում

§ 177. Մնացած բոլոր անորոշ դերանունները կարող են յօդ առնել և գոյական անունան պէս Հոլովութիւն առաջին կանոնաւոր Հոլովման տակ:

Հոլովեցէք՝	Ժ. Նոյնքան, նոյնքանի.
ա. Ոչոք, ոչոքի.	Ժա. Բոլորը, բոլորի.
բ. Ոչինչ, ոչնչի.	Ժբ. Միւս, միւսի.
գ. Ամէնը, ամէնի.	Ժգ. Մէկէլ, մէկէլի.
դ. Ամէնքը, ամէնքի.	Ժդ. Ուրիշ, ուրիշի.
ե. Քանիսը, քանիսի.	Ժե. Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի.
զ. Մի քանիսը, մի քանիսի.	Ժզ. Ամէն մէկը, ամէն մէկի . . .
է. Այսինչ, այսինչի.	
թ. Այսքան, այսքանի.	

Բայի փոփոխութիւնը:

§ 178. Բայի փոփոխութիւնը եղանակներով, ժամանակներով, թուերով և դէմքերով՝ կոչվում է խոսարհում:

ա. Սերել, սերում եմ, կը սերեմ, սերեցի, սերել:
բ. Կարգալ, կարգում եմ, կը կարգամ, կարգացի, կարգա՞,

գ. Խօսիլ, խօսում եմ, կը խօսեմ, խօսեցայ, խօսել:

դ. Ուրախանալ, ուրախանում եմ, կ'ուրախանամ, ուրախացայ, ուրախացի:

§ 179. Բոլոր բայերը միատեսակ չեն խոնարհվում, այլ շատ կամ սակաւ տարբերվում են իրարից:

Բոլոր միատեսակ խոնարհուող բայերը առանձին կարգ են կազմում և կոչվում են չորրորդիւն *:

§ 180. Բայերն ունին չորս լծորդութիւն:

Առաջին լծորդութիւնը կազմում են այն բայերը, որոնք էլ վերջաւորութիւն ունին: — Սիրել, գրել, գործել...

Երկրորդ լծորդութիւնը կազմում են այն բայերը, որոնք էլ վերջաւորութիւն ունին: — Խօսիլ, ասիլ, յոգնիլ...

Այլ վերջացած բայերը կազմում են երրորդ լծորդութիւնը: — Կարգալ, խնդալ, Հաւատալ...

Առաջ վերջացած բայերը կազմում են չորրորդ լծորդութիւնը: — Ուրախանալ, զարմանալ, բարձրանալ...

Իշական բայերի խոնարհումը:

— եմ, լինիմ —

§ 181. Չէզոք բայերից երկուսը ցոյց են տա-

*) Լծորդութիւն նշանակում է կապակցութիւն, լծել և լծորդել բառերից:

լիս ոչ թէ առարկայի գործողութիւնը, այլ իսկապէս նորա գոյութիւնը, էութիւնը: սոքա կոչվում են հանրաբայեր: Էական բայերը միևնույն ժամանակ օժանդակ են. նոցա օժանդակութեամբ է կազմվում բայերի ժամանակների մեծագոյն մասը:

Իրանք էական բայերն ունին առանձին խոնարհումն:

Ե՛ք բայը միայն երկու ժամանակ ունի՝ սահմանականի նշան և նշաբարը.

Նշան՝ եմ, ես, է. ենք, էք, են:

Անշաբար՝ էի, էիր, էր. էինք, էիք, էին:

Բ. Լինի՛ք բայը բոլոր ժամանակներն ունի.

Սահանդակ նշան՝ Նշան՝ լինում եմ, լինում ես, լինում է. լինում ենք, լինում էք, լինում են:

Անշաբար՝ լինում էի, լինում էիր, լինում էր. լինում էինք, լինում էիք, լինում էին:

Կապարեայ՝ եղայ, եղար, եղաւ. եղանք, եղաք, եղան: *

Վաղանդար. եղել եմ, եղել ես, եղել է. եղել ենք, եղել էք, եղել են:

Ապաստի՛ք կը լինիմ, կը լինիս, կը լինի. կը լինինք, կը լինիք, կը լինին:

*) Կատարեալը և նորան նման ժամանակները իսկապէս հին — հայերէնի էղանի բայից են առնուած:

Պայման. ապ. կը լինէի, կը լինէիր, կը լինէր.

կը լինէինք, կը լինէիք, կը լինէին:

Հրահանգ նշան. եղիր, եղէք:

Սորորատական նշան՝ որ, թէ, եթէ

Ապաստի՛ք լինիմ, լինիս, լինի.

լինինք, լինիք, լինին:

Անշաբար՝ լինէի, լինէիր, լինէր.

լինէինք, լինէիք, լինէին:

Իբերայ՝ անորոշ լինիլ. նշան՝ եղող. անշաբար՝ եղել-եղած. ապաստի՛ք լինելու:

Առաջին լծորդութիւն:

§ 182. Չորս լծորդութեան բայերը տարբերվում են իրարից անորոշ դերբայի, անշաբար հրահանգի և անշաբար դերբայի կազմութեամբ:

Մնացած ժամանակները բոլոր լծորդութիւնների մէջ շինվում են միապէս և նման են միմեանց:

§ 183. Առաջին լծորդութեան անցեալ կատարեալը կազմվում է անորոշ դերբայի վերջաւորութեան փոխարէն դնելով էյի մասնիկը, հրամայականը — իր, է՝, անցեալ դերբայը — էլ — ւծ:

Ահաւաստիկ առաջին լծորդութեան ամբողջ պատկերը.

Սահանդակ նշան՝ Նշան՝ գրում եմ, գրում ես, գրում է.

գրում ենք, գրում էք, գրում են:

Անկապ. գր-ում էի, գր-ում էիր, գրում էր.
գրում էինք, գրում էիք, գրում էին:

Կապար. գր-էյի, գրէյիր, գրէյ.
գրէյինք, գրէյիք, գրէյին:

Վաղաչ. գրել եմ, գրել ես, գրել է.
գրել ենք, գրել էք, գրել են:

Գերաչ. գրել էի, գրել էիր, գրել էր.
գրել էինք, գրել էիք, գրել էին:

Ապար. կը գրեմ, կը գրես, կը գրէ.
կը գրենք, կը գրէք, կը գրեն:

Պայ. ապ. կը գրէի, կը գրէիր, կը գրէր.
կը գրէինք, կը գրէիք, կը գրէին:

Հրահայան՝ գրիր (է). գրեցէք:

Սորադարասան՝ որ, թէ, եթէ

Ապարանի՝ գր-եմ, գր-ես, գրէ.
գր-ենք, գր-էք, գրեն:

Անկապ. գր-էի, գր-էիր, գրէր.
գրէինք, գրէիք, գրէին:

Գերաչ. գրել, գրող, գրել — գրած, գրելու:

215. Ուշադրութեամբ քննեցէք խոնարհած բայը
և բացադրեցէք ժամանակներէ կազմութիւնը:

216. Սոյն օրինակով խոնարհեցէք հետեւեալ չէ-
զոք բայերը՝ վազել, քայլել, սպասել, պաշտել.

217. Գրեցէք հետեւեալ ներգործական բայերի
անցեալ կատարեալը, ապառնին, անցեալ դերբայը, հը-
րամայականը. — հանել, կանչել, գովել, ուզել, բռնել, ժո-
ղովել, ազատել, փրկել, սպանել, դատարկել, արձակել,
կապել, բռնել, համարել — թուել:

Երկրորդ լծորդութիւն:

§ 184. Երկրորդ լծորդութեան տակն են իշ
վերջացած բոլոր ներգործական և չէզոք բայերը:

Երկրորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը
վերջաւորվում է էյայ. մնացած ժամանակների կազ-
մութիւնը առաջին լծորդութեան պէս է:

Սահմանափակ եղանակ՝

Ներչայ՝ նստում եմ, նստում ես, նստում է.
նստում ենք, նստում էք, նստում են:

Անկապար՝ նստում էի, նստում էիր, նստում էր:
նստում էինք, նստում էիք, նստում էին:

Կապարեալ՝ նստէյայ, նստէյար, նստէյաւ.
նստէյանք, նստէյաք, նստէյան:

Վաղաչապ. նստել եմ, նստել ես, նստել է.
նստել ենք, նստել էք, նստել են:

Գերաչապ. նստել էի, նստել էիր, նստել էր.
նստել էինք, նստել էիք, նստել էին:

Ապարանի՝ կը նստիմ, կը նստիս, կը նստի,
կը նստինք, կը նստիք, կը նստին:

Պայ. ապ. կը նստէի, կը նստէիր, կը նստէր.
կը նստէինք, կը նստէիք, կը նստէին:

Հրահայան՝ նստիր (է). նստեցէք:

Սորադարասան՝ որ, թէ, եթէ

Ապարանի՝ նստիմ, նստիս, նստին.

նստինք, նստիք, նստին (նստեմ. նստենք):

Անկապար՝ նստէի, նստէիր, նստէր.
նստէինք, նստէիք, նստէին:

Գեղեցիկ՝ նստիլ, նստող, նստել — նստած, նստելու:

§ 185. Երկրորդ լծորդութեան բայերը խոնարհվում են նաև առաջին լծորդութեան բայերի պէս:

218. Հետեւեալ ներդրածական բայերը խոնարհեցէք երկրորդ լծորդութեան տակ՝ հասնել, ուղարկել:

219. Համեմատեցէք երկրորդ լծորդութիւնը առաջին լծորդութեան հետ և բացառեցէք նոցա նմանութիւնն ու տարբերութիւնը:

220. Խոնարհեցէք հետեւեալ բայերը կատարեալ, չարակատար, գերակատար և ստորակատար բոլոր ժամանակներով:— Խօսել, ապրել, աշխատել, կանգնել, բնակել, պառկել, յոգնել, սովորել, ծաղիկել, քրտնել, յաջողել...

221. Խոնարհեցէք էլ վերջացած հետեւեալ չեզոք բայերը առաջին լծորդութեան պէս՝ կարմրել, սպիտակել, պատահել, ցաւել, դադարել, հաւանել, պարսպել...

222. Գտէք ձեր ընթերցանութեան դասի մէջ առաջին և երկրորդ լծորդութեան բայերը և խմացէք նոցա սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը:

Երրորդ լծորդութիւն:

§ 186. Երրորդ լծորդութիւնը կազմում են ալ վերջացած բայերը: Այս լծորդութեան անցեալ կատարեալը լինում է այի, հրամայականը — ա, անցեալ դերբայը — ալիլ — ալած: Մնացած ժամանակների կազմութիւնը նախընթացների պէս:

Սահմանափակ եղանակ:

Ներքայ՝ կարգում եմ, կարգում ես, կարգում է.

կարգում ենք, կարգում էք, կարգում են:

Անկատար՝ կարգում էի, կարգում էիր, կարգում էր.

կարգում էինք, կարգում էիք, կարգում էին:

Կատարեալ՝ կարգայի, կարգայիր, կարգայ.

կարգայինք, կարգայիք, կարգային:

Վաղակատար. կարգայել եմ, կարգայել ես, կարգայել է.

կարգայել ենք, կարգայել էք, կարգայել են:

Գեղեցիկ. կարգացել էի, կարգացել էիր, կարգացել էր.

կարգացել էինք, կարգացել էիք, կարգացել էին:

Ապագային՝ կը կարգամ, կը կարգաս, կը կարգայ.

կը կարգանա, կը կարգաս, կը կարգան:

Պայ. ապ. կը կարգայի, կը կարգայիր, կը կարգար.

կը կարգայինք, կը կարգայիք, կը կարգային:

Հրամայական՝ կարգա. կարգացէք:

Սարգարտական՝ որ, թէ, եթէ

Ապագային՝ կարգամ, կարգաս, կարգայ.

կարգանք, կարգաք, կարգան:

Անկատար՝ կարգայի, կարգայիր, կարգար.

կարգայինք, կարգայիք, կարգային:

Գեղեցիկ՝ կարգալ, կարգացող, կարգացել — ցած, կարգալու:

223. Համեմատեցէք երրորդ լծորդութեան դերբայը, կատարեալը, վաղակատարն ու գերակատարը նախընթաց լծորդութեանց հետ, — հրամայականն, ա-

պառնին ու ստորադասականը երկրորդ լծորդութեան հետ:

224. Խոնարհեցէք ներգործական բայերս՝ աղալ, գգալ, հաւատալ, ողբալ, մուրալ . . .

225. Գրեցէք անցեալ դերբայը, վաղակատարը և գերակատարը հետեւեալ չէզոք բայերի՝ մնալ, գնալ, գոռալ, յուսալ:

226. Գրեցէք սահմանական ապառնի և ստորադասական ապառնի ժամանակներով հետեւեալ չէզոք բայերը՝ խղճալ, հաղալ, անսալ:

227. Գրեցէք բոլոր եղանակներով և ժամանակներով հետեւեալ բայերը՝ ջանալ, խնդալ, խաղալ . . .

Չորրորդ լծորդութիւն:

§ 187. Չորրորդ լծորդութիւնը կազմում են առաջին վերջացած բայերը:

Չորրորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը վերջաւորվում է աչ, հրամայականը աչի, անցեալ դերբայը աչի—աչած:

Սահմանական էղանակի՝

Նչի՞սի՝ իմանում եմ, իմանում ես, իմանում է. իմանում ենք, իմանում էք, իմանում են:

Անչապար՝ իմանում էի, իմանում էիր, իմանում էր. իմանում էինք, իմանում էիք, իմանում էին:

Կապարէալ՝ իմացալ, իմացար, իմացալ. իմացանք, իմացաք, իմացան:

Վաղաչապար. իմացել եմ, իմացել ես, իմացել է. իմացել ենք, իմացել էք, իմացել են:

Գրեալապար. իմացել էի, իմացել էիր, իմացել էր. իմացել էինք, իմացել էիք, իմացել էին:

Ապարաւի՝ կ'իմանամ, կ'իմանաս, կ'իմանայ. կ'իմանանք, կ'իմանաք, կ'իմանան:

Պաչ. ապ. կ'իմանալի, կ'իմանալիր, կ'իմանար. կ'իմանալինք, կ'իմանալիք, կ'իմանալին:

Հրամայական էղանակի՝ իմայի, իմայի՛:

Ապարաւաւի՛ն էղանակի՝ որ, թէ, եթէ

Ապարաւի՝ իմանամ, իմանաս, իմանայ. իմանանք, իմանաք, իմանան:

Անչապար՝ իմանալի, իմանալիր, իմանար. իմանալինք, իմանալիք, իմանալին:

Վերջապար՝ իմանալ, իմացող, իմացել—ցած, իմանալու:

228. Համեմատեցէք չորրորդ լծորդութեան կատարեալը, հրամայականը և անցեալ դերբայը երկրորդ լծորդութեան նոյն ժամանակները հետ:

229. Բոլոր չորս լծորդութիւնը համեմատեցէք միեւնոյն հետ և բացատրեցէք, թէ որ ժամանակներումն են տարբերվում իրարից:

230. Բացատրեցէք սահմանականի պարզ ապառնի և պալ. ապառնի կազմութիւնը և նոցա տարբերութիւնը ստորադասական ապառնիից և անկատարից բոլոր լծորդութիւնները մէջ:

231. Խոնարհեցէք վախի և վախալ բայերը համեմատական կերպով, զուգընթացաբար:

232. Սահմանական եղանակի բոլոր ժամանակներով խոնարհեցէք հետեւեալ ներգործական բայերը՝ մո-

ռանալ, խոստանալ, գիտենալ, գողանալ, ընթեռնուլ—
ընթերցալ (*):

233. Խոնարհեցէ՛ք մնացած եղանակներով հետե-
ւեալ չէզոք բայերը՝ ուրախանալ, զարմանալ, բարձրա-
նալ, մեծանալ, փոքրանալ, հարստանալ...

Կրաւորական բայերի խոնարհումը:

§ 188. Կրաւորական բայերը ծագում են ներ-
գործական բայերից՝ անցեալ դերբայի առաջին վեր-
ջաւորութիւնը անխտիր առ զարձնելով, օրինակ.

Լծորդ.	Ներդ.	Դերբայ	Կրաւոր.
ա.	սիրել,	սիրել—	սիր-ուիլ.
բ.	հաւանիլ,	հաւանել	հաւան-ուիլ.
գ.	կարդալ,	կարդացել	կարդաց-ուիլ.
դ.	մոռանալ,	մոռացել	մոռաց-ուիլ.

§ 189. Ամենայն բայ, որի վերջաւորութիւնը
կարելի չ'լինի սոյն ձևով փոփոխել, չէզոք է. փո-
փոխուողները ներգործական են:

§ 190. Անորոշ դերբայը այսպէս կազմելուց
յետոյ՝ բոլոր կրաւորական բայերը խոնարհելու է
երկրորդ լծորդութեան տակ:

*) Միակ բայն է, որ պահել է գրաբարի առ վերջաւորու-
թիւնը, եթէ չ'յեղենք մի քանի բայեր ևս, որոնք գործածական չեն՝
զգենուլ, թողուլ (զգենալ, թողել կամ թողնել):

Սահմանափակ եղանակ՝

Ներդ.՝ սիրվում եմ, հաւանվում եմ,
կարդացվում եմ, մոռացվում եմ:

Անշարժ.՝ սիրվում էի, հաւանվում էի,
կարդացվում էի, մոռացվում էի:

Կապարէալ՝ սիրուեցալ, հաւանուեցալ,
կարդացուեցալ, մոռացուեցալ: *

Վաշախա.՝ սիրուել եմ, հաւանուել եմ,
կարդացուել եմ, մոռացուել եմ:

Գէրախա.՝ սիրուել էի, հաւանուել էի,
կարդացուել էի, մոռացուել էի:

Ապասնի՝ կը սիրուիմ, կը հաւանուիմ,
կը կարդացուիմ, կը մոռացուիմ:

Պայ. ապ.՝ կը սիրուէի, կը հաւանուէի,
կը կարդացուէի, կը մոռացուէի:

Հրահայտի. սիրուիր (է), հաւանուիր,
կարդացուիր, մոռացուիր:

Սարարտասանի՝ — ուր, թէ, եթէ

Ապասնի՝ սիրուիմ, հաւանուիմ,
կարդացուիմ, մոռացուիմ:

Անշարժ.՝ սիրուէի, հաւանուէի,
կարդացուէի, մոռացուէի:

Դերբայ.՝ սիրուիլ, հաւանուիլ,
կարդացուիլ, մոռացուիլ:

*) Կամ առաջին լծորդութեան վերջաւորութեամբ՝ սի-
րուեցի...

234. Խոնարհեցէք նշանակեալ բայերը բոլոր ժամանակներով:—Գրաւոր:

235. Իմացէ՛ք թէ հետեւեալ բայերից որոնք են ներգործական և որոնք չէ՞գործ:—Կարգաւ, հաւատաւ, գողանաւ, իմանաւ, մարգարէանաւ, մոռանաւ, յղանաւ, ծնել, չափել, հոգաւ, որսաւ, զարմանաւ, հարբել, բարկանաւ, զօրանաւ, թշնամանաւ, ծուլանաւ, դողաւ, հոգաւ, յուսաւ, ջանաւ, ցնծաւ, աղաչել, աշխատել, բռնել, կտրել, հրամայել, մատնել, յայտնել, շարժել, շինել, շնչել, փրկել, քաջալերել, բաժանել, դարմանել, խափանել, կործանել, յանդիմանել, սերմանել, հալածել, վռնտել, հասնել, աղաղակել, ամաչել, գոչել, դիմել, սպառել, թագաւորել, տիրել, կանչել, կանաչել, մնչալ, մոնչալ, կտրել, կոտորել, վարել, քանդել, փորել, աղալ, աղել, ճղել, քարել, տաշել, ջարդել, հալածել, մղել, փրկել, սպանել, անցնել, իջնել, ելնել, հասնել, մտնել, համբերել, յուսահատուիլ, վհատուիլ, դաւանել, խոստովանել, խորհել, կամենալ, նայել, ջանալ, բանալ, աշխատել, բնակիլ, դադարել, հրաժարել, ստիպուիլ, արգելել, արձակել, դիզել, կարկառել, գործել, գտնուիլ:

236. Վերոյիշեալ բայերից ներգործականները գրեցէ՛ք կրաւորականի վերջաւորութեամբ:

Անկանոն խոնարհմունք:

§ 191. Այն բայերը, որոնց սահմանականի կառարեալը, հրամայականը և անցեալ դերբայը մեր սովորած խոնարհումից շեղվում են, կոչվում են անկանոն բայեր: Անկանոն բայերը երկու կարգի են բաժանվում՝ կէս զարտուղիք և բուն զարտուղիք:

§ 192. Կէս զարտուղիք են բոլոր նշյ, նիշյ, վերջաւորութեամբ բայեր, որոնք խոնարհվում են չորրորդ լծորդութեան պէս, բայց անկանոն ժամանակներումը ն տառը փոխանակ յ-ի փոխելով՝ իբրեւեկամուտ տառ, դուրս են ձգում:—Կրաւորականը կանոնաւոր է և ն տառը պահում է:

Օրինակներ՝

Գտնել, գտայ, գտիւր, գտել—գտած:
Տեսնել, տեսայ, տես, տեսել—տեսած:
Մտնել, մտայ, մտիւր, մտել—մտած:
Լինիլ, եղայ, եղիւր, եղել—եղած:
Դառնալ, դարձայ, դարձիւր, դարձել—դարձած:
Դառնալ, դառայ, դառ, դառել—դառած:
Հեծնել, հեծայ, հեծիւր, հեծել—հեծած:
Իջնիլ, իջայ, իջիւր, իջել—իջած:
Խածնել, խածայ, խածիւր, խածել—խածած:
Հասնիլ, հասայ, հասիւր, հասել—հասած (հասունանալ):
Հասնիլ, հասայ, հասիւր, հասել—հասած (հասանիլ):
Բուսնիլ, բուսայ, բուսիւր, բուսել—բուսած:
Անցնիլ, անցայ, անցիւր, անցել—անցած:
Հագնիլ, հագայ, հագիւր, հագել—հագած:
Մեռնիլ, մեռայ, մեռիւր, մեռել—մեռած:
Ծնանիլ, ծնայ, ծնիւր, ծնել—ծնած:
Ջրօսնիլ (ուլ) զրօսայ, զրօսիւր, զրօսել—զրօսած (անգործաձական):
Երդուիլ (նուլ), երդուայ, երդուիւր, երդուել—երդուած:
Ընկնիլ, ընկայ, ընկիւր, ընկել—ընկած:

236. Խոնարհեցէ՛ք ծնել, ծնալ և Համեմատեցէ՛ք ծնալի բայի հետ, որ միևնոյն ժամանակ ներգործական է, կրաւորական և չէզոք:

237. Խոնարհեցէ՛ք բռնել, բռնել, և հաւել բայերի կրաւորականը:

238. Գրաւոր ներկայացրէ՛ք վերոյիշեալ բայերի սահմանականի, կատարեալ, վաղակատար, գերակատար ժամանակները բոլոր դէմքերով:

239. Գրեցէ՛ք նոյն բայերի ապառնին և ստորադասականը բոլոր դէմքերով:

§ 193. Այսպէս խոնարհւիլում են չիլ վերջացած բայերը, որոնց չ տառը ևս, եկամուտ լինելով, դուրս է ձգւում:

Թռչիլ, թռայ, թռիլ, թռել—թռած:

Փլչիլ, փլայ, փլիլ, փլել—փլած:

Դիպչիլ, դիպայ, դիպիլ, դիպել—դիպած:

Կպչիլ, կպայ, կպիլ, կպել—կպած:

Կորչիլ, կորայ, կորիլ, կորել—կորած:

240. Զուգընթացաբար խոնարհեցէ՛ք հաւել և հաւել բայերը և բացատրեցէ՛ք, թէ ինչո՞ւ առաջին բայը պահում է չ տառը, իսկ երկրորդը՝ ոչ:

241. Խոնարհեցէ՛ք գրաւոր՝ Կռնել, Կռնել, Կռնել բայերը, որոնց չ տառը եկամուտ չէ, այլ արմատական:

§ 194. Հետևեալ բուն զարտուղի բայերը խոնարհման երկու ձև ունին, որոնցից առաջինը, անկանոնը, աւելի գործածական է: Սոցա կրաւորականները ևս կանոնաւոր են:

ա. Բերել կրաւորական Բերալիլ:

Կաբարելալ, Բերի, բերիլ, բերաւ. բերինք, բերիք, բերին:

Կաբարելալ. Բերեցի, բերեցիր, բերեց. բերեցինք, բերեցիք, բերեցին:

Բեր, բերէք, բերեցէք. բերած—բերել:

բ. Աւել—աւալիլ:

Աւի. ստիր, աւաւ. աւինք, աւիք, աւին:

Ասացի, սոսացիր, սոսաց. սոսացինք, սոսացիք. սոսացին:

Ասա՛, ստիր, ասէք, սոսացէք. սոսած—ստել:

գ. Անել—անալիլ կամ արալիլ:

Արի, արիր, արաւ. արինք, արիք, արին:

Արեցի, արեցիր, արեց. արեցինք, արեցիք, արեցին:

Արա՛, արէք, արեցէք. արել—արած:

դ. Դնել—դնալիլ կամ դրալիլ:

Դրի, դրիր, դրաւ. դրինք, դրիք, դրին:

Դրեցի, դրեցիր, դրեց. դրեցինք, դրեցիք, դրեցին:

Դրի, դրէք, դրեցէք. դրել—դրած:

ե. Առնել—առնալիլ (զնել):

Առայ, առար, առաւ. առանք, առաք, առան:

Առա՛, առէք. առել—առած:

զ. Տանել—տանալիլ կամ տարալիլ:

Տարայ, տարար, տարաւ. տարանք, տարաք, տարան:

Տարի, տարիր, տարաւ. տարինք, տարիք, տարին:

Տարա՛, տարէք. տարել—տարած:

է. Բախալ * — Բախալիլ:

*) Ներկան անգործածական է. չենք ասում բանում եմ,

Բացի, բացիր, բացաւ. բացինք, բացիք, բացին:
Բացեցի, բացեցիր, բացեց. բացեցինք, բացեցիք, բացեցին:
Բաց, բացիր, բացէք, բացեցէք. բացել—բացած:
ը. Նստիլ—նստալիլ (կրաւորականակերպ չէգործ):
Նստալ, նստար, նստաւ. նստանք, նստաք, նստան:
նստան:

Նստեցի, նստեցիր, նստեց. նստեցինք, նստեցիք, նստեցին:

Նիստ, նստիր, նստէք. նստել—նստած:
Թ. Թողիլ—թողալիլ (ն. տառը եկամուտ է):
Թողի, Թողիր, Թողաւ, Թողինք, Թողիք, Թողին:
Թողեցի, Թողեցիր, Թողեց. Թողեցինք, Թողեցիք, Թողեցին:

Թող, Թողէք, Թողեցէք. Թողել—Թողած:
Ժ. Երբեք—չիմ երբեքիլ (գործ է ածվում երգում ուտել):

Երգուալ, երգուար, երգուաւ. երգուանք, երգուաք, երգուան:

Երգուեցալ, երգուեցար, երգուեցաւ. երգուեցանք, երգուեցաք, երգուեցան:

Երգուիր, երգուեցէք. երգուել—երգուած:

Ժա. Սկսիլ—սկսալիլ:

Սկսալ, սկսար, սկսաւ. սկսանք, սկսաք, սկսան:

Բանում ես, Բանում է, այլ բաց եմ անում... որովհետեւ Բանում եմ Բանել ներգործականի ներկան է:

Սկսեցի, սկսեցիր, սկսեց. սկսեցինք, սկսեցիք, սկսեցին:

Սկսիր, սկսէք, սկսեցէք. սկսած—ել:

Ժբ. Պրծիլ—պրծալիլ (ն. եկամուտ):

Պրծալ, պրծար, պրծաւ. պրծանք, պրծաք, պրծան:

Պրծիր, պրծէք. պրծել—ած:

242. Վերոյնշեալ բայերից իւրաքանչիւրը խոնարհեցէք բոլոր ժամանակներով (զբաւոր):

243. Ներգործականների կրաւորականները խոնարհեցէք բերանացի:

244. Անցեալ կատարեալը բոլոր դէմքերով նախադասութիւններ գրեցէք առաջին վեց բայերի վերայ:

245. Նոյն ձևով մնացած բայերի վերայ:

§ 195. Երկու բայ կալ, որոնց անցեալ կատարեալը ուրիշ արմատից է շինվում. ուրեմն նոքա գլխովին անկանոն են: Կրաւորականը կանոնաւոր է: ա. Ուրիշ—ուրիշ կամ Կերիլ:

Կերալ, կերար, կերաւ. կերանք, կերաք, կերան:
Կեր, կերէք. ուտող—կերող. կերել—կերած:

բ. Գալ:

Եկալ, եկար, եկաւ. եկանք, եկաք, եկան:

Եկ, եկէք. եկող. եկել—եկած:

§ 196. Գալ, լալ և Գալ բայերի սահմանականի ներկան և անկատարը ևս անկանոն են, այն է՝ փոխանակ սովորական «-» վերջաւորութեան, անորոշ գերբայի վերայ առնում են ի վերջաւորութիւնը: —Գալիս եմ, գալիս ես, գալիս է:

Տալ * — տալիս եմ, տալիս ես, տալիս է. տալիս ենք, տալիս էք, տալիս են:

Տալ — տուի, տուիր, տուաւ. տուինք, տուիք, տուին:

Տալ — տուեցի, տուեցիր, տուեց. տուեցինք, տուեցիք, տուեցին:

Տոլ, տուէք, տուեցէք. տուող. տուել — տուած.

Լալ * լալիս եմ, լալիս ես, լալիս է. լալիս ենք, լալիս էք, լալիս են:

Լալ — լացի, լացիր, լացաւ (եց). լացինք, լացիք, լացին:

Լաց, լացէք. լացող. լացել — ած:

246. Գրաւոր ներկայացրէք 4-ը և լալ բայերը բոլոր եղանակներով և ժամանակներով խոնարհած:

247. Տալ բայի ստորագասական անկատար և ապառնի ժամանակների վերայ նախադասութիւններ գրեցէք՝ եզակի և յոգնակի:

Գալ բայի ներկայ, անցեալ և ապառնի դերբայերից նախադասութիւններ գրեցէք, այնպէս որ դերբայերը զրոյդն պաշտօն կատարած լինին:

Պակասաւոր բայեր:

§ 197. Կան բայեր, որոնք բոլոր ժամանակները չունին: Դոքա կոչվում են պակասաւոր: Պակասաւոր

*) Արաւորականը լինում է տրուել կամ ռամբորէն տրվում և գալաւ է դործ ածվում:

*) Գործ է ածվում լայ լինել:

տաւոր բայերի պակաս ժամանակները լրանում են ուրիշ բայերով: Ահաւասիկ՝

ա. Ե՛մ էական բայը ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան և անկատարը. է՛մ, է՛ի: Բ. Կա՛մ բայը ևս միայն երկու ժամանակ ունի՝ կա՛մ, կա՛յի . . .

Կա՛մ և է՛մ բայերը լրանում են լինի՛մ էական բայով:

գ. Ունի՛մ, ունի՛ս, ունի՛. ունի՛նք, ունի՛ք, ունի՛ն: Ունէ՛ի, ունէ՛իր, ունէ՛ր. ունէ՛ինք, ունէ՛իք, ունէ՛ին:

Լրանում է լինի՛նք բայով:

դ. Կարենա՛մ, կարենաս, կարենայ. կարենանք, կարենաք, կարենան:

Կարենայի, կարենայիր, կարենար. կարենայինք, կարենայիք, կարենային: *

Կարացի, կարացիր, կարաց. կարացինք, կարացիք, կարացին:

Լրանում է կարացի՛նք բայով:

ե. Գիտե՛մ, գիտես, գիտէ. գիտենք, գիտէք, գիտեն:

*) Ստորագասական եղանակի ապառնի և անկատար ժամանակներն են իսկապէս, որ սահմանական եղանակի ներկայ և անկատար ժամանակի տեղ են բանում:

Գիտէի, գիտէիր, գիտէր. գիտէինք, գիտէիք, գիտէին:

Լրանում է գիտէալ բայով:

248. Պակասաւոր բայերը խոնարհեցէք և մնացած ժամանակները իրանց լրացուցէ բայերով լրացրէք:

249. Լրացուցէ բայերն առանձին խոնարհեցէք:

Միադէմ բայեր:

§ 198. Կան բայեր, որոնք միայն եղակի երրորդ դէմքով են գործածվում, ուստի և միադէմ են կոչվում: Միադէմ բայերն իսկապէս երկու մասից են բաղկացած. երկրորդ մասն էական բայն է, իսկ առաջին մասը գոյական կամ ածական անուան միտք ունի:—Պէտք է, արժան է, հարկ է, ամօթ է, հնար է, վայել է, հերիք է, բաւ է, անկ է...—

§ 199. Միադէմ բայի մօտ ենթական արհեստ հօղովով է դրվում. երբեմն միադէմ բայը գործ է ածվում առանց ենթականի և կազմում է միադէմ նախադասութիւն:

§ 200. Դիմաւոր բայերից ևս ոմանք գործ են ածվում որպէս միադէմ բայեր և անդէմ նախադասութիւն են կազմում:—Ասում են, կը լսուի, խօսուեցաւ, միջնում է, ցրտեց...

250. Հետեւեալ նախադասութիւններում գտէք ենթական:—Ձեզ պէտք է ածել, իսկ ինձ—մեղմանալ: Մեղք է զրպարտել անմեղ մարդկանց: Ամօթ է, երբ մարդ չի կատարում իւր խոստումը: Հոգի է, որ որդեկք

պատուեն իրանց ծնողներին: Քեզ արժան է գիտենալ քո օգուտն ու վնասը: Որքան հարկ է, պէտք է շրջանկատուութիւն պահպանել, որ թշնամին մեր մէջը չ'մտնի: Հերիք է մեզ, որքան խաբուեցանք, բաւ է, որքան դաւաճանեցին մեր հաւատարմութիւնը: Ահա է, սուտ ասողի տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չ'հաւատաց: Կը լսուի թէ Հայերը մեծ ջանք են անում մտաւորապէս յառաջ գնալու: Խօսուեցաւ ու վնասուեցաւ, որ առաջ մենք գնանք, յետոյ դուք:

Բացասական բայեր:

§ 201. Երբ որ բայերը գործողութեան կատարումը ժխտում են, չէ՛ ասելով են մի բան կատարում, կոչվում են բացասական բայեր:—Չեմ կարդում, չ'խօսեցայ, չ'ուրախանամ, թէ՛ գրիր:

Բացասական բայերին հակառակ, միւս բայերը կոչվում են հաստատական:

§ 202. Բացասական բայերի խոնարհումը փոքր ինչ տարբեր է հաստատական բայերի խոնարհումից:

Օրինակ՝ չ'լսէ:

Սահմանական եղանակ.

Ներկայ՝ չեմ լսում, չես լսում, չի լսում.

չենք լսում, չէք լսում, չեն լսում:

Անցիկ. չէի լսում, չէիր լսում, չէր լսում.

չէինք լսում, չէիք լսում, չէին լսում:

Կապարէալ՝ չ'լսեցի, չ'լսեցիր, չ'լսեց.

չ'լսեցինք, չ'լսեցիք, չ'լսեցին:

Վաղակալ. չեմ լսել, չես լսել, չի լսել.

չենք լսել, չէք լսել, չեն լսել:

Գերաշատ. չեի լսել, չեիր լսել, չեր լսել.
 չեինք լսել, չեիք լսել, չեին լսել:
 Աղաւանք՝ չեմ լսիլ, չես լսիլ, չի լսիլ.
 չենք լսիլ, չեք լսիլ, չեն լսիլ:
 Պայ. ապ. չեի լսիլ, չեիր լսիլ, չեր լսիլ.
 չեինք լսիլ, չեիք լսիլ, չեին լսիլ:
 Հրամայաչ. մի լսիր, մի խօսիր, մի կարդար, մի
 ուրախանար:
 մի լսէք, մի խօսէք, մի կարդաք, մի ու-
 րախանաք:
 Սարգստ. որ, թէ, եթէ
 Աղաւանք՝ չ'լսեմ, չ'լսես, չ'լսէ.
 չ'լսենք, չ'լսէք, չ'լսեն:
 Անշատար. չ'լսէի, չ'լսէիր, չ'լսէր.
 չ'լսէինք, չ'լսէիք, չ'լսէին:
 Գերբայ՝ չ'լսել, չ'լսող, չ'լսած, չ'լսելու:

§ 203. Այս պատկերից երևում է՝

ա. Էական բայով կազմուած ժամանակները
 չ մասնիկն ընդունում են էական բայի վերայ և
 սովորապէս նախադաս են վարվում:—Խօսում է՝
 չէ՛ խօսում:

բ. Սահմանականի ապառնին շինվում է անխը-
 տիր անորոշ դերբայից, միայն առաջին լծորդու-
 թեան բայերի վերջաւորութիւնը ևս ի է դառ-
 նում: Գրել—չեմ գրիլ: գործել—չեմ գործիլ . .

գ. Պայմանական ապառնին ևս շինվում է ա-
 նորոշ դերբայից էական բայի անկատար ժամանա-

կի բացասական ձևով:—Կը գրէի—չեի գրիլ. կը
 կարդայի—չեի կարդալ . . .

դ. Էական բայի եզակի երրորդ դէմքը—չէ—
 միւս բայերի հետ կցուելիս՝ փոխվում է չի՝ չի խօ-
 սում, չի գրում, չի կարդում, չի ուրախանում. թէ
 և կան և անփոփոխ գրողներ՝ չէ խօսում, չէ գրում,
 չէ կարդում, չէ ուրախանում:

ե. մնացած ժամանակները իրանց վերայ առ-
 նում են չ մասնիկը անխտիր:

զ. Հրամայական եղանակը չ՝ մասնիկի փոխա-
 րէն առնում է Ք՝ բացասական մասնիկը:

251. Խոնարհեցէք՝ հաւել, չաւել, գուել ներգործա-
 կանները և սղաւել, պարաւել չեղոքները բացասական ձևով:

252. Խոնարհեցէք նոյնպէս՝ աշխաւել, չաւաւել, քաւել,
 հաւաւել, Խայել բացասական ձևով:

253. Խոնարհեցէք նմանապէս երրորդ լծորդու-
 թեան բայերը՝ փաւել, փաւել, փաւել, խաւել, խաւել:

254. Խոնարհեցէք չորրորդ լծորդութեան բայերը՝
 հաւաւաւել, խոտաւաւել, վախեւաւել, սաբախաւել, դարմաւել:

255. Խոնարհեցէք հետեւեալ կրաւորական բայե-
 րը՝ սերուիլ, կարդացուիլ, մոռացուիլ:

256. Խոնարհեցէք հետեւեալ զարտուղի բայերը՝
 բուսնիլ, անցնիլ, դիպել, կալել . . .

§ 204. Կամ, էմ, բանիմ, գիտեմ բայերի բացասակա-
 նը առանձին կազմութիւն ունի՝

ա. Չ'կամ, չ'կաս, չ'կայ.

չ'կանք, չ'կաք, չ'կան:

չ'կայի, չ'կայիր, չ'կար.

չ'կայինք, չ'կայիք, չ'կային:

բ. չեմ, չես, չէ.

չենք, չէք, չեն:

չէի, չէիր, չէր.

չէինք, չէիք, չէին:

գ. չ'ունիմ, չ'ունիս, չ'ունի.

չ'ունինք, չ'ունիք, չ'ունին:

չ'ունէի, չ'ունէիր, չ'ունէր.

չ'ունէինք, չ'ունէիք, չ'ունէին:

դ. չ'գիտեմ, չ'գիտես, չ'գիտի.

չ'գիտենք, չ'գիտէք, չ'գիտեն:

չ'գիտէի, չ'գիտէիր, չ'գիտէր.

չ'գիտէինք, չ'գիտէիք, չ'գիտէին:

Անցողական բայեր:

ա. կարգալ, խօսիլ, ուտել, մոռանալ:

բ. կարգ—ացնել, խօս—եցնել, ուտ—ացնել, մոռ—ացնել:

գ. կարգալ տալ, խօսիլ տալ, ուտել տալ, մոռանալ տալ:

դ. կարգացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ:

§ 205. Առաջին տողի բայերը ներգործական են: Երկրորդ տողի բայերը շինուած են նոյն ներգործականներից և ցոյց են տալիս, որ գործողութիւնը ոչ թէ ներգործում է իւր մօտաւոր առարկային անմիջապէս, այլ անցնում է նորան օտարի ձեռքով: Այդ տեսակ բայերը կոչւում են անցողական:

Անցողական բայերը շինուած են ներգործական բայերից, նոցա արմատին կցելով յնչ, կամ յնչ մասնիկը * կամ է յօդակապով. *

§ 206. Անցողական բայերի տեղ կարող են դործ ածուիլ ներգործական բայերը աւ բայի հետ:— Կարգալ տալ, խօսիլ տալ, ուտել տալ, մոռանալ տալ: Իսկ եթէ աւ բայն աւելացնենք անցողական բայերին, կրկին անցողական կ'ստանանք:— Կարգացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ:

ա. Մեռնել, յաբնել, կորչել, թռչել:

բ. Մեռ—ցնել, յաբ—եցնել, կոր—ցնել, թռ—ցնել:

§ 207. Յնչ մասնիկը, որ ներգործական բայը անցողական է դարձնում, չէզոք բայերի վերայ գրուելով՝ նոցա պարզ ներգործական է շինում. Դե—ցնել, յաբնեցնել, կորցնել, Թռ—ցնել ոչ թէ ուրիշ ձեռքով, այլ անմիջապէս:

Այս ներգործականներն անցողական անելու համար, պէտք է մօտը դնել աւ բայը:— Մեռցնել տալ, յոգնեցնել տալ, կորցնել տալ, թռցնել տալ:

§ 208. Անցողական բայերը խոնարհւում են առաջին լծորդութեան պէս, միայն կատարեալ Ժ-

*) Է յօդակապը սովորապէս * և է լծորդութեան բայերի համար է դործ դնում, թէև նոցա ևս կարող են * յօդակապ աւելնել:

մանակում չե՛լ մասնիկի ն տառը փոխվում է բ. կարգացրի, կարգացրիր, կարգացրեց... իսկ հրամայականը ն տառը փոխելուց զատ՝ վերջը ա- է ունենում. կարգացրու՝

257. Հետևեալ ներգործական բայերը անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք:— Հաւատալ, խմել, հասնել, մոռանալ, հաւանել, ճանաչել, կարգալ, սովորել, ուտել . . .

258. Միևնոյն բայերը տալ բայով կրկին անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք:—

259. Հետևեալ չէզոք բայերը շինեցէք ներգործական և խոնարհեցէք՝ մեռնել, յոգնել, կորչել, խաղալ, կաշիւ, թռչել, մեծանալ, լաւանալ, հիւանդանալ:

260. Միևնոյն բայերը անցողական շինեցէք և խոնարհեցէք:

261. Հետևեալ բայերը անցողական շինեցէք՝ չափել, ազդել, աղաչել, այրել, բռնել, կարել, հրամայել, յանդիմանել, սերմել, հալածել, վռնտել:

262. Խոնարհեցէք հետևեալ բարդ բայերը՝ ներս մտնել, դուրս գնալ, վազ տալ, վրայ տալ, որս անել, գործ ածել, հոգս քաշել, ջանք անել:

Դերբայ:

§ 209. Դերբայերը չորս են (107) ա, անորոշ դերբայ կամ աներևույթ, բ, ներկայ դերբայ կամ ընդունելութիւն ներկայ, գ, անցեալ դերբայ, դ, ապառնի դերբայ:

§ 210. Անորոշ դերբայը վարվում է՝ ա. իբրև բայ և բ. իբրև գոյական անուն:

Նա բայ է, երբ մօտը մի ուրիշ դիմաւոր բայ ունի և նախադասութեան մէջ լրացնողի կամ ենթակայի պաշտօն չի կատարում, այլ ինքն ունենում է իրան լրացնողը կամ ենթական. ուզում եմ գնալ և վարժապետիցս ներողութիւն խնդրել. այսինքն՝ ուզում եմ գնալ և վարժապետիցս ներողութիւն խնդրեմ:

§ 211. Անորոշ դերբայը գոյական է, երբ նախադասութեան մէջ կատարում է լրացնողի, որոշողի և ենթակայի պաշտօն: Այդ դիպուածում նա՝ որպէս հասարակ գոյական անուն, հոլովվում է երկրորդ հոլովման պէս՝ կարգալ, կարգալու, կարգալուց, կարգալով, կարգալում:

ա. Կարգալը լաւ բան է. (ինչը)—ընթերցանութիւնը (ենթակայ):

բ. Կարգալս գիրքս գեղեցիկ է — ընթերցանութեան (որոշող),

գ. Գիրքը կարգալս է որոշուած — ընթերցանութեան (տրակ. և լրացնող):

դ. Կարգալս մարդս բաւականութիւն է ստանում — ընթերցանութիւնից (երկ. լրացնող):

ե. Կարգալով մենք բաւականութիւն ենք տալիս մեր հարցասիրութեանը — ընթերցանութեամբ (երկ. լրացնող):

զ. Կարգալս ոմանք բաւականութիւն չեն գրտնում — ընթերցանութիւնում (լրացնող):

§ 212. Ներկայ դերբայը գործ է ածվում իբրև բայ և իբրև ածական անուն:

Իբրև բայ ներկայ գերբայը գործ է ածվում միայն էական բայի օգնութեամբ (տես վարը): Իբրև ածական անուն՝ նա միշտ դրվում է գոյականի մօտ և պարզ ածականի պէս նորան որոշում է, հետեւապէս կարող է յօդ առնել և հոլովուիլ իբրև սովորական ածական անուն: — Խոտ հնչող մշակները գերանդիններն առան և մտան մարգագետինը — խոտ հնչողները գերանդիններն առան...:

§ 213. Անցեալ գերբայը երկու վերջաւորութիւն ունի՝ *ած* - *ել* (երբեմն *եալ*): Եւ վերջաւորութիւնը դիմաւոր բայերից անբաժան է գործ ածվում, կազմելով վաղակատար և գերակատար ժամանակները, ինչպէս տեսանք բայերի մէջ: Եւ վերջաւորութիւնը գրաբարի մնացորդ է և աշխարհաբարում գործ է ածվում որպէս հասարակ ածական՝ սիրեցեալ, մեռեալ, ննջեցեալ, հանգուցեալ (երբեմն միայն իբրև գերբայ՝ *հեալ* այն օրից — սկսած այն օրից):

§ 214. Ած անցեալը երեք կերպ գործածութիւն ունի.

ա. Նա բայ է, երբ նախադասութեան մէջ ենթակայի, որոշողի կամ լրացնողի պաշտօն չի կատարում, այլ ինքը առնում է ենթակայ կամ լրացնող. — Հայոց զօրքը Տղմուտ գէփն *անցած*՝ պատերազմն սկսեցին — *անցան* և *հեալին*: Կէս օրից մէկ ժամ *հեալ* մենք քաղաք հասանք — մէկ ժամ էր մնացել: Զորք *հեալ*՝ ոտներդ մի հանիլ — մինչև չես հասել:

բ. Ած անցեալը, եթէ մօտը որեւիցէ գոյական ունի, որին որոշում է, ածական է՝ *հարգանք* գիրքս, *հեալ* հացս, *հեալ* ջուրս, *հարգանք* փողս...

գ. Ած անցեալը՝ եթէ հոլովվում է և նախադասութեան մէջ կատարում լրացնողի, ենթակայի և պատկ. ցոյց տուող որոշողի պաշտօն, գոյական է:

ա. Գրածը ջնջուեցաւ — գրութիւնը (ենթակայ):

բ. Գրածի կէսն անգիր արեց — գրութեան (որոշող):

գ. Ուշք ու միտքը գրածին էր նուիրել — գրութեանը (լրացնող):

դ. Գրածը չ'հաւանեց վարժապետը — գրութիւնը (լրացնող):

ե. Գրածից արտագրեցի մի երես — գրութիւնից (լրացնող):

զ. Գրածով հաստատեց իր ասածը — գրութիւնով (լրացնող):

է. Գրածով մի ջնջուած տառ չ'կար — գրութիւնում (լրացնող):

§ 215. Ապառնի գերբայը (լու) անորոշ գերբայի սեռականն է և միշտ ածական որոշողի պաշտօն է կատարում՝ *հեալ* հաց, *հեալ* ջուր, *հարգանք* գիրք...

Երբեմն լու ապառնու տեղ գործ է ածվում չի վերջաւորութեամբ ապառնի, առաւելապէս կոչական բառերում՝ սիրելի եղբայր, պատուելի բարեկամ...

Լի երբեմն գործ է ածվում, երբ գոյականը գո-

րութեամբ է գրուած. այդ ժամանակ նա յօդ է առնում և յօգնակի թուով է վարվում՝ ասելիքս առա՛ (ասելու բաներդ): Դու քո սնելիքն արա՛:

§ 216. Ապառնի դերբայը դիմաւոր բայի տեղ գրուած պիտի համարուի, եթէ նպատակ ցոյց տուող պարագայականի պաշտօն լինի կատարած՝ ես գնում եմ կարգում (որ կարգամ): Ձկնորսը գնաց ձուկը որսում (որ ձուկը որսայ):

§ 217. Բոլոր դերբայերը՝ բացի անորոշից, էական բայերի օգնութեամբ խոնարհվում են բոլոր ժամանակներով և գործ են ածվում դիմաւոր բայերի տեղ:

Դերբայերի պէս՝ էական բայերի օգնութեամբ, կարող են խոնարհուիլ և ածական ու գոյական առնունքները. դերբայերը նորանով են տարբերվում միայն, որ առանց էական բայերի էլ իրանք գործողութիւն ունին իրանց մէջ: Ահաւասիկ մի ընդհանուր օրինակ.

Սահմանաւոր եղանակ՝

Ներկայ՝ մարդ եմ, ծուլ եմ, գրած եմ *), գրող եմ, գրելու եմ:

*) Ի հարկէ սա՝ որպէս անցած գործողութիւն, միայն ձևով ներկայ է, իսկ գաղափարով կը մնայ անցեալ և գործ կ'ածուի յարակատարի և գերակատարի մոքով, ինչպէս որ Գրող է՝ պարզ ներկայ է, իսկ Գրելու է՝ պարզ ապառնի: Բայց և այնպէս՝ աշակերտները դիւրութեան համար ամենայնպէս չեն աշխատում

Անհատաբար՝ մարդ էի, ծուլ էի, գրած էի, գրող էի, գրելու էի:

Կադրեալ՝ մարդ եղաւ, ծուլ եղաւ, գրած եղաւ, գրող եղաւ, գրելու եղաւ:

Վաղեմաբ. մարդ եմ եղել, ծուլ եմ եղել, գրած եմ եղել, գրող եմ եղել, գրելու եմ եղել:

Գեղեցիկաբ. մարդ էի եղել, ծուլ էի եղել, գրած էի եղել, գրող էի եղել, գրելու էի եղել:

Ապառնի՝ մարդ կը լինիմ, ծուլ կը լինիմ, գրած կը լինիմ, գրող կը լինիմ, գրելու կը լինիմ:

Պայ. Կ. Կ. մարդ կը լինէի, ծուլ կը լինէի, գրած կը լինէի, գրող կը լինէի, գրելու կը լինէի:

Հարկաւորաբ. մարդ եղիր, ծուլ եղիր, գրած եղիր, գրող եղիր, գրելու եղիր:

Սարդարապատիւն՝ թէ, եթէ, որ՝

Ապառնի՝ մարդ լինիմ, ծուլ լինիմ, գրած լինիմ, գրող լինիմ, գրելու լինիմ:

Անհատաբար՝ մարդ լինէի, ծուլ լինէի, գրած լինէի, գրող լինէի, գրելու լինէի:

Դերբայ՝ մարդ լինիլ, ծուլ լինիլ, գրած լինիլ, գրող լինիլ, գրելու լինիլ:

պահանջներ, ապա թէ ոչ՝ ժամանակները այնպիսի խառնաշփոթութիւն կ'ստանանք, որից մանուկներին հասնել անհնարին կը լինի: Մեր առաջարկած ձևով՝ բաւական է աշակերտներին բացատրել, որ այնպիսի դերբայի ներկան ու անկատարը դիմաւոր բայի վաղակատարի և գերակատարի այժ ունին, իսկ ապառնի գերբայի ներկան և անկատարը դիմաւոր բայի ապառնի և պայմանական գերբայի են բանում: Վերլուծել պէտք է՝ Գրած է՝ անցեալ նի մտքով են բանում: Վերլուծել պէտք է՝ Գրող է՝ անցեալ գերբայ է՝ հակառակ բայի ներկայ ժամանակով, Գրելու է՝ անառնի գերբայ է՝ հակառակ բայի անկատար ժամանակով:

Մակբայ:

§ 218. Մակբայներն՝ իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝ բուն մակբայներ և բանի միւս մասունքներից առնուած մակբայներ:

Բուն մակբայները կամ պարզ բառեր են՝ «սէպ», «սէպ», «սէպ... կամ առանձին մակբայակերտ մասնիկներով շինուած ածանցական բառեր՝ մեծապէս, քաջապէս, առատաբէս, սրտաւոր, սաստիկ, բնաւ, կամայ, ակամայ...

263. Հետեւեալ օրինակներն մէջ գտէ՛ք բուն մակբայները և իրանց նշանակութեան համեմատ առանձին կարգերի բաժանեցէ՛ք, համաձայն § 109-ի:

Իսկապէս գեղեցիկ էր երգում սոխակը: Հաւիտ մըթներ էր և «սէպ» մեզ «սէպ» տանջում է ցուրտն ու անձրևը: Կախանաւորներին բնաւ բանտը տարան: Հայ նախարարներին բնաւոր գերի վարեցին: Կրակը շատ հանգաւ և հրէշները յետ գնացին: Ես գիտեմ հայերէն, «սէպ» և վրացերէն կարգաւ և գրեւ: Մէքէ կանգնեցէ՛ք, պաշտպանուեցէ՛ք խաւար և խաւար անձնատուր մը լինիք: Յաղթուելուց յետոյ խաւար — աշխարհ տուինք մեր գէնքերը: Կայ գնացէ՛ք, մենք էլ շատ կը գանք: Ահա՛ն է չնկատեցի, թէ դու հետ էիր: Նա բնաւոր էր պատրաստել դասերը: Բնաւոր էր կարծում, թէ դու խաւար կը մոռանաս անելիքը: Եւ «սէպ» շատ պէտք է աշխատէք: Եւ չէր սիրօրում ինձ բնութեան գեղեցիկութիւնը: Միայն՝ կանգնած էր նա սարի վերայ:

264. Այսուհետեւ գիտեմ, որ չի առածը չի պէտք է տանք: Յաճախ մարդս աչքակոխ բաներ է լսում, որ «սէպ» դժուարանում է հաւատալ: Մայրն «սէպ» թուղթ էր

գրում իւր որդուն, որն «սէպ» քրէն մոռացել էր իւրան: Յաճախ, այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կը խաւարի: Թշնամիքը յաճախ ներս թափուեցան և նորան սպանեցին: Մեծապէս զգուշացէ՛ք ուրիշին դատելիս: Աստուած յաճախ խօսեցաւ Մովսէսի հետ: Մովսէսը «սէպ» զարկեց և ապառաժից «սէպ» առատ ջուր բղխեց: Վերջապէս իսրայէլացիք հասան քանանացոց երկիրը: Հայր և որդի «սէպ» խօսում էին: Հայրը «սէպ» խորատում էր որդուն: Բամբասանքը շատ խոցոտում է մարդուս սիրտը: Այսուհետեւ կը հասկանանք, եթէ «սէպ» «սէպ» հարստացի պատմէք ձեր մտադրութիւնը: Ես «սէպ» ցանկանում էի ձեզ տեսնել: Ուշուր մանուկը «սէպ» պիտի լսի և «սէպ» խօսի: Ո՛ր էս գնում: Ուշուր կը գաս, զարկը բլրուի: Ո՛ր սիրտի դենք մեր յոգնած գլուխը: Արդարեւ զարդարած էր, բայց «սէպ» լիքն էր ապականութեամբ:

265. Եթէ էք տեսել, որ այրին ոտից գլուխ պճնուի իւր զարդերով թանկագին: Աշխատող մարդը «սէպ» հաց կուտենայ, եթէ չի սովել: Եթէ էք լոյս, իսկ այժմ եմ խաւար: Մերը որոտում էս, «սէպ» ամուլում էս: Մերը հարաւային հողմի նման հնչում էս խաւար, էս լինում եմ խաւար: Լաւ է եթէ, քան «սէպ»: Լաւ է «սէպ», քան եթէ: Բժիշկը «սէպ» չ'հասած՝ հեռանալու պիտի մեռած էր: Գուք «սէպ» գնացէ՛ք: Յաճախ գիտէի: Աստուած կարեք չուտի: Աստուած էր կարգանք, յետոյ դուք: Նա մտածիր և «սէպ» խօսիր: Նա և «սէպ» նիւթը պատրաստիր և ապա գրիր: Աստուծու նախախնամութիւնը յաւիտեան պիտի թագաւորէ: Յետոյ զղջաց Յուդան և տարաւ արծաթը քահանայապետին:

§ 219. Բացի բուն մակբայներից, կան շատ անուններ և դերանուններ, որոնք գրվում են բայի

Համար և մակբայ են Համարվում: Գոյականից առնուած մակբայները կարող են Հըլովուիլ ևս. միայն Հըլովուած գոյական մակբայները յոգնակի թւում Հասարակ գոյական անուն պիտի Համարուին (բացի նորէրոմ, ճօրէրոմ, անշէաշէրը, որոնք ժամանակական մակբայ են). օրինակ՝

Վերե գնաց—նր գնաց՝ Հայցական Հըլով է:

Վերեիլ ընկաւ—բացառական է:

Վերեւիլ անցաւ—գործիական է:

Վերեւիլ կանգնած էր—ներգոյական է:

Վերեւիլը բռնուած են—ինչերը՝ Հասարակ գոյական անուն է:

266. Հետեւեալ մակբայներով նախադասութիւններ կազմեցէք:

Ներս, ներսը, ներսից, ներսում, վար, վարը, վեր, վերը, *) դուրս, դուրսը, դրսից, դրսով, դրսում. առաջ առաջը, առջևը, առաջից, առջևից, յետև, յետևը, յետևից, յետևով, յետևում. դէմը, դիմացը, դիմացից:

267. Գոյականը դերանունն Հետ:—Այստեղ, այդ տեղ, այնտեղ, այնտեղից, այնտեղով, այնտեղում. նրտեղ, նրտեղից, ամէն տեղ, ամենայն տեղ, միքանի

*) Մեզանում վար և վեր մակբայերը միշտ շխտում են միմեանց Հետ. մենք ասում ենք, օրինակ, վեր էլաւ և վեր էլաւ, փոխանակ վար էլաւ և վեր էլաւ ասելով: Եթէ շատ դժուար է վար մակբայը դործ անել, ապա, կարծում ենք, վար բառի տեղ վեր դրելիս, պէտք է և տառով դնել գրեմը (վեր), որովհետև սա ոչ երկբարբառի կըճատուին է, ինչպէս՝ հայր—հէր, մայր—մէր, փայտ—փէտ, ուրեմն և վայր—վէր:

տեղ, ոչ մի տեղ, ամէն տեղից, այստեղանց, մէջ տեղը, մէջ տեղից:

268. Գոյականը մենակ կամ ուրիշ բառի Հետ:—

Այսօր, վաղը, երէկ, Հիմակ, առաւօտը, երեկոյին, Հերու, անցեալ տարի, առաջ, առաջուց, մի օր, մի ժամանակ, օրով—ցերեկով, օրը կէսօրին, գիշերը, ցերեկը, կէս գիշերին, առաւօտանց, գիշերհանայ, շատուց, շատոնց, հնուց, վաղուց, Հիմակուց, իսկզբանէ, իյաւիտենից, յաւիտեան:

Խստիւ, սերով, փութով, շուտով, դիւրաւ, դժուարաւ, բարով, բարեաւ, շտապով, շտապաւ, աւելորդով, մէկանց, մէկէն տուեց սպանեց, սրտանց, երեսանց, ծախաւ առնել, ի՞նչ կուրին ըծիկեց. ի՞նչ անպիտան էր:—Անգամ, միանգամ, միանգամից, միանգամով, միանգամայն, երկու անգամ, երկիցս, երեցս, չորեցս...

§ 220. Ածական անունների մեծագոյն մասը, եթէ բայի Համար են, մակբայի պաշտօն են կատարում մենակ կամ Բ մասնիկի Հետ:—Բայի մարդը Բայի էր խօսում: Փայի մանուկը Բ փայ ուշացաւ:

269. Զուգընթացաբար գրեցէք միքանի նախադասութիւններ, ուր միեւնոյն ածական անունը և՛ ածական լինի, և՛ մակբայ:

§ 221. Գերանունը զանազան մասնիկների օգնութեամբ մակբայի պաշտօն է կատարում:—Այսպէս, այդպէս, այնպէս, սոյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս. այսքան, այդքան, այնքան, սոյնքան, դոյնքան, նոյնքան. այսպիսով, այդպիսով, այնպիսով. այսուհետև, այնուհետև. սապէս, դապէս...

§ 222. Գոյական անուններից շատերը եթէ

կրկնութեամբ են գործ ածուած, կամ եթէ մի և նոյն գոյականը իւր մի հոլովի հետ է, կարող է մտկբայ լինիլ:

270. Կաթիլ — կաթիլ կաթիլ.

Ուրուն — ուրուն ուրուն.

Ստէպ — ստէպ ստէպ.

Խոււր — խոււր խոււր.

Դաս — դաս դաս.

Յից — ցից ցից.

Ուր — ուր ուր.

Կամաց — կամաց կամաց.

Ծուռ — ծուռ ծուռ.

Տեղ — տեղ տեղ.

Ժամանակ — ժամանակ ժամանակ.

Հատ — հատ հատ.

Թել — թել թել.

Կարգ — կարգ կարգ.

Ոտք — ոտք ոտք ցած իջնել.

271. Օր — օրէց օր.

Ժամ — ժամ առ ժամ.

Ժամ — ժամէ ի ժամ.

Մօտ — մօտէ մօտ, մօտ առ մօտ.

Երես — երեսէ երես, երես առ երես.

Ձեռք — ձեռքէ ձեռք.

Դուռն — դռնէ դուռն.

Երկիր — երկրէ երկիր.

Աշխարհ — աշխարհէ աշխարհ.

Ծայր — ծայրէ ի ծայր.

Գլուխ — գլխէ ի գլուխ.

Դէմք — դէմացէ դէմաց.

Դար — դարէց դար.

Կէս — կեսով չափ.

Հողի — հողով չափ.

Տեղ — տեղն ի տեղն.

Փոխ — փոխ առ փոխ, փոխէ փոխ.

Վազ — վազէ վազ.

Ձեռք — ձեռք ձեռքի.

Կուռք — կռնարունակ.

Օր — օր առ օր.

Յետև — յետևէ յետև.

Հետ — հետ զհետէ.

Կոյր — կոյր զկուրայն.

Վեր — վեր ի վերոյ, վայր ի վերոյ.

Մէջ — մէջ ընդ մէջ

Դէմ — դէմ առ դէմ.

Երես — երես առ երես.

Քայլ — քայլ առ քայլ.

Տուն — տուն-տուն, տունէ տուն.

Դաս — դաս առ դաս.

Բառ — բառ առ բառ.

Խիտ — խիտ առ խիտ.

Հազիւ — հազիւ հազ.

272. Մէկ էլ տեսնես, օր օրի վերայ. գիշեր ցերեկ. ըստ ամենայնի, ըստ պատշաճի, ըստ օրինի, ըստ պատահման, ըստ դիպումի. առ առաւելն, առ հարկի. իւր խօսեցաւ. չուէր լսնալ առաւ. զուր տեղը, պարապ տեղը ջանք կ'անես, անիրաւ տեղը դատուեցաւ. գուցէ թէ, կարծես թէ, իցէ թէ, այն միջոցն, այն ժամին թողին գնացին — Քանի որ, երբոր, մինչև որ...

Նախադրութիւն:

§ 223. Նախադրութիւնները, իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝

ա. Բռն նախադրութիւններ՝ Համար, Հետ, դէմ, չափ, պէս, առանց, մինչև, դէպ, իբր, իբրև, բացի, զատ, իզատ, իվեր, իվայր, առ, հակառակ, համեմատ, մօտ (վերջին երեքը ածականից):

բ. Գոյականից առնուած նախադրութիւններ, որոնք բոլորը, առանց բացառութեան, մակբայի պաշտօն ևս կատարում են. դրան առաջ, պարսպի յետև, վերևը, ներքևը, վրայ, տակը, մէջ, քով, դէմ:

§ 224. ա. բուն նախադրութիւններից՝ համար, հետ, չափ, պէս, դէմ, առանց, հակառակ, համեմատ, մօտ առնում են տրական և սեռական հոլով՝ ինձ Համար, վարժապետի Համար, քեզ չափ, քո չափ, աշակերտի չափ, նորա դէմ, թշնամու դէմ, ում Հակառակ, իմ Հակառակ, ինձ Հակառակ, հօրը Հակառակ. ինձ մօտ, իմ մօտ, առանց ինձ:

բ. Փոխանակ առնում է սեռական հոլով: — Տուր իմ և քո փոխանակ:

գ. Մինչև, դէպի առնում են հոլովական հոլով՝ մինչև ինձ, դէպի քեզ. մինչև սարը, մինչև քաղաքը, դէպի գիւղը, դէպի տուն գնացին:

դ. Իբր, իբրև գործ է ածվում ամեն հոլովներով՝ իբրև մարդ, իբրև մարդու, իբրև մարդուց, իբրև մարդով, իբրև մարդում:

ե. Զատ, բացի, իվեր, իվայր, վար, իբրև, իվեր, առնադիրները առնում են բացառական և հայցական հոլովներ՝ քեզնից զատ. բացի վնասից, բացի շահից. մանկութիւնից ի վեր, սարն իվեր, ծառն իվեր, ականջս իվեր, գետն իվայր նաւեցին, գետից վայր նաւեցին, ծառից վայր իջան: Օրն ի բուն, գիշերն ի բուն. ձմեռն ի գլուխ անդադար աշխատում է: Դիմել առ Աստուած...

Գոյականից առնուած նախադրութիւնները սեռական հոլով են առնում և նորա հետ էլ հոլովվում են՝ ծառի տակը, կտրի վերայ, իմ առաջը, իմ առաջի, իմ առաջից, իմ առաջով, իմ առաջում:

273. Գրեցէք հետևեալ նախադրութիւններով օրինակներ՝ առաջը, առաջևը, ետևը, յետևը, վերևը, ներքևը, վրայ, վերայ, վրայով, տակ, մէջ, մօտ, դէմ, դեմացը, տեղը, փոխանակ, չեռով, ճիւղով, նախաճիւղ (վերջին երեքը հոլոված գոյական են, որ երբեմն միայն նախադրութեան տեղ են գործ ածվում):

I ԲՈՒՆԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: — ՆԱԽԱԳԱՍՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ: Համառօտ և ընդարձակ նախադասութիւններ: Պարզաբանող բառերի տեսակները՝ որոշող, բացայայտիչ, լրացնող և պարագայական բառեր, կոչական բառեր: Միաւորեալ և պարզ նախադասութիւններ, բաղադրեալ նախադասութիւն, գլխաւոր և երկրորդական նախադասութիւններ, յաւելեալ, միջանկեալ և համադրո նախադասութիւններ (երես 1—20):

II ՄԱՍՈՒՆՔ ԲԱՆԻ: — Գոյական անուն, գոյական անուն սեռ, յատուկ և հասարակ գոյականներ, գոյական անուն թիւը, հաւաքական գոյական անուն: Ածական անուն, որակական և յարաբերական ածականներ: Թուական անուն, քանքանակ, դասաւորական, բաշխական, մասնական թուականներ: Դերանուն, դերանունների տեսակները՝ էական, ցուցական, ստացական, հարցական, յարաբերական և անորոշ: Բայ, բայերի սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը: Դերբայ, դերբայի տեսակները: Մակբայ և նորա տեսակները: Նախադրութիւն: Շաղկապ: Ձայնարկութիւն (երես 20—48):

III ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ: Բառերի արմատը և վերջաւորութիւնը, նախադար և վերջադար մասնիկներ, նախադիւր և ածանցական բառեր, պարզ և բարդ բառեր, կորուսման և փոփոխման կանոնները (երես 48—61):

IV ՄԱՍՆՑ — Բ ՆԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ: Գոյական անունների փոփոխութիւնները, ուղղական և հայցական սեռական և տրական, բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովներ, կանոնաւոր հոլովմանց պատկերը, անկանոն հոլովմունք, անուան յօդ, անունները հոլովումը որոշեալ յօդով: Ածական անուն հոլովումը: Թուական անունների հոլովումը: Դերանունների փոփոխութիւնը՝ անձնական դերանունների հոլովումը, ցուցական և ստացական դերանուններ, դերանունական յօդ, անորոշ դերանուն հոլովումը: Բայի փոփոխութիւնը, խոնարհումն և լրծորդութիւն, էական բայերի խոնարհումը, առաջին լծորդութիւն, երկրորդ լծորդութիւն, երրորդ լծորդութիւն, չորրորդ լծորդութիւն, կրաւորական բայերի խոնարհումը, անկանոն խոնարհումներ, պակասաւոր բայեր, միադէմ բայեր, բացասական բայեր, անցողական բայեր: Դերբայի փոփոխութիւնը: Մակբայի փոփոխութիւնը: Նախադրութիւն: Շաղկապ: Ձայնարկութիւն (երես 61—123):

